

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

5 + 440

TARİHİ KENT DOKULARINDA KORUMA SORUNU VE EDİRNE ESKİ KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ

Mimar **B.Önder ÖZYURT**

F.B.E. Şehir Bölge Planlama Anabilim Dalında Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI : YRD. DOÇ. DR. İCLAL DİNÇER

İSTANBUL, 1996

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
KISALTMALAR	vi
TEŞEKKÜR	vii
ÖZET	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM ESKİ KENT DOKULARININ KORUNMA SORUNU	2
1.1 BATI TOPLUMLARINDA KORUMA OLGUSUNUN GELİŞİMİ	2
A. 20.YY'A KADAR OLAN GELİŞMELER	2
B. 20. YY'DA KENT KORUMASINDAKİ GELİŞMELER	2
1.2 ÜLKEMİZDE KORUMA OLGUSUNUN GELİŞİMİ	3
1.2.1 OSMANLI TOPLUMUNDA KORUMA OLGUSUNUN GELİŞİMİ	3
1.2.2 ÜLKEDE CUMHURİYET SONRASI GELİŞMELER	5
1923-1950 ARASI KORUMA OLGUSU VE UYGULAMALAR	5
1950 SONRASI KORUMA OLGUSUNDAKİ GELİŞMELER	7
1. GEEAYK KANUNU DÖNEMİ	8
2. 1710 ESKİ ESERLER KANUNU DÖNEMİ	9
3. 2863 SAYILI KORUMA KANUNU DÖNEMİ VE SONRASI	10
SONUÇ	13
2. BÖLÜM EDİRNE KENT BÜTÜNÜ FİZİK VE SOSYO EKONOMİK GELİŞİMİ	14
2.1. KENTİN BUGÜNKÜ YAPISI.....	14
2.2. KENT TARİHİNDE SOSYAL VE FİZİKİ YAPIYI ETKİLEYEN DÖNEM VE GELİŞMELER.....	17
2.2.1 KENTİN OSMANLILAR TARAFINDAN FETHİ ÖNCESİ FİZİKİ YAPI.	17
A. TARİH ÖNCESİ (PREHISTORYA) DEVİRLERİ.....	17
B. TARİHTE İLKÇAĞDA VE ORTAÇAĞDA.....	17
SONUÇ.....	20
2.2.2 KENTİN OSMANLILARCA FETHİ SONRASI DÖNEMLERDE İMPARATORLUKTAKİ GELİŞMELERE KOŞUT DEĞİŞEN KENT YAPISI.	21
A. 1368 - 1453 PAYİTAHTA HAZIRLIK ve PAYİTAHT DÖNEMİ.....	21
B. 1453 - 1600 İMAR DÖNEMİ.....	28
C.1600 - 1829 İKİNCİ BAŞKENTLİK DÖNEMİ.....	31
D.1829 - 1945 KÖHNEME DÖNEMİ (istilalar ve savaşlar).....	33
E. 1945- 1960 KAÇIŞ SONRASI DURGUNLUK DÖNEMİ.....	38
F. 1960 - 1980 SANAYİLEŞME, YAPSATÇILIK, GÖÇ DÖNEMİ.....	40
G.1980 - 1995 HIZLI KENTLEŞME (lineer gelişme) DÖNEMİ.....	42

2.3. KENT MAKROFORMU OLUŞUMUNUN İÇİNDE KENT MERKEZİNİN GELİŞİMİ	44
2.3.1 FETİH ÖNCESİ KENT MAKROFORMU VE MERKEZİ.....	46
2.3.2 FETİH SONRASI YAPISAL GELİŞMELER VE KENTE ETKİLERİ.....	46
2.3.2.1 FETİH SONRASI YAKIN DÖNEMDE KALEDİŞİ GELİŞMELER.....	47
2.3.2.2 EDİRNE KENTİ KALEDİŞİ GELİŞMELERİ 2. DÖNEMİ	47
I.MURAT DÖNEMİ.....	48
I.BEYAZIT (YILDIRIM) DÖNEMİ.....	48
I.MEHMET (ÇELEBİ) DÖNEMİ.....	49
II.MURAT DÖNEMİ.....	49
II.MEHMET (FATİH) DÖNEMİ.....	50
II.BEYAZIT DÖNEMİ.....	51
I.SELİM (YAVUZ) DÖNEMİ.....	52
I.SÜLEYMAN (KANUNİ) DÖNEMİ.....	52
II.SELİM DÖNEMİ.....	53
III.MURAT DÖNEMİ.....	54
III.MEHMET DÖNEMİ	54
I.AHMET DÖNEMİ.....	55
3.BÖLÜM EDİRNE KENTİ ÖZELİNDE TARİHİ KENT DOKULARININ KORUNMASI SORUNU.....	56
1361-1600 DÖNEMİ.....	56
1600-1700 DÖNEMİ.....	57
1700-1829 DÖNEMİ.....	57
1829-1878 DÖNEMİ.....	58
1878-1922 DÖNEMİ.....	58
1922-1930 DÖNEMİ.....	59
1930-1940 DÖNEMİ.....	60
1940-1968 DÖNEMİ.....	61
1968-1973 DÖNEMİ.....	63
1973-1976 DÖNEMİ.....	63
1976-1987 DÖNEMİ.....	64
1987-1995 DÖNEMİ.....	65
SONUÇ.....	65
KAYNAKLAR.....	67

EKLER**ŞEMALAR****E.A. KENT MAKROFORMU, GELİŞİM ŞEMALARI****E.A.1 FETİH ÖNCESİ DÖNEMDE MAKROFORM**

E.A.11 II. YY. SONLARINDA KENT MAKROFORMU.....	70
E.A.12 XV. YY. SONUNDA FETİHTEN ÖNCE EDİRNE.....	71

E.A.2 FETİH SONRASI MAKROFORMDAKİ GELİŞMELER

E.A.21 FETİH SONRASI YAKIN DÖNEMDE GELİŞMELER.....	72
--	----

E.A.22 FETİH SONRASI 2. DÖNEM GELİŞMELER

E.A.221 XV. YY.'IN İLK YARISI YENİ İSKAN POLİTİKASI DÖNEMİ.....	73
E.A.222 XV. YY.'IN İLK YARISI YENİ SARAY SONRASI.....	74
E.A.223 XV. YY.'IN İLK YARISI BEYAZIT KÜLLİYESİ SONRASI.....	75
E.A.224 XVII YY. SONLARINDA KENT MAKROFORMU.....	76
E.A.225 XIX. YY. IN İKİNCİ YARISINDA EDİRNE.....	77
E.A.226 1950'LERDE EDİRNE MAKROFORMU.....	78
E.A.227 1980'LERDE EDİRNE MAKROFORMU.....	79
E.A.228 1995'DE EDİRNE MAKROFORMU.....	80

E.B KENT MERKEZİ, DOKUSAL GELİŞİM ŞEMALARI

E.B.1 I. MURAT DÖNEMİNDE MERKEZ.....	81
E.B.2 I. BEYAZIT DÖNEMİNDE MERKEZ.....	82
E.B.3 I. MEHMET DÖNEMİNDE MERKEZ.....	83
E.B.4 II. MURAT DÖNEMİNDE MERKEZ.....	84
E.B.5 II.MEHMET DÖNEMİNDE MERKEZ.....	85
E.B.6 II. BEYAZIT DÖNEMİNDE MERKEZ.....	86
E.B.7 I SELİM DÖNEMİNDE MERKEZ.....	87
E.B.8 KANUNİ DÖNEMİNDE MERKEZ.....	88
E.B.9 II.SELİM DÖNEMİNDE MERKEZ.....	89
E.B.10 III.MURATDÖNEMİNDE MERKEZ.....	90
E.B.11 III.MEHMET DÖNEMİNDE MERKEZ.....	91
E.B.12 I.AHMET DÖNEMİNDE MERKEZ.....	92

E.C KENT MERKEZİ , DOKUSAL KÖHNEME ŞEMALARI

E.C.1 1300 - 1600 MERKEZİN KURULUŞU.....	93
E.C.2 1600 - 1700 MERKEZİN ALTIN YILLARI.....	94
E.C.3 1700 - 1829 EKONOMİK ÇÖKÜŞ DÖNEMİ.....	95
E.C.4 1829 - 1878 İŞGAL YILLARI.....	96
E.C.5 1878 - 1922 İŞGAL YILLARI.....	97
E.C.6 1922 - 1930 KÖHNEME YILLARI.....	98
E.C.7 1930 - 1940 KÖHNEME YILLARI.....	99
E.C.8 1940 - 1968 KARAYOLLARI ETKİLERİ.....	100
E.C.9 1968 - 1987 YENİLEME YILLARI.....	101
E.C.10 1987 - 1995 KORUMA YILLARI.....	102

E.G. GRAFİKLER

E.G.1	1360-1995 YILLARI ARASINDA KENT NÜFUSU DEĞİŞİM GRAFİĞİ	103
E.G.2	1360-1995 YILLARI ARASINDA KENT DOKUSU DEĞİŞİM GRAFİĞİ	104

E.R. FOTOĞRAFLAR

E.R.1*	1890-1910 YILLARI ARASINDA YEDİYOL AĞZI, MERKEZE ÇIKAN AKS ÜZERİNDE KARŞILIKLI TİCARETHANELER.....	105
E.R.2*	1950 YILLARINDA AÇILAN LONDRA ASFALTI VE YEDİYOLAĞZI'NA ÇIKAN AKSIN ETRAFINDAKİ TİCARET DOKUSUNUN YOKOLUŞU.....	106
E.R.3*	YEDİYOLAĞZI'NA ÇIKAN TİCARET AKSININ 1900 YILLARINDAKİ HALİ,....	107
E.R.4*	YEDİYOLAĞZI'NA ÇIKAN TİCARET AKSININ 1920 YILLARINDAKİ HALİ,....	107
E.R.5*	1956'LARDA KARAYOLLARININ YEDİYOLAĞZI'NA ÇIKAN AKS ÜZERİNDEN GEÇİRİLMESİ İLE GENİŞLEYEN VE KARAKTERİNİ KAYBEDEN KENT DOKUSU,...	108
E.R.6*	YEDİYOLAĞZI'NA ÇIKAN AKSIN 1990'LARDAKİ HALİ	108
E.R.7*	1900' DE ESKİ CAMİ'NİN ARKASINDA BUGÜNKÜ ORDUYEVİ'NİN YERİNDEKİ 16.YY.' DAN KALMA HANIN YIKIK DURUMU VE AYNI ZAMANDA 1950 'DE AÇILAN LONDRA ASFALTI ÖNCESİ KENT DOKUSU GÖZLENMEKTEDİR.....	109
E.R.8*	1960'LAR DA VAROLDUĞU GÖZLENEN ESKİ CAMİ ARKASINDAKİ ASKERİ RÜŞTİYE BİNASI, SONRALARI BU YAPI YERİNE ORDUYEVİ BİNASI İNŞAA EDİLMİŞTİR. AYNI ZAMANDA 1950'DE AÇILAN LONDRA ASFALTI VE DEĞİŞEN KENT DOKUSU,...	109
E.R.9*	1960'LARDAKİ BU FOTOĞRAFDA AÇILAN YENİ KARAYOLUNUN KENT DOKUSUNA NEGATİF ETKİLERİ GÖZLENEBİLMEKTEDİR.....	110
E.R.10*	1940'LARDA TARİHİ KENT MERKEZİ, BU RESİMDE AYNI ZAMANDA KORUMA VE MİMARİ ANLAYIŞLARDAKİ DEĞİŞİMLERİN, KENT SİLÜETİNE ETKİLERİ GÖZLENMEKTEDİR.	110
E.R.11*	1610 YILINDA YAPILAN KAPANIN 1905 YILINDAKİ YARI AKTİF DURUMU VE SELİMİYE CAMİİ İLE KAPAN ARASINDA KALAN KÜÇÜK ARASTA YAPILANMASI,.....	110
E.R.12*	1905 YILINDA, KAPAN VE KÜÇÜK ARASTA 'NİN TİCARET AKTİVİTESİ.....	111
E.R.13*	1905 YILINDA ALİPAŞA ÇARŞISINDAN ÇEKİLEN BU FOTOĞRAFDA ; KAPAN, SELİMİYE CAMİ VE ESKİ CAMİ İZLENMEKTEDİR.....	112
E.R.14*	1967 YILINDA SELİMİYE İLE KAPAN ARASINDA YER ALAN KÜÇÜK ARASTA'NIN YIKINTI HALİ, BU YAPILAR 1970'LERDE ONARIM GEREĞİ DUYULMAKSIZIN YIKILMIŞTIR.....	113
E.R.15*	1967 YILINDA KÜÇÜK ARASTANIN YIKINTILARI,	113
E.R.16*	1967 YILINDAKİ BU FOTOĞRAFDA 1935 YILINDA BELEDİYE TARAFINDAN YIKILAN KAPAN'IN İLK KAT DUVARLARI GÖZLENMEKTEDİR. BU DUVARLAR BUGÜN DE YERİNDE DURMAKTADIR.....	114
E.R.17*	1905- 1920 YILLARI ARASINDA NAHİL HANI YERİNE, NEO-KLASİK AKIMLARLA YAPILAN GAZİ PAŞA İLKOKULU,.....	114
E.R.18*	1967 YILINDA HAVLUCULAR HANI'NİN AYAKTA KALAN TEK KOLUNU GAZİ PAŞA İLKOKULU TARAFINDAN ÇEKİLEN FOTOĞRAFI,.....	115
E.R.19*	II.MURAT TARAFINDAN YAPTIRILAN VE MİMAR SİNAN TARAFINDA ONARILAN SARAY HAMAMI'NİN 1992'DEKİ DURUMU,.....	115
E.R.20*	1900'DE KALEİÇİ'NDEN ÇEKİLEN BU FOTOĞRAFDA SELİMİYE, ESKİ CAMİ, BEDESTEN, KAPAN, İKİ KAPILI HAN VE ALİPAŞA ÇARŞISI İZLENMEKTEDİR..	116
E.R.21*	1900 YILINDA KALEİÇİ'NDEN ÇEKİLEN BU FOTOĞRAFTA; ESKİ CAMİ, BEDESTEN, İKİ KAPILI HAN VE ALİPAŞA ÇARŞISI İZLENMEKTEDİR.....	116

E.R.22* 1993 YILINDA ÇEKİLEN BU FOTOĞRAFTA KERVANSARAY HANI'NİN ÖNÜNDEKİ, YIKILAN İKİ KAPILI HANIN YERİNE YAPILAN PARK; BU PARKIN HAFRİYATI SIRASINDA İKİ KAPILI HANIN TEMELLERİ ORTAYA ÇIKMIŞ ANCAK BELEDİYE TARAFINDAN KAPATILMIŞTIR.....	117
E.R.23* 1902 YILINDA KALEİÇİ'NİN BÜYÜK YANGIN SONRASI DURUMU,.....	118
E.R.24* 1890-1900 ARASINDA KIRACI HANI,	118
E.R.25* YENİ MİMARİ VE PLANLAMA AKIMLARI SONUCU YAPILAN YENİ YAPILAR GENİŞLETİLEN YENİ YOLLAR VE DEĞİŞEN TARİHİ KENT DOKUSU.....	119
E.R.26* 1960'LARIN SONUNDA SELİMİYE CAMİ'SİNİN ARKASINDA MİMAR SİNAN TARAFINDAN YAPILAN TAŞODALAR	120
E.R.27* TAŞODALARIN, 1970'LERİN SONUNDAKİ DURUMU,.....	121
E.R.28* TAŞODALARIN 1993 YILINDAKİ DURUMU,.....	122
E.R.29* 1980'LERİN SONLARINDA TAŞODALAR,	123
E.R.30* 1535 YILINDA YAPILAN İKİ KAPILI HANIN 1890'LARDAKİ DURUMU, FOTOĞRAFTA SAĞDA KERVANSARAY HANI, ÖNDE SEBİL VE BİRKAÇ TİCARİ YAPI VE İKİ KAPILI HAN VAR.....	123
E.R.31* 1905 YILINDA KALEİÇİ'NDEN ÇEKİLEN BU FOTOĞRAFTA SOLDA ESKİ CAMİ, ÖNÜNDE BEDESTEN, SAĞDA İKİ KAPILI HAN VE ÖNDE DE ALİPAŞA ÇARŞISI , BU YAPILAR ARASINDA DA KENT DOKUSU GÖZLENMEKTEDİR.....	124
E.R.32* TARİHİ KENT MERKEZİ İLE SİVİL DOKULAR ARASINDA YOKOLAN ORGANİK İLİŞKİYE KANIT AYAKTA DURMAYA ÇALIŞAN BİR EDİRNE SİVİL MİMARİ ESERİ,.....	125
E.R.33* 1913 YILINDA KENT MERKEZİ, BU FOTOĞRAFTA ESKİ CAMİ'NİN SOL TARAFINDA ESKİ CAMİ MEDRESESİ GÖRÜLEBİLİYOR, AYNİ ZAMANDA YIKIK OLAN KAPAN VE MERKEZE EKLENEN KLASİK OSMANLI TARZINDAN FARKLI, YENİ TARZ YAPILAR DA İZLENİYOR.....	126

E.T. DOKUSAL TAHRİBAT HARİTALARI

E.T.1 1945 SONRASI KENT MERKEZİNDEN GEÇEN KARAYOLU VE KENT MERKEZİNE ETKİLERİ	127
E.T.2 1956 SONRASINDA KENT MERKEZİNDEN GEÇEN KARAYOLU VE KENT MERKEZİNE ETKİLERİ	128
E.T.3 1969-1973 ARASINDAKİ YIK-YAP SÜRECİ SONUNDA KALEİÇİ	129

KISALTMALAR

A.Ü.S.B.F.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
Böl.	: Bölümü
Bsmv.	: Basımevi
C.	: Cilt
E.A.	: Ekler, Kent Makroform Şemaları
E.B.	: Ekler, Kent Merkezi Dokusal Gelişim Şemaları
E.C.	: Ekler, Kent Merkezi Köhneme Şemaları
E.G.	: Ekler, Grafik
E.İ.P.	: Edirne İmar Planı
E.R.	: Ekler, Resim
Fak.	: Fakültesi
GEEAYK	: Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu
Ktbv.	: Kitabevi
KVTVKK	: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
Mim.	: Mimarlık
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
M. 19../..	: Mimarlık Dergisi 19.., Sayı: ...
T.E.M.	: Transit European Motorway
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
T.T.V.	: Türk Tarih Vakfı
Yay.	: Yayınları

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamda tez danışmanlığımı üstlenen ve yönlendirmeleri ile çalışmamın doğru şekillenmesine yardımcı olan değerli hocam, Yrd. Doç. Dr. Sayın İclal Dinçer'e ve bugüne kadarki öğrenim hayatım boyunca bana sürekli destek veren, sevgili aileme, bütün kalbimle teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışma şehircilik ve planlama alanında sürekli, önemli bir girdi olarak karşılaşılan tarihi dokuların korunması sorununa yöneliktir. Çalışmada örnek alan olarak; Osmanlı İmparatorluğu'na 1368-1453 yılları arasında başkentlik yapmış olan ve o dönemde önemli bir merkez olmuş Edirne kenti, özel çalışma alanı olarak ise tarihi kent merkezi seçilmiştir.

Çalışmada tarihi dokuların korunması sorununa Edirne kenti özelinde ve bugünkü koruma anlayışı çerçevesinden yaklaşılmaktadır. Bu nedenle çalışmanın Birinci Bölümünde dünya ve ülke genelinde koruma anlayışının gelişim süreci ve bu süreçte ülke ve dünya ölçeğinde farklılaşmalar incelenmiş, sonuçta günümüz koruma anlayışı dönemine gelinmiştir.

İkinci Bölümde tarihte Edirne kentine etkisi olmuş önemli medeniyetlerin, kentin o uygarlık içindeki sosyo-ekonomik konumuna, kent makroformuna ve özel alan olarak seçilen kent merkez dokusuna etkileri incelenmiş ve sistematik bir şekilde anlatılmıştır. Bu anlatım, şemalar grafikler ve fotoğraflarla güçlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde kent tarihi dokularının bugün içinde bulunduğu durumun nedenleri, kentte belirgin etkiler bıraktığı saptanan tarih aralıklarında incelenmiştir. Bu incelemede ülke ve dünya genelindeki koruma anlayışı ve diğer bazı nedenlerin tarihi kent dokularını, özeld de Edirne ve Edirne kent merkezi dokusunu nasıl etkilediği araştırılmış ve etkiler şemalar, grafikler ve fotoğraflarla kanıtlanmıştır.

Her bölümün sonunda bölümde işlenen konu ile ilgili sonuçlara değinilmiştir.

GİRİŞ

Bu tezin amacı 1970'lerden sonra ülkemizde de güçlenen çevre koruma olgusunun, tarihi kentsel dokuların korunmasını ne derece sağladığını, sağlayamadığı dönemlerdeki diğer etkenlerin neler olduğunu ortaya koymaktır. Bu irdelene yapılırken koruma olgusunun dünyada ve ülkemizdeki kavramsal ve kurumsal gelişim süreçleri incelenmiş, bu gelişmelerin somutlaştığı uygulama aşamasında da ülke ve dünya ölçeğinde karşılaştırmalı saptamalar yapılmıştır. Ülke ölçeğindeki koruma uygulamalarına; örnek alan olarak seçilen kent ve tarihi kent merkezi örneklemelerinden yararlanılarak genellemelere gidilmiş bu aşamada ülkedeki benzer örneklerle de değinilmiştir. Koruma olgusunun korumayı hedeflediği tarihi dokuların, tartışılan sorunla; hangi zaman dilimlerinde, ne boyutta ve ne derecede karşı karşıya kaldığının irdelenmesi için çalışma bu dokuların oluşum sürecini de içine alan bir "gelişme-köhneme" paradoksu içinde, yani modern anlamdaki "planla-koruma" anlayışından da önceki dönemleri kapsayacak bir zaman yelpazesine genişletilmiştir. Bu anlayış koşutunda kentin kurulduğu bilinen en erken tarihten başlanmak üzere; kent makroformunun değişim süreci ve bu değişimi olumlu ya da olumsuz etkileyen ülkeye veya kente özgü sosyo-ekonomik ve fiziksel dönemler, incelenmiştir. Kent makroformundaki değişimler incelenirken örnek kent içinde, özel inceleme alanı olarak kent merkezi seçilmiştir. Bu merkez, Osmanlılar'ın kenti fethetmesinden sonraki 300 yıllık Klasik Osmanlı tarzı gelişim süreci içinde (1600'e kadar) dokusal oluşumlar açısından irdelenmiştir. 1600 yılından sonraki yaklaşık 400 yıllık dönemdeki gelişmeler örnek kent ve özel inceleme alanında, gelişme-köhneme ikilemi bazında yine dokusal ve makroform açısından ele alınmıştır. Tüm bu gelişmeler daha sonra benzer özellikler sunan dönemlerde "koruma sorunu" başlığı altında incelenmiştir. Bu inceleme yakın tarihlere yaklaşıldıkça; koruma olgusu ve kuramlarındaki hızlı değişimlere koşut, daha kısa periyotlu dönemler olarak ele alınmış ve sonuç olarak kent tarihi dokularının korunması sürecindeki aksaklıklar ortaya konmuştur.

1.BÖLÜM ESKİ KENT DOKULARININ KORUNMA SORUNU

1.1 BATI TOPLUMLARINDA KORUMA OLGUSUNUN GELİŞİMİ

A. 20.YY'A KADAR OLAN GELİŞMELER

Koruma olgusu 19 yy.'da yayılmaya başlasa da Dünya 'da bundan önceki yy.'larda da bazı koruma konusunda uygulama ve anlayışların olduğu bilinmektedir. Örneğin ; M.Ö.551-479 Konfüçius'un atalarının tapınaklarını onaran yöneticileri övmesi ve başka bir eski dokunun aslına uygun onarılması ile ilgili desteğinden tarih söz etmektedir.

M.Ö. Asur kralı Ashurbanipal'ın kurmuş olduğu müzesi ve kitaplığı kişisel de olsa bir girişim niteliğindedir.

1332-1406 yılları arasında yaşayan İbn-i Haldun'un tarih anlayışını aksettirdiği mukaddimesinde anıtlara ayırdığı yer,

1462 yılında Roma'da Pius anıtlarının yıkılmasının yasaklanması; tek eser korunmasına yönelik somut gelişmelerdir.

1666 yılındaki tarihi eserlerle ilgili İsveç Bildirisi,

1789 Fransız İhtilalinin yarattığı yıkımların tepkisi niteliğindeki gelişmeler,

1818 yılında Hesse-Darmstadt Dükü'nün onarımları içeren buyruğu ilgi çekici koruma yaklaşımlarıdır.

1868-1874 'de Violet-le-Duc'un büyük sözlüğünde restorasyon artık bir tanım olarak yer almaktadır. (Erder-1971:9 -13)

1870 sonrasında endüstri devriminin yarattığı tarihi kentsel dokulardaki tahribatlara karşı tepki daha da artmıştır. (Çapar M-1973/3 :15)

19.yy'da Avrupa'da servet ve kudret kazanan burjuva sınıfının tarihle ilişki kurmakla kendine bir tür asalet sağlamak istemesi, tarihi eserlerin korunmasına özel bir önem kazandırıyordu. 18.yy'da Avrupa'da gelişen milliyetçilik akımları, korumayı destekleyen diğer bir nedendir. Özellikle, milli birliklerini yeni kazanan Avrupa ülkeleri, tarihi mirası, uluslarının kurulmasını meşrulaştıran önemli bir destek olarak görüyorlardı. (Komisyon M-1973/8:5)

B. 20.YY'DA KENTSEL KORUMA KAVRAMINDAKİ GELİŞMELER

20.yy'da ise Batı Avrupa'da yaşanan hızlı sanayileşme ve şehirleşme hareketlerinin tarihi miraslara zarar vermesine tepki olarak, koruma düşüncelerinin gelişmesine yol açmıştır. Bu süreçte genelde tarihi kent dokuları baskı altında kalıyor veya Hausmann'ın Paris'te uyguladığı gibi büyük imar hareketleri yapılıyor bunlara tepki olarak sanayi öncesi devrinin insani ölçüsünün korunması için çabalar geliyordu. (Akçura- Çeçener-1973/8 :13-23)

1904 yılında koruma olgusu uluslararası platformda ilk olarak Madrid Mimarlar Kongresi'nde ele alınmıştır.

1930'lu yıllarda İtalya, Fransa ve Polonya'da sitlein korunmasıyla ilgili ilk yasalar yürürlüğe girmiştir.

Avrupa'da bu dönemdeki ; 1931 ve 1939 yıllarında Atina'da yapılmış olan toplantılar sonucu kültürel anıt ve yerleşmeler konusu uluslararası değer ve anlam kazanmış, 1948-1949 yılları arasında Avrupa ülkeleri arasında resmi bir işbirliği sağlanmasıyla ağırlık kazanmıştır. (Erder- M 1973/7: 21-24)

Dünya'da aynı yıllarda koruma anlayışı adına görülmemiş bir hareket başlamıştır.

İnsanlığın en yıkıcı olayı olarak bilinen İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da çok hızlı sosyal ve ekonomik bir gelişme izlenir. Teknolojinin insanlık üstü baskısı altındaki hızlı gelişme, geçmişe ait kültür değerlerinin kaybolmasını önleme kaygısını arttırır.

1960 'lı yıllarda çok çeşitli ve zengin bir kültür kaynağı olan, kültürel mirasın gelecek kuşaklara devredilmesi zorunluluğunun daha güçlü bir durum kazanmasının asıl nedeni de bu savaş sonuçlarıydı

Bu kaygıya uygun tedbirler alınması amacıyla ; 1958'de Çekoslovakya ve İsviçre, 1959'da Yugoslavya, 1960'ta İsveç, 1961'de Hollanda, 1962'de Polonya, Fransa, İngiltere ilgili kanunlarında gerekli düzeltmeleri yaparken, Avrupa Konseyi'nde 1963 Mart'ında sunulan bir raporda derhal tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır. (Erder- M 1973 /7: 21-24)

1964 Yılında Venedik'te toplanan II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenler Kongresinin hazırladığı tüzüğün 1. maddesiyle anıt kavramının tek yapıdan çevreye doğru gelişimi kabul edilmiş, kentsel gelişmenin bir sosyal yapının, yapım teknolojisinin somut belgeleri olarak mahalle ve kent ölçeğindeki çevreler de koruma kapsamına alınmıştır. (Ahunbay-1995 S:17-19)

Bu dönemde Avrupa'da 1965 Venedik tüzüğünün imzalanmasıyla başlayan ekonomik işlerlik kazandırma "etkin koruma" anlayışı yayılmaya başlamıştır. Tarihi değerlerin uluslararası çabalarla korunabileceği gerçeğinden yola çıkılarak, uluslararası yeni bazı örgütler ve uluslararası fon ve vakıflar kurulmuştur.

1.2. ÜLKEMİZDE KORUMA OLGUSUNUN GELİŞİMİ

1.2.1 OSMANLI TOPLUMUNDA KORUMA OLGUSUNUN GELİŞİMİ

Avrupalılar'ı tarihi eserleri korumaya yöneltten bu etkenlerden hiçbiri geçen yüzyıl Osmanlı toplumu için geçerli değildi. Osmanlılar, İslam öncesi uygarlıklarla bir tarihi ilişki kurma iddiasında bulunmuyorlardı. Türk milliyetçilik hareketleri ise, 19.yy. sonlarında başlamıştır. Özellikle de Osmanlıların sanayileşme devriminin dışında kalmış olması nedeniyle, kentlerimizi sanayileşmenin baskılarından korumak gibi bir kaygı da söz konusu değildi.

Bu genel çerçeve içinde, ülkede tarihi kalıntılara ilgisizlik egemendi. Bu durumdan yararlanan bazı batılı ülkeler ülkemizdeki eserlere doğrudan doğruya sahip çıktılar. Bu gelişmelere karşı tedbir niteliğindeki yasalar 1869, 1874, 1884 ve 1906 yıllarında çıkarıldı. Bu yasalar daha çok taşınabilir tarihi eserlerin korunmasını amaçlıyordu. Tarihi kent dokuları ise toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya devam ettiğinden etkin şekilde korunuyordu. Bu durum Osmanlı kentlerinin tarihi perspektif içinde değerlendirilmesini engelliyor, ileride korunması ile ilgili düşünce ve önlemlerin geliştirilmesine de olanak tanııyordu.

Aynı devrede kabul edilen 1848, 1858 ve 1864 tarihli Bina ve Yollar Nizamname ve kanunları da batının etkisiyle hazırlandıklarından, Osmanlı şehrinin dokusuna karşı ilgi ve saygıdan yoksundurlar. Hatta, çıkmaz yolların açılması, yolların asgari genişlikleri vs. ile ilgili maddeler uygulansa idi, tarihi çevreler büyük hasara uğrayabilirdi. Sosyal bünyedeki devamlılık, değişen sosyal düzenin kent dokularına yansımaları bu dönem için engellemiş ve değişim tehlikesine karşı koymuştur. (Komisyon M-1973/ 8 :6)

Osmanlılar döneminde koruma bilincinin şekillenme sürecinin başlangıcı olarak, Tophane Müşiri Fethi Ahmet Paşa'nın Aya İrini Kilisesinde eski sancakları, tuğraları, ve toprakları koruma altına aldığı ve daha çok, bir ulus benliği, bir kendini

kabul ettirme duygusunu içeren 1848 yılı girişimi gösterilebilir. (Çeçener-1982 :258)

Daha sonra eski eserlerin insan eliyle zarar görmesini önleme konusundaki ilk kesin yasaklar 19. yüzyılın ikinci yarısını izleyen dönemde İmar Nizamnameleri'nde yer almaya başlamıştır.

Bu dönemde 1881 SANAYİ NEFİSE MEKTEBİNDE bir meclis kurulmuş ancak MECLİS-İ ALİ adındaki bu kurul, belli başlı bazı tespit çalışmaları dışında bir sonuca ulaşamamıştır.

Aynı dönemde; Dünya'da 1904 yılında koruma olgusu uluslararası platformda ilk olarak Madrid Mimamlar Kongresi'nde ele alınmıştır. (Çeçener-1982 :258)

Çağdaş anlayıştaki ilk girişimin ise Osman Hamdi Bey'in kişiliğinde belirginleştiği söylenebilir. Osman Hamdi Bey'in içinde bulunduğu Osmanlı toplumunun çok ötesindeki entellektüel kişiliği, o tarihte oluşturulan üst yapı kurumlarının, toplumun yetersizliğine karşın, çağının düzeyine ulaşmasını sağlamıştır. Tüm ülkenin padişah malı sayıldığı bir ortamda, Asar-ı Atika Nizamnamesine , eski eserlerin devlet malı sayılacağı hükmünü getirmek ve bu Nizamnameyi padişaha imzalatmak, üzerinde önemle durulacak bir olaydır. Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin yalı, konak, köşk ve yanı sıra evlerin de korunacağı hükmünü getirmesi, Osman Hamdi Bey'in BELGESEL KORUMA bilincine sahip olduğunun kanıtıdır ve toplumun çok ötesinde bir hükümdür.

Ülkede, nizamnameyi izleyen yıllarda çağını aşan bu yeni yasal olanakları kullanacak kadro olmadığından, uygulama, Osman Hamdi Bey ile çevresindeki küçük bir yardımcı kadronun çabalarına bağımlı kalmıştır. Bu kadro ancak arkeolojik eserlerin koruma çalışmalarını başlatmıştır. Sonra gelen kadroların aynı bilinç ve bilgiye sahip olmamaları, belgesel korumaya olanak tanıyan Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin, arkeolojik eserlerin dışında kullanılmasına olanak vermemiştir.

Bu dönemde ülkemiz taşınmaz mal korunması, Asar-ı Atika Nizamnamesinin sağladığı olanaklara karşın, belli bir sınıfın belgelerini saklamak ve sakınmaktan öteye gidememiş, halka dönük olamamıştır.

Bu dönemde hakim olan planlama ve koruma kavramları;

*Avrupa'da gelişen planlama yaklaşımlarında izlenen düzgün yollar ile simgeleşen "sağlıklı kent" yaratma yaklaşımı,

*Güzel kent akımının park, bulvar, meydan düzenleme ile simgeleşen "klasizm"i canlandırma çalışmaları

*Camilio Citte'nin topografyaya uyumlu, feodal kent düzeni ve boyutunu arayan ve planlama ve koruma kavramlarının örtüştüğü, birbirini bütünlediği yaklaşımı sayılabilir.

Dönemin planlama ve koruma kapsamlarındaki değerlendirmesini şu şekilde yapmak mümkündür.

*Batı modellerinin benzeri bir belediye kurumunun yaygınlaştırılmaya çalışıldığı Osmanlı İmparatorluğu'nda planlamayı yönlendiren "Ebniye Kanunu" kentlerin yollarının genişletilmesine dayanan içeriği ile belirginlik kazanmıştır ve dönemin "Sağlıklı Kent" yaratma içerikli yaklaşımlarını mekana aktaran bir araç niteliğindedir.

*Planlama "Güzel Kent" akımı ile yeşil alanlar, meydanlar, bulvarlar yaratma çabasında iken, batılılaşma ürünü kamu binaları ön plana çıkacak, buna karşın Asar-ı Atika Nizamnamelerinin kapsamında olmayan sivil mimarlık örnekleri bu çaba adına yok olacaktır.

*Bu dönemde ülkemizde planlama kavramındaki kurumsal yapı olan Ebniye Kanunu'nun "Sağlıklı Kent" yaklaşımına cevap veren içeriği; planlama kurumunda harita mühendisliği hizmetini ön plana çıkarmıştır. Koruma kavramı

ise; anıtsal yapıların çevrelerinin boşaltılarak, obje koruması ağırlıklı bir mekansal yapıyı oluşturmuştur. (Dinçer- Akın1993:BİLDİRİ)

1.2.2 ÜLKEDE CUMHURİYET SONRASI GELİŞMELER

A . 1923-1950 ARASI KORUMA OLGUSU VE UYGULAMALAR

Kurulan yeni cumhuriyet ülke sosyo - ekonomik hayatına oldukça önemli etkilerde bulunmuştu. Bu etkiler çağdaş fikirlerin gelişme tabanı bulabilmesine neden oluyordu. Yenilenmenin doğal sonucu olarak gelişmiş ülkelerdeki yaygın kültürel hareketler, ülkemizde de hissedilmeye başlamıştı. (Komisyon M 1973/8 :6) Bu etkileşimlerin bir sonucu da; doğal ve kültürel kaynaklı değerlerimizi ulusal kültürün somut belgeleri olarak yorumlamak ve korunmasına yönelik yaklaşımların izlenmesi olmuştur. Bu gelişmenin sonucu olarak korunması gerekli değerler kapsamı genişlerken mevcut yasanın güncellenmesi ihtiyacı da hissedilmeye başlanmıştı. (Çeçener-1982: 259)

1930'lu yıllarda taşınır eski eser kaçakçılığının önlenmesi ve yukarıda sayılan nedenlerle yürürlükte olan Asar-ı Atika Nizamnamesinin yetersiz kaldığı düşünülmüş, Eski Yapıları Koruma Komisyonu Ve Mühafaza Heyeti adıyla bir komisyon kurulmuştur. 1973 yılına kadar süren çalışmalar sonunda Asar-ı Atika Nizamnamesi kaldırılmış, yerine 1973 tarihli, 1710 sayılı Eski Eserler Yasası yürürlüğe girmiştir.

1930 yılına kadar geçen dönemde Batı'nın uygar ülkelerine duyulan hayranlık sonucu yaşam biçimleri ve mekanları da bu ülkelerdekilere benzetilmeye çalışılmakta, böylelikle sosyal değişim süreci, tarihi kent dokularının kendiliğinden korunması olgusu ortadan kaldırmaya başlar. Bu dokuların tarihi değerler olarak görülmesi kültürünün de gelişmemiş olması sonucu koruyucu tedbirler de getirilmemiştir. (Komisyon-1973/8:6)

Aynı yıllarda (1930) özellikle İstanbul şehrinin imar faaliyetleri ile ilgili olarak "Eski Eserler Koruma Encümeni" ile ilk bilimsel kurumsallaşma başlamıştır. Hazine, belediye ve özel idarelere geçen vakıf kökenli yapılar vakıfları yönetmek amacı ile kurulan Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiş, korumaları ve bakımları ile bu kuruluş görevlendirilmiştir. Bu çabalar 1930'lardan sonra ülke aydınları özellikle de mimarlarının Türkiye evleri, Türkiye mahallelerine ilgi duymaya ve kaynak olarak kullanmaya başladığı "neoklasik" ekolle birlikte özel kişilere ait mimari değerlerin de koruma kapsamı içine alınması için bilimsel araştırma, konferans ve seminerler düzenlenmesine ve koruma bilincinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Ancak koruma bilincindeki bu gelişmelere rağmen, bu dönemden sonra yapılan hiçbir kent planında kent gelişimini yönlendirerek, tarihi kent dokularının baskı altında kalmasını önleyici bir tedbir alınmamıştır. (Vidinlioğlu-1993 :37)

Bu tesbitin tek istisnası, 1937 yılında Jansen tarafından yapılan Ankara Planı'yla çok büyük ölçüde korunmuş tek büyük kent dokusu olan Ankara Kalesi'dir.

Edirne, Nevşehir, Göynük gibi aynı dönem planlarında tarihi dokuların korunmasıyla ilgili hükümler getirilmiş ancak kent makroformunda korumayı sağlayacak hiçbir yönlendirme öngörülmemiştir. (Komisyon 1973/8 : 6)

Anıtsal değerlerdeki mimari eserlerin korunmasına önem verildiği bu yıllarda bu eserlerin imar planlarında işaretlenmesi öngörülmüştür. Ülkemizde benzer bir uygulama olarak 1933 yılında Atina Konferansı'nın hemen ardından çıkartılan

ve bu konferans kararlarıyla koşutluk gösteren aynı tarihli Yapı Yollar Kanunu'nda anıtsal değer taşıyan tüm eski eserlerin her yönünden 10metre açıklık bırakılmasıyla ilgili bir ibare yer almaktadır. Ancak bu madde daha sonraları anıtsal eserlerin çevresindeki tarihi kentsel dokuların yeşil alana çevrilmesi uygulamasına dönüşmüş ve tarihi kent dokularımızın korunması yolunda çok büyük bir geri adım olmuştur.

Mimari değerlerin imar planlarında korunması gerekli alanlar olarak işaretlenmeye başlamasıyla birlikte gelişen kent planlama anlayışı 10 Haziran 1933 yılında yürürlüğe giren Yapı ve Yollar Kanunu'nun imar planlarında, eserlerin korunması konusunda; eski dokuların "protokol alanı" olarak saptanması hükmü kullanılmış ve Ankara Kalesi ve çevre konut dokuları "protokol alanı" olarak saptanmıştır. (Vidinlioğlu-1993 :37) Ankara Kalesinin "protokol alanı" olarak tesbit edilmesini ve günümüze kadar korunmasını sağlayan bu adım, ülkemizde sit kavramının kurumsallaşmasından çok daha önceleri kentsel koruma anlayışının gelişmeye başladığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü o tarihe kadar korumayla ilgili hiçbir anlayışta sivil mimarlık eserleriyle ilgili bir uygulama veya metne rastlanılmamıştır. Ancak bu uygulama sadece Ankara Planı ile sınırlı kaldığından günümüzde tek örnek olarak gösterilecek, yalnız bir uygulama niteliğindedir. Bu dönemde dünya ölçeğinde bakıldığında da koruma anlayışının tekil anıt eserler çevresinde toplandığı görülmektedir. (Akçura -Çapar M1973/8 : 8-10)

1951 yılına kadar, koruma kavramının uygulamasında yasal olarak sadece tespit olayı vardı.Tescil işleminin ise yasal bir dayanağı yoktu.Bu dönemde geçerli olan koruma kanunu Asar-ı Atika'da tek tek sözü edilen taşınmazlar eski eser olarak nitelendirilirdi. İmar planlarında bu eserlerin korunması, yine İmar mevzuatı gereği idi. Ancak yasal bir tescil kurumunun bulunmayışı, bu eserlerin imar planlarıyla korunmasını çoğu kez sağlayamadı.

Yine bu dönemde yürürlükte olan Yapı Yollar Kanunu'nun eski eserler yakınında yapılacak inşaatlarda esere 10 metre uzakta olma şartı getiren madde 1951 yılına kadar nadiren kullanılmıştır. Ancak bu yıllardan sonraki uygulamalarda izlendiği kadarıyla belediyelerin bu kanun ve aynı yıllarda dünyadaki koruma anlayışının da etkisi ile anıtsal eserlerin çevresindeki daha önemsiz gördükleri tahrib olmuş kent dokularını, onarmak yerine, yoketmek olgusunu daha doğru buldukları anlaşılmaktadır.

(Çeçener-1982: 265)

1930' lu yıllarda yoğunlaşarak 1950'ye kadar devam eden dönemde ülke genelinde planlama -koruma ilişkisi bağlamında Cumhuriyet Türkiye'si' nin modernizmini simgeleyen Ankara kaynaklı planlama ve koruma olgusu kendini hissettirmektedir.

Dönemin merkezi idaresinin kent planlarında takip edilmesini öngördüğü: "Mevcut şehir bölgesini mümkün olduğu kadar bütün karakteri ile muhafaza etmek, yalnız yolların modern araçların ihtiyaçlarını karşılamak üzere düzeltilmesini sağlamak gerekir koşulu, "şehrin önemli yerleri olarak tanınan Cumhuriyet Meydanları ve tarihi eserlerin bulunduğu bölgelerin etraflarının açılarak, herkese gösterilerek korunması düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

*Uygulamada ise planlama-koruma kavramları iki noktada karşı karşıya gelmektedir:

-Eski kent ele alınırken "yolların modern araçların ihtiyacını karşılayacak şekilde düzeltilmesi" ilkesi, geleneksel dokuda tahribat meydana getirirken, yürürlükteki "Yapı ve Yollar Kanunu" bu uygulamayı kurumsallaştırmaktadır.

-Korumaya yönelik kurumsal yapının anıtsal öğeler ile sınırlı tutulması ve planlamada bu öğelerin etrafındaki yapılardan arındırılarak korunması ilkesi, bu

yapıların çevresindeki sivil mimarlık örneklerinin yok olmasını getirmektedir. (Dinçer- Akın1993:BİLDİRİ)

B. 1950 SONRASI KORUMA OLGUSUNDAKİ GELİŞMELER

1950'li yıllarla birlikte ülkede başlayan köklü sosyo ekonomik, kültürel ve teknolojik gelişmeler sonucu kır-kent arası hareketlilik artmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak ülke içindeki dolaşma ve yerleşme serbestisi olan vatandaşlarımızın daha iyi iş ve hayat standartlarını bulmayı umarak, kentlerde yerleşme eylemi 1950'li yıllarda hızlanmaya başlamıştır. Bu gelişme kent çeperlerinde "kaçak yapılaşma" alanları yaratacaktır. 1960'lı yıllarda hızlı kentleşmenin kent toprak rantları üzerindeki hissedilir etkisi tarımda makinalaşma, karayolları projelerinin tamamlanması ve sanayileşme paralelinde kır-kent ilişkisinin güçlenmesi kentlerin geleneksel dokularını baskı altında almıştır. (Dinçer-Akın1993:BİLDİRİ) Bu da kentlerde yeni yapıların yapılması kent topraklarının değerlendirilmesi anlamına gelmekte idi. Yapılan her yapı doğal olarak, modern yaşam biçimine cevap vermek üzere ve buna uygun teknolojiye olduğundan, geleneksel az katlı yapılar üzerinde, karşı koyulması güç baskılar oluşturmaktaydı.

Kente yeni gelenler, ya kırsal kesimdeki arazisini satan paralı kişiler yada aynı kesimde yaşayan ekonomik durumu bozuk insanlardan oluşmaktaydı. Ekonomik durumu nispeten iyi olanlar yerleşik bölgelerde yoğunluğu arttırıcı yapılaşma isteğiyle uygulamacıların karşısına çıkarlarken, ekonomik durumu bozuk olanlar kendilerine uygun bir iş bulup kira ödeyecek duruma gelinceye kadar kentin merkez aktivitesinin tarihi dokuyu köhneleştirdiği, çöküntü alanlarında veya kentin dış mahallelerinde yaşamaya başlıyordu ve ileriki yıllarda ev sahibi olma sürecine, kent topraklarını yağmalama pahasına girişiyorlardı.

Ülke genelinde sanayileşme öncesi başlayan hızlı kentleşme, eski kent merkezlerinde artan taleplere cevap vermek için ticaret faaliyetlerinin artmasına ve merkezde gelişen bu itici gücün merkezdeki konut dokularını fiziksel ve fonksiyonel değişim baskısı altına almasına neden olmuştur. Merkezdeki ticaret faaliyetlerinin bu yayılma ve yükselme baskısı, tarihi dokunun önceleri terk edilerek çöküntü alanına dönüşmesine, sonraları da korunacak değerlerini yitirdiği ve çevreyi çirkinleştirdiği için koruma kapsamından çıkartılıp, yıkılmasına ve yerine yeni teknolojiye ve çok katlı yapılar yapılmasına neden oluyordu.

İmar planlarının koruma ile çelişmesinin de bu gelişmelerde payı çoktur. Geçmiş dönemde ve günümüzde de devam eden bu süreç kanıtlamıştır ki; hiçbir zaman koruma anlayışı ile tarihi dokulara getirilen yasaklar, imar planlarının mülkiyet sahiplerine verdiği haklardan ötürü engelleyici olamaz. Aksine tarihi kentlerdeki tarihi merkezler dahi 1960- 1970 yılları arasında artan yapsatçı yapılanma sürecinin acımasız yıkımlarıyla karakterlerini kaybetmiş hatta yok olmuşlardır. Ülkemizde çok az sayıda tarihi kent bu gelişmelerden korunabilmiş diğerleri aynı kaderi paylaşmışlardır.

İşte 1950'li yıllardan sonra tarihi kent dokularının korunması ile ilgili çıkarılan her türlü yasa ve uygulama girişimi 1995 yılına yani günümüze kadar benzer baskılar altında hayata geçirilmeye çalışılmıştır. (Vidinlioğlu-1993:31 ve Taneri-1978 :1-93)

1. Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu Kanunu Dönemi (1951-1983)

Ülkede hızlı kentleşme olgusunun kentlerin tarihi dokularında meydana getirdiği tahribatları gözlenmesiyle, eski eserlerin etkin korunmasının sağlanması amacıyla 2 Temmuz 1951’ de 5805 sayılı Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kuruluş Kanunu, çıkarılmıştır. Yasa kurula sadece taşınmaz eski eserlerin tescil ve bu taşınmaz eski eserlere yapılacak yapısal müdahalenin şartları ile koruma ilkelerini saptama yetkisini vermiştir. Yani kurumsal anlamda koruma anlayışı taşınmazlarla da ilgilenmeye başlamıştı. Bu dönemde Anıtlar Yüksek Kurulu, taşınmaz eski eserlerin parselleri dışında hüküm getirme yetkisine sahip değildi. Kurulca tescil edilen taşınmaz eski eserlerin çevresinde, 10.00 metreden az olmamak kaydı ile, eserlerin esas yüksekliği kadar mesafe içinde inşaat yapılamayacağı hususu, o tarihte yürürlükte olan, Yapı ve Yollar Yasası’ nın hükmü idi.

1957’de yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar Kanununun 25. maddesine dayanılarak yürürlüğe konan İmar Nizamnamesinin 398.maddesi ile, Anıtlar Yüksek Kurulu, taşınmaz eski eserlere en az 10.00 metrelik inşaat yaklaşma yasağı sınırını azaltmaya veya çoğaltmaya yetkili kılınmıştır. Bu yetki, 6785 sayılı İmar Yasasının, belediye sınırları içinde geçerli olması nedeni ile, sadece belediye sınırları içinde Anıtlar Yüksek Kurulu’na verilmiş oldu. Bu sınırlar dışındaki taşınmaz eski eserler yakınında yapılacak inşaat şartları ile ilgili Anıtlar Yüksek Kurulu’nun, hüküm getirme yetkisi yoktu. Belediye sınırları dışında kurulca tescil edilen taşınmaz eski eserlerin çevresinde, 10.00 metreden az olmamak kaydı ile, eserlerin esas yüksekliği kadar mesafe içinde inşaat yapılamayacağı hususu, bulunmaktaydı.

Yani 1957 yılına kadar, sadece, eserin kendi için karar getirme yetkisine sahip olan Anıtlar Yüksek Kurulu, bu tarihten sonra, imar mevzuatından gelen yetki ile, eski eser yakınında yapılacak yeni inşaata da karar alma yetkisine sahip oldu. Buna karşın kurul yapısında, bu değişik türden kararların gerektirdiği düzenleme yapılmadı. Bundan sonraki çalışmalarda kurulun bu tür bölgelerde alacağı kararların imar uygulama planlarıyla çatışacağı tehlikesi ortaya çıkıyordu ve öyle de oldu. (Uzel-1987: 94-101)

Aynı yasanın koruma maddeleri arasında sivil mimarlık eserlerinin korunmasıyla ilgili hiçbir madde olmaması oldukça düşündürücüdür.

1960’lı yıllarda Anayasa’da da devlete koruma ile ilgili sorumluluklar verilmiştir.1961 Anayasa’ sının 50. maddesinde; devlet, tarih ve kültür değeri olan eserleri korumakla görevlidir denilmektedir. (VİDİNLİOĞLU-1993 :35)

1960’lı yılların sonlarında dünya’da egemen hemen tüm ideolojilerde, hatta felsefe, bilim, kültür ve sanat alanlarında, insanlığın genel beklentilerine yönelik önemli düşünsel değişiklikler gözlenmeye başlandı.

1968’ lerde tüm uygar ülkelerde birdenbire patlayan ve temel sloganı “demokrasi, eşitlik ve özgürlük” olan gençlik hareketleri de 1970’lere doğru hemen hemen tüm ülkelerde ortak gelecek kaygısının beş kıtaya yayılan güçlü bir dalgalanması şeklindeydi. Ve doğal ve kültürel değerlerin korunmasıyla ilgili anlayışların değişiminde dünya ve ülkemiz açısından oldukça önemli bir dönüm noktası oldu. Aynı yıl Avrupa Konseyi 1970 yılını "Avrupa Koruma Yılı" olarak ilan etmiştir.

İlk olarak 1969 yılında tespit ve tescil çalışmalarının hızlandırılması, hükümet programında öngörülmüştür.

Ülkemizde 1972 yılında 6785 sayılı İmar kanununda değişiklik yapan 1605 sayılı kanun da GEEAYK’ na yardımcı olur niteliktedir.Bu yasa anıtsal ve sivil

mimarlık eserlerinin korunmasının yanısıra, bunlar ile bir bütünlük oluşturmak amacıyla korunması gerekli çeşme, eski sokak ve meydancık tanımını kullanarak korumayı bir bütün içinde ele almayı öngörmektedir. Yasanın öngördüğü bir başka konu da; gerekli görüldüğü takdirde korumanın gerçekleşmesi için bu yapıların istimlakı ya da sahibine bakı onarım için yardımcı olunması konusunda belediye yada ilgili kuruluşlara görev vermesidir. İle İlk kez tarihi dokuların ve meydanların korunması öngörülmüş ve sit kavramı yasalara da ilk kez taşınmış oluyordu. Bu sit kavramı kentsel sit kavramını kapsamakta idi. (Vidinlioğlu-1993 :35)

2. 1710 Sayılı Eski Eserler Dönemi (1973-1983)

1973 yılı 6 Mayıs'ın çıkartılan Eski Eserler Kanunu ile koruma konusundaki yasa karmaşası giderilerek padişah imzası taşıyan eskimiş nizamname yürürlükten kaldırılmıştır.

1710 sayılı Yasa ile "sit" kavramı ilk kez kamuoyu gündemine getirilmiştir. Ayrıca yasa ile GEEAYK' nın "sit" alanları ile ilgili aldığı :

*Sit alanı saptama kararları,

*Sit kararı getirilmeden önce, bu alanlarda yapılaşma ve kullanma kararı getiren imar planlarının yürürlükten kaldırılmasına ilişkin kararlar,

*Bu alanları kapsayan koruma-geliştirme planlarının düzenlenip yürürlüğe sokulmasına ilişkin kararlar,

alınarak tarihi kentlerde uygulanmaya başlanmıştır. (UZEL-1993:94)

İşlem sırası olarak; sit alanı kararı getirilen kentsel dokularda önceki imar planı kararları askıya alınmakta, o bölge için yeni koruma amaçlı imar planı yapılması şartı ve bahsedilen alandaki yapı yasağı hakkında hükümler getirilmekteydi.

1710 sayılı Yasada, koruma temel ilke olarak belirlenmekle birlikte, bu ilkelerin ülke düzeyinde ve zaman/para ilişkileri kurulmuş bir programa dayalı olarak yaşama geçirilmesi doğrultusunda kişi ve kurumları bağlayıcı bir hüküm yoktur. Ayrıca yasadaki korumaya ilişkin kararların merkezde alınması, önerilerin merkezde değerlendirilmesi doğrultusundaki hükümler de korumanın merkeziyetçi bir tavırla yönlendirileceği, denetleneceği sonucunu ortaya koymuştur.

"Koruma uygulaması" açısından kişi ve kurumları bağlayıcı özellikleri olmayan yasa, bu özelliği ile edilgen bir yasaydı. Ancak kişi yada kurumların koruma kararı/kararları doğrultusunda bir eylem başlatmak istemleri halinde yasaklar, izinler (çok nadir hallerde cezalar) işlerlik kazanmaktaydı. İşte yasanın bu merkeziyetçi ve edilgen özelliği koruma olgusunun gerekliliğini değil, koruma kararlarının uygulanabilirliğini tartışma konusu yapmıştır.

Aynı dönemde ülkede yapılaşmayı yönlendiren 6785/1605 sayılı İmar Yasası'nın da çok yakınılan özellikleri vardı. Bu yasaya göre imar planlarına ilişkin tüm işlemler merkezi yönetimin denetiminde idi, imar planı onayı da merkezi yönetimce yapılıyordu. Parasal ve teknik güçleri zayıf olan belediyeler uygulama yapmak olanağına sahip değildiler. İmar planı kararları doğrultusunda kentsel alanları kullanışa açan uygulamalar hemen hiç yapılmıyordu. Kişilerin yasa uyarınca uygulama yapmak üzere başvurmaları halinde, başvuruları, bezdirici bir bürokratik çark içinde değerlendiriliyordu. İmar Yasası da bu özellikleri ile merkeziyetçi ve edilgen bir yasa idi.

Gerek 1710 sayılı Yasa'nın gerekse 6785/1605 sayılı Yasa'nın merkeziyetçi ve edilgen özellikleri, "koruma"yı da "imar"ı da olumsuz etkilemiş, ne eski eserler ,

sitler korunabilmiş; ne de kentlerimiz gerçek anlamda imar edilebilmiştir. (Uzel - 1993 : 94)

Kanunun getirdiği yeni tesbit ve tescil şartları ile 1980 yılına kadar 100'e yakın kentsel sit kararı alınmış ve bu süre içinde Antalya, Gaziantep, Safranbolu, Tekirdağ gibi bazı örnekler ayrıntılı koruma rapor ve planları hazırlanmıştır. (Akin-1988/2 M : 40-43) Ancak aynı dönemde tescil sonrası sit alanlarında; mevcut imar planı şartları kaldırılmış alanlarda, yeni plan yapılarına kadar hangi kuralların geçerli olacağı sorunu ortaya çıkmıştır. İmar plan hükümleri yürürlükten kaldırılan örneklerde, koruma amaçlı imar planı yapılarına dek geçecek sürede hangi yapılanma şartlarının geçerli olacağı konusunda halka cevap veremeyen belediyeler zor durumda kalmıştır. Soruna çözüm bulmaya çalışan GEEAYK, imar planları yürürlükten kaldırılan kentsel sit alanlarında, yeni planlar yapılıncaya kadar bu dokularda otorite boşluğunu önlemek üzere; geçiş dönemi yapılanma koşulları adı altında bir tür geçici yönetmelik hazırlamaya başlamış, ancak gelen taleplerin çokluğu sonunda GEEAYK taleplere cevap veremez olmuştur.

Böylece korumanın sadece bir tesbit sorunu olmadığı, bunun kent bütününe kapsayan bir planlama ve halkın katılımı sorunu olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde yapılan bir araştırmada, yerel yönetimlere göre koruma ile ilgili sorunların nedenleri şöyle sıralamıştır:

- İmar planlarının genelde kentin gelişiminden geride kalması
- İmar planlarının tanıdığı olduğu hakların tarihi dokularda oluşturduğu baskılar
- Koruma kararlarının sadece bu bölgelerde yasaklamalar getirdiği bunun dışında herhangi bir çözüm üretmediği,
- Koruma kararı ile uygulama planları arasında çok zaman geçmesi,
- Koruma kararlarıyla imar planları arasında çelişkiler oluşu,
- Koruma kararı alınan bölgelerdeki dokuların bakımsızlıktan yada bilerek köhneleştirilmesi,
- Korunacak alanlarla ilgili ekonomik desteğin sağlanacağı kaynakların olmayışı korumayı imkansızlaştırıyordu. (Zeren-1982 : 246)

"1970'li yıllar dünya ile birlikte "koruma" kavramı ölçeğinin genişlemesi, boyutlanması; tek yapıdan "koruma alanına", fiziksel planlamadan sosyo-ekonomik süreçleri içeren bakış açılarına uzanan yeniliklerin tartışıldığı bir dönemdir.

Bu yıllarda ülke genelindeki "belediyeçilik anlayışı" demokratik, katılımcı planlama, eylem planlaması yaklaşımlarının planlama kavramına girmesini getirmiştir. Kentlerin tarihi dokuları "katılımcı planlama" kavramına işlevsellik kazandırabilecek potansiyel alanlar olmasına karşın, mevcut yasal sistem ve yaygın olan planlama kültürü nedeni ile bunun örnekleri yaratılamamıştır. "pasif koruma"dan "aktif koruma"ya geçişte bir araç olabilecek katılımcı planlama anlayışı kurumsallaştırılamamıştır." (Dinçer-Akin 1993:BİLDİRİ)

3. 2863 Sayılı Koruma Kanunu Dönemi (1983-1987)

1710 sayılı Kanun' un, Anayasa, Medeni Kanun ve İstimlak Kanunu'na aykırı hükümler içerdiği gerekçesiyle, yeniden düzenlenmesine karar verilmiştir.

1980-1983 yılları arasında eleştirilen bu iki yasa yerine yeni yasa beklentisi ile geçmiş ancak bu dönemde herhangi bir gelişme olmamıştır. Aynı dönem eski eserlerin kaderine terkedildiği bir zaman dilimi olmuştur.

Bu dönemde 1982 Anayasası devletin kültür varlıklarını koruma görevi koşutunda, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ve özel kişilere sorumluluklar getirmiştir.

Bu anlayış koşutunda da 1985 yılında özel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının onarımına katkı fonu yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmelikle 2863 sayılı yasa yönetmeliklerine göre tesbit ve tescilli yapılmış kültür varlıkların bakım ve onarımları için Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda yapılacak ayni ve nakdi ve teknik yardımlar ve verilecek kredilerin usul ve esasları belirlenmiştir.

1983 yılında 1710 sayılı yasa yerine 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası" ile 1986 yılında çıkarılan 6785/1605 sayılı yasanın yerini alan 3194 sayılı "İmar Yasası" yürürlüğe giriş dönemleri ve ilkeleri açısından yerlerini aldıkları yasalara tepki olarak hazırlanmışlardır denebilir.

2863 sayılı yasa ile Yüksek Kurulu oluşturan üyeler arasına bürokratlar önemli ağırlıkla girmişler, ve "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu" oluşmuştur. Koruma Yüksek Kurulu adında kurulan kurul GEEAY Kurulunun görevlerini üstleniyordu. Ayrıca bu yasa ile, yetkili birimleri yerelliğe taşıma amacı yönelik olarak da Bölge Kurulları kurulmuştur. Ancak özellikle Yüksek Kurul'un görevlerinde kapsam açısından önemli bir fark olmaması koruma bürokrasisine işlerlik kazandıramamıştır. Bu yüzden 1987 yılında 2863 sayılı yasada 3386 sayılı yasa ile yapılan değişiklikle Bölge Kurulları, Koruma Kurulu olarak adlandırılmıştır. Bölge kurullarında belediye yetkililerinin de bulunmaları öngörülmüş, bu nedenle kurul, bürokrat ağırlıklı olmaktan kurtulamıyordu. Bölge kurullarının üye sayısı aynı değişiklikle 18 den 13'e indiriliyordu. Bu gelişme ile bürokrat ağırlığı olan bir kurulda oluşturululan bu hassas denge tarafsız karar alma olgusunu etkileyecek bir yanlışlık olarak hemen göze çarpyordu. Yine bu yasa ile kurulun çalışma süreleri hızlandırılmış görevlerinin kapsamı genişletilmiştir, Koruma Yüksek Kurulu'nun görevleri ise ilkesel düzeyde tutulmuştur. Böylelikle hızlı, karar alma ve yönetimin sağlanacağı varsayılmıştır.

1980 yılından sonra ülkenin içine girdiği gelişme ve toplumsal değişme dinamiğinin çok yüksek olması, kentsel mekanlar üzerindeki baskıları arttırmıştır. Bunun sonucu olarak tarihi kentsel mekanların korunması giderek zorlaşmıştır.

Aynı dönemin kurumsallaşma açısından genel niteliği; kent parçalarındaki gelişmelerin farklı kurumlar ile yönlendirilmeye çalışıyor olmasıdır. Belediye, Kültür Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı, Çevre Bakanlığı, Arsa Ofisi, kent mekanlarını birbirinden bağımsız kararlar ile biçimlendirme süreci içinde etkilemektedir. Bu dönemde özellikle metropollerde turizm amaçlı merkezi planlama kararları, imar planları ve zaman zaman da koruma kararlarının üzerine çıkmıştır.

Toplumsal gelişmenin belirlediği mekansal gelişim eğilimleri; planlama ve koruma konusundaki yeni kavramsal ve kurumsal yapılanmalar ile ne ölçüde denetim altına alınabilmıştır, sorusuna olumlu cevaplar bulabilmek bugüne kadar pek mümkün değildir.

Kurumsallaşma kentleşmenin gerisinde kaldığı için,

-Çevreye konut fonksiyonu ile yayılan kent, merkez fonksiyonlarını genelde tarihi dokudaki merkezden karşılama talebini sürdürmektedir. Bu süreç ise bu dokuların kaybedilmesini getirmektedir.

Koruma Amaçlı İmar Planı ile sif alanında tescilli yapılar dışında kalan dokular için mevcut imar plandakinin aynı tarzda yapılanma hakkı tanıyan planlama anlayışı ile korumanın sağlanamayacağı anlaşılmıştır. Aksine Koruma Planlarının başarılı olması için, köhneyen dokuların önemini arttıracak, onları öne çıkaracak işlevsel, fiziki uyum ve fizibilite çalışmaları yapılarak bu dokulara yeniden hayat vermenin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde yerel yönetimlerin sit alanlarına çok yakın bölgelerde korumayı güçleştirecek uygulamalara girebildiği, koruma ile sorumlu merkezi temsil eden kurumların ise yasada belirtilen süreyi çok aşan zamanlarda koruma amaçlı imar planlarını hazırlayabildiği gözlenmiştir. (Dinçer-Akın-1993:BİLDİRİ)

Ancak bütün bu aksaklıklara rağmen Türkiye’de 1973’den bu yana başarılı tarihi koruma çalışmaları yapılmıştır.

Örneğin Antalya Yat Limanı ve Kaleiçi Restorasyon Uygulaması, bu güne kadar kamu sektörü eliyle gerçekleştirilen ilk ve en kapsamlı tarihi çevre koruma çalışmasıdır. Antalya Kaleiçi Koruma Amaçlı İmar Planı 1977-1979 yılları arasında hazırlanmış ve uygulamaya koyulmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Turizm Bankası’nın işbirliğine yerel yönetimlerin de katılmasıyla ilk etapta Yat Limanı sıhhileştirilmiş ve çevredeki yenilenen eserler ticari fonksiyonlara kiralanarak önemli ölçüde gelir elde edilmiştir. İlk etaptaki bu gelişme ve başarı eski eser sahiplerini cesaretlendirmiş ve tarihi dokuda bakım ve onarıma dönük uygulamalar başlamıştır.

Bugün geline kesitte koruma planının eskimeye başlamasından dolayı yeni eğilimlerin kanallıze edilmesi, Belediye’nin kamulaştırmadan doğan yüklerin azaltılmasına yönelik talebi, koruma planı ile koruma kurulu kararlarının tekil yapı ölçeğinde çatıştığı noktalar ve oluşan pürüzler gibi aksamalar nedeniyle plan yeniden gözden geçirilmiş ve yenilenmesi uygun görülmüştür. (Madran-1993 :44-46)

Diğer bir örnek 1980’li yılların başlangıcından itibaren , tarihi merkezin canlandırılması ve yeşillendirilmesi gibi çabalarla çevre koruma ölçeğinde çalışmalar yapan Bursa Belediyesi’nin "Hisar Yöresi Koruma Planı" programı içinde gerçekleştirmekte olduğu Kale Sokak sıhhiştirmesidir. Geleneksel özelliklerini hemen hemen bütünüyle koruyan bu sokağın iki yanındaki 20 kadar Bursa evi koruma altına alınmış ve bu amaçla özel bir program geliştirilmiştir. Yerel yönetimin, altyapı sıhhiştirmesini tümüyle ele aldığı bir proje hazırlanmıştır. Ayrıca "Ağa Han Mimarlık Ödülü" kuruluşundan gelen 40000 dolarlık yardım evlerinin sıhhiştirilmesinde katkıda bulunacak kullanıcılara verilmek üzere, bu projeye aktarılmıştır. Bu çalışmada kullanıcıları külfetten kurtarmak amacıyla belediye tarafından onaylanmış bir proje hazırlanmış ve kullanıcıların onayına sunulmuştur. Bu çalışmanın diğer bir başarısı, belediye ve yöre sakinlerini tanıyan yerel mimarlardan oluşan tasarımcılarla, malsahipleri ve kullanıcıların sürekli iletişim halinde olmalarının sağlanmasıdır. Üzerinde çok tartışılan bir diğer örnek ise "Safranbolu Evleri"dir. 1975’lerde gündeme gelen Safranbolu tarihi kent dokusu ile ilgili olarak 1979 yılında başlatılan çalışmalar 1981 yılında sona ermiş ve koruma imar planı ve bu plana bağlı bir de yönetmelik hazırlanmıştır. Örnek bir disiplinler arası çalışma ile çalışma grubu plana ve rapora esas olacak kararları geliştirmeden, ayrıntılı bir alan çalışması yapmıştır. Bu verilere bağlı olarak oluşturulan koruma imar planı da, her yönüyle düşünülmüş, kapsamlı, gerçekçi ve dolayısıyla uygulanabilir türden örnek bir çalışmadır. Ancak yıllarca "Anıtlar Yüksek Kurulu" gündeminde kalan plan kurulun değişmesinden sonra "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu" tarafından 1985 begenilmemiş ve aradan geçen 6 yıla rağmen plan yürürlüğe girememiştir. (Akin M.1988/2 : 40-43)

Ancak kent dokusu kullanıcıları tarafından terkedilmeden önce Safranbolu ile ilgili planlama çalışmalarının en kısa zamanda uygulamaya koyulması şarttır. Kentin bugün halen ayakta olmasının iki önemli nedeni vardır; Bir; idealist kişilerin koruma çabaları, ikincisi; ilçenin değişmeyi zorlamayan durgun gelişme dinamiğidir.

Bu örnekler Türkiye’de, istendiği takdirde, üstün düzeyde çalışmalar hazırlanıp, gerçekleştirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Koruma uygulamalarını yönlendiren birbirini tamamlar nitelikteki son iki koruma yasasındaki aksaklıkların giderilmesiyle ilgili olarak son yıllarda yeni bir koruma yasa teklifi ortaya konmuştur.

Son kanun teklifinde 2863 ve 3386 sayılı Koruma Kanunlarının yetersiz tarafları şöyle belirtilmektedir :

- 1.Kanunlarda kavram kargaşası bulunmaktadır,
- 2.Çeşitli yorumlara açık maddeler bulunmaktadır,
- 3.Kurulların görev yetkilerinde belirsizlik bulunmaktadır,
- 4.Kaynak yetersizliği açık olarak görülmektedir,
- 5.Denetim mekanizması çalışmamaktadır,alınan kararlar uygulanamamaktadır,
- 6.Yasalar yeterli bir koruma ve yaşatmaya yeterli değildir.

Değişikliğin amacı, "korumanın özünde bulunan kamu yararını ön planda tutan, geniş halk kitlelerine yardımcı ve yol gösterici olan, konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili diğer mevzuatla uyumlu; merkezi ve yerel yönetim birimlerinin görevlerini yeniden düzenlemek"olduğu belirtilmektedir.

Sonuç :

Yukarıda sözü edilen ilkeler göstermektedir ki, ülkemizdeki tarihi kent mekanlarının korunması sorununda kavramsal, kuramsal ve uygulama açısından henüz hedeflenen amaçlara ulaşamamıştır. Özellikle uygulamaya yönelik denetim mekanizmaları ve araçlarının geliştirilememiş olması, bunun paralelinde finansal kaynak yaratma sorununun aşılamamış olması en önemli problemler olarak somutlaşmaktadır. Bu nedenle tarihi kent mekanları anıtsal ve sivil mimarlık örnekleriyle bir bütün olarak korunamamakta, tekil örnekler ise koruma kavramının gelişiminde yetersiz kalmaktadır.

2. BÖLÜM

EDİRNE KENT BÜTÜNÜ FİZİK VE SOSYO EKONOMİK GELİŞİMİ

2.1. KENTİN BUGÜNKÜ YAPISI

COĞRAFİ KONUM VE İDARİ BÖLÜNÜŞ

Edirne kenti Trakya Bölgesinde, Bulgaristan'a 18 km., Yunanistan'a 5 km. uzaklıkta yer alan bir il merkezidir. Kentin kesin coğrafi konumu $40^{\circ} 41''$ Kuzey enlem ve $26^{\circ} 24''$ Doğu boylamı olup, deniz seviyesinden yüksekliği çeşitli kesimlerde 37 m. ile 100 m. arasında değişmektedir. Merkez ilçe dışında Edirne 7 ilçeyi kapsamaktadır. Kentin 1990 yılındaki nüfusu 102.000 kişidir. 1995 yılında ise tahminlere göre 110.000 civarındadır. Kentin nüfus artışı 1955'e kadar ülke artışının altında iken bu yıldan başlayarak hep ülke ortalamasının üzerinde olmuştur. Bu artıştaki etkenler ülke içi hareketlilik olduğu kadar farklı dönemlerde ülke dışından Türkiye'ye yönelen dış göçlerin ilk yerleşim yeri olarak Edirne'yi seçmeleridir. Kentin yoğun kesimi Tunca - Meriç nehirlerinin birleşme noktasının kuzeyinde yer almaktadır.

ULAŞIM AĞINDAKİ YERİ

Edirne, Türkiye batı sınırına en yakın büyük merkez olarak gerek bölge, gerekse ülke açısından önemli bir transit merkezdir. E-5 karayolu kent yaşamının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Avrupa-Türkiye arasındaki tüm karayolu trafiği Edirne'den geçmektedir. Kent Kapıkule (Bulgaristan Sınırı) sınır kapısına 5 km mesafededir.

Edirne içinde oldukça yoğun bir karayolu şebekesi gelişmiştir. 1985'lerde yapılan yeni E-5 yolu güzergahı Edirne dışından geçmektedir. 1994 yılı içinde tamamlanan TEM otoyolu ile kentin içine yönelmemiş olan yolculukların kentiçi yaşama olumsuz etkileri önlenmiştir.

Edirne karayolları il içi ulaşım dışında uluslararası ve şehirlerarası ulaşım da hizmet vermektedir. Turizm amaçlı yolculuklar ve çevre ilçelerden kente günde ortalama 20000-23000 kişi arası günlük nüfus girmektedir. Kent dışından geçen yeni otoyol güzergahı çevresinde yolcuların ihtiyaçlarına cevap verecek olanakların gelişmemesi halinde kent içi yollar yeniden yüklenecektir.

Kentten ülkeyi yurtdışına bağlayan demiryolu güzergahı E-5 karayolunun güneyinde geçmektedir. Demiryolu'nun kent içindeki tek istasyonu 1968 sonrası kurulmuş İstanbul yolu üzerindeki fabrikalar ile küçük sanayi sitesi arasında yer almaktadır.

Demiryolu'nun Trakya'da ulaştığı son merkez olarak Edirne yöreye bu yolla gelen veya giden tüm malların toplama-dağıtım görevini üstlenmektedir.

Taşınan yükler; çevrede üretilen tarımsal ürünlerin yanı sıra, gümrüklü mallar ev eşyası, gübre ve idari taşımalar şeklindedir.

NÜFUS

Kentte çalışan nüfusun büyük bir bölümü hizmetler sektöründedir.

Kentin etki alanı İl içi yerleşmeler ve bir ölçüde de Kırklareli ile sınırlıdır. Kentte pazarlanan ticari ürünlerin yarısından fazlası İstanbul'dan gelmektedir. Bu, kentin ticari ünitelerinin İstanbul'a bağımlı olduğunu göstermektedir.

ARAZİ KULLANIM

Kentin genel makroformu; Tunca nehrinin batı yakasında yer alan tarıma dönük yerleşmeler, E-5 yolu boyunca güneydoğu İstanbul çekimli gelişme görüntüsünde bir kesim ile nehir yatağının oluşturduğu yay içine konumlanmış tarihi kentli de içeren yerleşim alanından oluşmaktadır. **Bkz. E.A.228**

Bu makroform içinde yüksek noktalarda tarihi yapılar, askeri kuruluşlar ve mezarlıklar yer almakta, ve üç ana aks (Talatpaşa Bulvarı, Hükümet Caddesi, Mimar Sinan Caddesi) boyunca ticari ve idari fonksiyonları arazi kullanımını tanımlamaktadır. Konut yerleşimi bu alanlar arasında topografya uyumundaki sokaklar etrafında oluşmaktadır

Kent fiziksel bölümlenme açısından incelendiğinde:

Tunca yayı içindeki eski yerleşim ,

Tunca'nın Batısındaki yerleşimler,

Doğu Yönünde İstanbul'a doğru gelişen yerleşim olarak ayrılabilir.

Konut alanları

Kentin bugünkü makroformunun oluşumu büyük ölçüde tarihi geçmiş ile belirlenmiştir. Kentin Osmanlı öncesi yerleşimi bugünkü Dillaverbey, Mithatpaşa mahallelerinde, yani Kaleiçi'nde olmuştur. Osmanlıların fethinden sonra müslüman nüfus, azınlıklardan kopuk, ancak yakın çevreye yerleşmeye başlamıştır.

1950'lere kadar konut alanları iki yüzyıl öncesinden pek farklı yerlerde konumlanmamışken bu yıldan sonra ülke genelindeki politikalar, Dünyadaki gelişmeler gibi etkenlerle artan kentleşme hızı Edirne'de de etkili olmuş ve konut alanları ülkenin 1. derece merkezi olarak gelişen İstanbul yönüne doğru yönelmiştir.

1970'lerden sonra oluşan gelişmeler özellikle sanayi, üniversite, bazı kamu kuruluşları gibi büyük alan kullanan fonksiyonlar E-5 üzerinde, kentin güneydoğu kesiminde ve sınırlı olarak Kapıkule yönündeki kuzeybatı çıkışlarında yer seçmişlerdir. Bu kuruluşlarda çalışan nüfus da doğal olarak kentin güneydoğu kesiminde konut alanlarını seçmiştir. Bu gelişme İstanbul yönüne gelişmeyi körüklemiştir. Prestij konutlarının büyük kısmı bu aks üzerinde yer almaktadır. Tunca nehrinin batısında yer alan üç mahalle bu gelişmeler sonucu aktif kent alanından uzaklaşmış ve kent bütününden kopuklukları sonucu, diğer kesimlere oranla gelişme gösterememiştir. Kentte orta ve alt gelir gruplarının konut alanları da prestij konut alanlarının kuzeylerine doğru yani kentin kuzey kısımlarında yer seçmektedir. Bu gelişmede en önemli eşik TEM otoyolu yaklaşım sınırındır ve 1995 yılında sosyal amaçlı yapılmış konut dokuları bu sınıra oldukça yaklaşmıştır. Bu bölgeler, Kıyık mahallesi ve güneyi, Muradiye Cami etrafındaki dokudur ve konut adaları şeklinde yoğunlaşmıştır. Kentte diğer konut dokuları ise çeşitli kent fonksiyonlarının (genellikle ticaret ve eğitim kuruluşları) getirdiği farklı arazi kullanımları etrafında oluşmuşlardır.

Ticaret alanları

Kentin ilk ticari merkezi, kent fonksiyonlarının ve nüfusunun gelişmesiyle üç selatin camii olan Eski Cami, Üç Şerfeli Cami, Selimiye Camileri arasında ve çevresinde yerleşmiştir. Cumhuriyet döneminde ve bugün de merkez aynı konumdadır. Ancak kent merkezi 1940'larda başlayan planlama çalışmaları sonucu yeni yollarla bölünmüş ve bütünlüğünü kaybetmiştir. Bunun sonucu olarak tarihi kent merkezi güneye bir gelişme göstermiş ve bugünkü halini almıştır. Ancak nüfusun gelişmesiyle ticari merkez çevre yollar boyunca doğru gelişmiştir. Ayrıca E-5'in kent içi geçişi boyunca da merkez uzantıları gelişmiş, ancak bu uzantılar yalnız yol kenarında kalmıştır. Kent içinde konumlanmış tüm diğer konut dışı kullanışlar da ticari merkezin yanında ve bu merkeze bağlantılı konumlanmıştır. Ticaret merkezi, demiryolu ve stadyum yanından başlayıp Hükümet caddesi boyunca, Sokullu Hamamı'na kadar uzanmakta ve batı yönünde, üç kolda, (Balıkpazarı Cad, Londra Asfaltı, Humcular Sokak.) büyüme göstermektedir. Ayşekadın civarı ve Talat Paşa Bulvarı üstünde de ayrık düzende 1. katta ticaret fonksiyonları görülmektedir. Günlük ticaret ise mahalle kavşaklarında ve yeni gelişen konut alanlarında planlanmış mahalle çarşılarında gerçekleşmektedir.

Sanayi Alanları

Edirne'de 1960'ların sonuna kadar büyük sanayi yapısı yok denecek durumdaydı. Kent 1968 yılında, gelişmede öncelikli kent olduktan sonraki endüstri fonksiyonuna yönelik gelişmeler İstanbul istikametinde gelişme göstermişler ancak bu yapılanmadan birkaç yıl sonra 1970'lerin ortalarında E-5 yolunun kuzeyinde kalan alanların yerleşime açılmasıyla konut alanlarının çok yakınında kalmıştır. Aynı dönemde birkaç sanayi yatırımı da Bulgaristan sınır kapısı yolu üzerinde yine E-5 yolunun yakınında yer seçmiştir. Bu dönemde kentteki aktiviteyi yönlendirecek bir plan olmaması sanayi alanlarının birbirinden kopuk olmalarına ve yol üzeri gelişmelerine neden olmuştur. Bu olay lineer gelişmeyi arttırarak, kentte ulaşılabilirlik ve sirkülasyon olgusunu bozmuş aynı zamanda konut alanlarıyla içiçe olmalarından dolayı da sağlıklı yerleşim birimleri oluşturmuştur.

İdari ve sosyal tesisler

İdari ve sosyal kuruluşlar, Sokullu Hamamı kuzeyi, Balıkpazarı caddesi civarı, ve bugünkü terminal doğusunda yoğunlaşmışlardır. (E. İ.P.RAPORU-1985: 6-12)

2.2. KENT SOSYAL VE FİZİKİ YAPISINI ETKİLEYEN TARİHİ DÖNEM VE GELİŞMELER

2.2.1 KENTİN OSMANLILAR TARAFINDAN FETHİ ÖNCESİ FİZİKİ YAPI

A TARİH ÖNCESİ (PREHISTORYA) DEVİRLERİ

Tarih öncesi devirlere ait tek bulguya Edirne il merkezinden 5 kilometre kuzey batıda eski asker hastanesi ve sonraki jandarma okulu arkasında, Saraypınar şosesinin sağ tarafına düşen Çardakaltı denilen mevkide ve Tunca nehrinin üst sekişi üzerinde rastlanmıştır.

Bu yerleşim yeri geç kalkolitik-ilk tunç çağı dönemine aittir. Ve bu dönemin tipik el aletleri ve ev eşyalarına rastlanmıştır. Yerleşim yeri ise nehir sekişinin graviyelerine dayandığı için graviyeden kum çekilmek amacıyla yapılan çalışmalar köye büyük zarar vermiştir.

Elde hiçbir kesin bilgi olmamasına rağmen tarihi devirlerde kurulan şehrin hangi iskan bölgesini baz aldığı bilinmemekte fakat birbirine yakın yerleşim yerlerinin şehrin zamanla genişlemesiyle şehrin içinde kaldığı, halen de yerleşik bölgenin altında olduğu geçmiş dönemlere ait hiçbir bilginin olmamasından anlaşılmaktadır.

Yani Edirne'nin şu an yerleşik olduğu bölge; tarih öncesi ve tarihi dönemlerde de büyük bir olasılıkla mevcut kent sınırları dahilinde kalmıştır.

Bunun en büyük sebebi Tunca nehriyle çevrili ve yükseltili arazinin diğer alanlara oranla; sel, su baskını ve diğer ülkelerin saldırılarının kolayca savuşturulabileceği bir coğrafi yapıda oluşudur. (Kansu -1993)

B TARİHTE , İLKÇAĞDA VE ORTAÇAĞDA

Edirne'yi içine alan bölgenin tarih öncesi ve ilk tarih devirleri hakkında fazlaca bilgi bulunmamaktadır. Yalnız Yunanistan'da yaşayan Ahay'lar veya Aka'ların yayılma devri olan M.Ö. 1400-1200 yıllarında bu bölgeye Aka medeniyetinin hükmettiği ve bu medeniyetten alınmış bazı unsurların bu bölgede yüzyıllarca yaşamış olduğu söylenebilir.

Aka medeniyeti'nden sonra "Arda ile Tunca nehirlerinin Meriç nehri ile birleştikleri yerde verimli bir ovayı sınırlandıran dalgalı bir arazinin yamaçlarında, bu bölgede bilinen en eski şehir Trak kabilelerinin en büyüklerinden biri olan Odrisler veya onlardan önce bu bölgede yaşayan Bettengerri'ler tarafından kurulmuştur. Bu şehir bir taraftan İlkçağ'da ulaşım elverişli olan aşağı Meriç vadisi ile Ege Denizine bağlı bulunuyor, diğer bir taraftan Orta Avrupa'dan İstanbul Boğazı'na inen ana yolun üzerinde yer alıyor ve batıdan başlamak suretiyle bu yolun son durağını oluşturuyordu.

Kurulan bu yerleşimin adı hakkında oldukça değişik yorumlar yapılmaktadır. Kimi tarihçiler bu şehre "Uskuduma" kimileri "Orestia" veya "Orestias" demektedirler. Bu bölge ile ilgili isim tartışmasının en makul sebebi herhalde bölgede bir çok birbirine yakın fakat ayrı adı taşımış şehrin kurulmuş oluşudur.

Bu kent Traklar zamanında şehir derecesine yükselemediğinden Trakya tarihinde tek başına rol oynamamış. Doğu Trakya'nın tarihi kaderini paylaşmak zorunda kalmıştır.

M.Ö. 513 yılında Trakya Pers hakimiyeti altına girdi; Pers hegemonyasının yıkılışından sonra ise Odris'ler tarafından kurulan büyük devletin sınırları içinde

kaldı (M.Ö.5. yüzyılın ortaları). Odrys devleti M.Ö. 4.yüzyılda parçalanmaya başladı ve sonunda büyük bir Balkan devleti kurma siyaseti güden Makedonya tarafından alındı. Helenizm devrinde kurulan çeşitli krallıkların, kah nüfusuna giren, kah bağımsızlığı için birtakım ayaklanmalara sahne olan Trakya, M.Ö. 280-279 yıllarında Galat'ların veya Kelt'lerin büyük fakat geçici istilası ile karşılaşmıştır. Makedonya Krallığı'nın Roma'lılar tarafından ortadan kaldırılması üzerine (M.Ö. 168) Roma'nın hakimiyeti altına girmiş oldu. (A.M.MANSEL -1993 : 21-37)

Romalılar Trakya üzerindeki hakimiyetlerini birtakım prenslikler ve krallıklar kurarak sağlamaya çalıştılsa da özgür yaşamaya alışmış Traklar çok defa ayaklanmışlardır. En sonunda bu kent M.S.44-46 tarihinde Roma devletine bağlandı.

Trakya eyaletinde ilk zamanlar sadece iki koloni şehri vardı. Romalılar Trakya'ya yeni şehirler kurmaya veya eski kasabalara şehir hukuku bahşetmeye, bu suretle eski tarımsal hayat şekillerinden kurtulmasına ve Roma şehir kültürüne kavuşmasına çalışmışlardır. Bu dönemde bir çok şehir kurulmuştur. M.S. 123-124 yıllarında uzun seyahatleri sırasında Trakya'yı da ziyaret etmiş olan Hadrianus, strateji bakımından çok önemli bir noktada bulunan Orestia veya Orestias kasabasına şehir hukuku bahşetti ve şehre kendi ismini verdi. Hadrianopolis ilkçağ tarihinde devamlı bu ad ile anıldı.

M.S 2. yüzyıl ve 3. yüzyılın ilk yarısı Roma İmparatorluğu'nun hemen tüm bölgeleri için altın devir olmuştur. Bu devirde Trakya şehirleri de çok gelişmiştir. Askeri, ticari ve tarımsal bakımlardan çok elverişli bir yerde bulunan Hadrianapolis'in de bu barış ve sessizlik devresinin avantajından yararlanarak gelişmiş olması kuvvetli bir olasılıktır. **Bkz. Kent Makroformu Gelişim Şeması E.A.11**

Kentte bugünde yerleşik olan eski suriçinde Romalılar zamanına ait hiçbir yapıya rastlanmamaktadır. Şehrin bu güne kadar yerleşik kalmış olması bu konuda oldukça önemli bir sebep oluşturmıştır. Bununla beraber şehrin genel planı hakkında ele geçen sikke ve yazılı tarihlerden bir fikir edinmek mümkün oluyor. Çeşitli tamir ve yenilemeler geçirerek 19. yüzyıl sonlarına kadar ayakta kalmış olan Edirne kalesinin yaklaşık 360,000 m2 lik bir sahaya yayıldığı, kalenin dikdörtgen şekilli olduğu, her köşesinde silindirik birer kulesi olduğu, kuleler arasındaki kurtinlerde onikişer burç bulunduğu, kalenin dokuz kapılı ve etrafının bir hendekle çevrili olduğu anlaşılmaktadır ki bu plan kuruluşu, Roma ordugahları (castrum) veya bunları örnek alarak kurulan Roma askeri kolonilerinin planlarına uymakta ve bu kalenin esasını Roma İmparatorluk devrine kadar dayandığını ortaya koymaktadır. Roma İmparatorluk sınırlarını Batı'da Almanya Doğu'da ise Mezopotamya'ya kadar uzandığı bir dönemde Hadrianopolis bir iç şehir niteliğinde idi.Bu yüzden şehrin bu dönemde surlarla çevrildiği kesin olarak söylenememektedir.Yalnız kesin olarak bilinen; istila tehlikelerinin başgösterdiği M.S. 3. yüzyılda şehir bir castrum halinde idi.

Şehrin içindeki yapılara gelince ,bunlar cephesinde dört sütunu olan ve mutadın dışında pramidal bir çatı taşıyan mabedler ve süslü çok katlı sütunlarla süslü bir fasad ve önünde geniş bir havuzdan oluşan anıtsal bir çeşme binası (Nymphaeum) sikkeler sayesinde resmedilmiş ve günümüze taşınmış kent anıtlarıdır. Ayrıca M.S. 4. yüzyılda kentte önemli silah fabrikaları olduğu da bilinmektedir.

Hadrianopolis M.S. 3.yüzyılda yapılan idari reformlar ve mülki teşkilattan sonra bir eyaletin başşehri olmuştur, bu da bize bu yüzyıl sonlarında kentin taşıdığı önemi göstermektedir. Fakat bu devirlerle ilgili kentin mahalli tarihine ilişkin hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Kent 4. yüzyıldan itibaren çevresinde gelişen olaylar sayesinde tarihte anılmaya başlanmıştır. (A.M.MANSEL -1993 : 37)

Constantinus'un Licinius'u Roma'da mağlup etmesinden sonra başkenti Roma'dan Byzantium'a nakletti ve bu şehre "Constantinopolis" adını verdi. Bu olayla başkentin hinterlandını oluşturan Trakya ve başkenti Orta Avrupa'ya bağlayan büyük yol üzerindeki Hadriyanopolis büyük bir önem kazanmış oldu. Bu kentin gelişimi ve tarihte oynayacağı rol açısından oldukça önemli bir eşikti, nitekim bu dönemden sonra sürekli Roma İmparatorluğu'na batıdan gelecek her türlü saldırıda en önemli direnç noktalarından biri olmuş ve çok sayıda kuşatma ve saldırıyı püskürtmüştür.

Dördüncü yüzyılın ortalarından itibaren Trakya, Hun'ların ve özellikle Gotların saldırısına uğradı. Ostrogot devletinin Hunlar tarafından yıkılmasından sonra Visigotlar Hunlara karşı koyamadılar ve Trakya'ya göçetmek zorunda kaldılar. Bunlar Roma'lının izniyle Tunca'yı aşarak Trakya'nın bazı yerlerine yerleştirildiler (M.S.376). Romalı memurların haksız uygulamalarıyla karşı karşıya kalan Gotlar Romalılar için tehlike oluşturunca Trakya'nın iç bölgelerine yerleştirildiler. Tunca savunma hattının zayıflamasından yararlanan Ostrogotlar Trakya'yı istila etmeye başladılar (M.S.377). İyi korunmuş bir kent olan Hadrianopolisi ele geçiremediler, fakat Trakya'ya büyük zarar verdiler. M.S.378 yılında yeniden güçlenen Gotlar, Trakya'yı istila etmeye başladılar ve bu olay sonunda ilkçağda, Trakya'da geçen ve çok uzun yıllar İmparatorluk'un kaderi üzerinde etkili olan en büyük savaş oldu. Bu savaşta Gotlar ve Roma'lılardan çok sayıda ölen oldu. Hadrianopolis halk kenti terkedinceye kadar düşmedi. Bu savaştan sonra Gotlar tüm Balkan Yarımadasını istila etmiş ve Constantinopolis surlarına dayanmıştır. Savaş sonunda Bizanslılar her ne kadar hezimete uğrasa da, bu mevkilin çok güçlü ordulara karşı düzensiz bir savunmayla bile uzunsüre dayanabildiğini göstermektedir.

Edirne Bizans devrindeki tarihi boyunca Balkanlardan inen tehlikenin devamlı tehdidi altında kaldı. 5. yüzyıl boyunca Trakya önce Hunlar sonra da Slav ve Bulgar akınları ile zarar gördü.

Bizans İmparatorluğu'nun 6. yüzyılda güçlü görünümüne karşı başkent Constantinopolis sürekli olarak batıdan inen tehlikelerle karşı karşıya idi. Bu dönemde bir çok Trakya kalesi 527-535 yılları arasında tamir görmüştür. Edirne kalesinin bunlar arasında olmayışı tarihçiler tarafından o dönemde kalenin iyi durumda olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu dönemde 7. yüzyılın ortalarına kadar yoğunlukla Avarların tehdidi ile karşılaşmıştır.

Bu dönemden sonra Trakya'yı uzun süre Bulgarların işgalinde olduğu gözlenmektedir. Bulgar tehlikesinin 11. yüzyıla kadar devam ettiği ve Bizansa karşı yaptıkları tüm saldırılarında da Trakya'yı işgal etmiş veya etmeye çalışmışlardır. Bu nedenle bu dönemde önemli kalelerden biri olan Edirne'nin de bu saldırılarda bahsi geçmektedir.

1018 'den sonra Bizanslılar için en büyük tehlike Peçeneklerden gelmeye başlamıştır. Bu dönemde Edirne birkaç kez işgal edilmiş, Trakya sürekli yağmalanmıştır. 11. yüzyılın ortalarından sonra Peçenek tehlikesi sona ermiştir. Buna karşılık iç çekişmelerin sebep olduğu iç savaş ve ayaklanmalar başgöstermeye başlamıştır. Edirne bu ayaklanmalarda çoğu kez önemli rol oynamıştır. Ve bu durumun kent için önemli sosyal ve ekonomik yıkımlara neden olduğu söylenebilir.

11. yüzyılın sonlarında 12. yüzyılın başlarında Bizans devleti ve dolayısıyla Trakya ve Edirne için en önemli tehdit Kumanlar'dan gelmeye başlamıştır. Ancak bu saldırılarda Edirne kalesi düşmemiştir.

Edirne için bundan sonra başlıca tehlike Haçlı seferleri sırasında baş gösterdi. Birinci ve ikinci seferlerde Haçlı orduları direnç görmeksizin Edirne'den geçmişlerdir. Üçüncü seferde Bizanslılar ile Selahattin Eyyubi arasında anlaşma yapıldığını sanan Haçlılar Edirne'ye girmiş ve bu kentte kışlamışlardır

(Kasım1189). Dördüncü Haçlı seferinde; 1204 yılında ise İstanbul kuşatıldı ve İmparator düşürüldü, Latinler ve Venedikliler Bizans topraklarını paylaştılar. Bunun ardından Bulgarlar Bizanslılar ile anlaştı ve böylelikle Trakya'da hüküm sürmek, Latinler, Fransızlar ve Venedikliler için zorlaşmaya başladı.1205 yılında Bulgarların yardımını alan Bizanslılar Edirne'de Latinleri bozguna uğrattıktan sonra Bulgarlar Trakya'da hakim olmaya ve zulüm yapmaya başladılar, bundan endişelenen Bizanslılar yeniden Latinler ile anlaşarak Henri'yi İmparator ilan ettiler.

Bundan sonraki seferlerde taraflar niyetlerini tartma aşamasında bazı tatsız olaylar meydana gelmiş ise de Edirne kent yapısı ve halkı bu olaylardan fazla zarar görmemiştir.

Daha sonraları Edirne; İznik Prensları arasında çekişme konusu oldu. İznik Prensi Latinlerden eski Bizans topraklarını parça parça geri alırken (1220) Trakya'ya geçmiş ve Edirne'yi almıştı. Bunun ardından Bizans topraklarının başka bir varisi olan Epiros Despotu Edirne'yi İznik Prensiğinin elinden aldı (1224).

Mücadele bundan sonra Despot ile Bulgar Çarı İvan arasında geçmeye başladı. Bu arada Bulgarlar Bizanslılar anlaşmışlardı. 1261 yılında ise İstanbul Latinlerin elinden alınarak Bizans İmparatorluğu yeniden kurulmuştur.

13. yüzyıldaki bütün huzursuzluğu rağmen Haçlı Seferlerinden sonra Doğu Akdeniz ülkelerinin elinde olan deniz ticareti İtalyanların eline geçtiyse de, önemli bir ticaret yolu üzerinde olan Edirne bir merkez olmaya devam ediyordu. Bu kent özellikle kumaş ticareti merkezi idi ve kentte birçok Avrupalı tüccar yaşıyordu. Edirne geç Ortaçağ'da elde ettiği bu ticari konumunu uzun süre Osmanlılar döneminde de sürdürecektir.

Bundan sonra 14. yüzyılda Edirne yeniden taht kavgalarına sahne olmuştur. Bu kavgalar sırasında taraflar zaman zaman Türkleri yanına alarak birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışmışlardı. Bütün bu iç savaşlar sonunda Bizans devletinin hazinesi tamamen boşalıyor ve çok güçsüzleşiyordu.

Bizans bu durumda iken 14. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılar Trakya'ya sefere başlamışlardı (1354). 1359'da Türk kuvvetleri İstanbul surları önünde görünmüş, yani Osmanlılar Trakya'ya yayılmaya başlamışlardı. 1360 veya 1361'de Dimetoka'nın fethedilmesinden yaklaşık bir yıl sonra da Edirne Türk hakimiyetine geçmişti.

Sonuç;

Edirne İlkçağda ve özellikle ortaçağda çok önemli bir savunma noktası, dolayısıyla stratejik bir kent olmuştur. Bunun sebebi; bu dönemlerde kültür ve gelişmişliğin simgesi halinde olan İmparatorluk ve devletlerin sınırı içinde kalması, doğanın tarımsal hayat ve kentin korunması için oldukça elverişli topografik avantajlara sahip oluşu, kültürün beşiği olan Orta Asya ve Anadolu kaynaklı ticaret yollarının üzerinde oluşu sebebiyle istilacı tüm devletlerin elde etmek istemesidir.

Bunların yanı sıra Edirne oldukça iyi korunmuş ve savunması kolay bir kent olduğundan, her türlü iç savaşta tarafların sığınmak veya yaşamak için tercih ettiği bir kent olmuştur, bu olaylar kentte sürekli bir devinim yaratmıştır.

Bütün bu hareketliliğin en çok etkilediği kitle şüphesiz kent halkı olmuştur. Aralıkları çok kısa olan tekrarlarla kentin işgale veya saldırıya uğradığı dönemlerde halk can ve malını bazen de yerini ve yurdunu kaybetmekte ve kenti terketmektedir. Özellikle Bizansın en güçsüz olduğu bu dönemde bile kentin ticari hayatını sürdürmesi ise oldukça ilginçtir. Bu duruma sebep olarak Haçlı seferleri sonrasında Avrupa devletlerinin Anadolu medeniyetiyle ve

dolayısıyla ticaret, teknoloji ve kültürle tanışmasına rağmen, piyasalarının henüz doygunluğa ulaşmamış olması söylenebilir . (S.EYİCE -1993 : 39-76)

Aynı dönemlerde çok sayıda Avrupalı tüccarın Edirne’de yaşaması da bu savla neden bulmuş olmaktadır. 12. yy.’da ki Bizans kaynaklarında bu tüccarların Venedik’li oldukları ve kentteki St. Maria Manastırı’nın onlar tarafında kurulduğu söylenmekte idi. (Tanyeli-1987:139)

2.2.2 KENTİN OSMANLILARCA FETHİ SONRASI DÖNEMLERDE İMPARATORLUK’DAKİ GELİŞMELERE KOŞUT DEĞİŞEN KENT YAPISI

Çalışmanın bu bölümünde kentin Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmesini izleyen yüzyıllarda veya dönemlerde etkilendiği iskan politikaları ekonomik ve siyasi kararlar, uğradığı istilalar gibi çeşitli olaylar önemli eşikler olarak kabul edilmiş ve kentsel mekanların bu çerçevede gelişimi veya köhneleşme nedenleri vurgulanmaya çalışılmıştır.

Edirne Osmanlılar tarafından alındığında, yüzyıllardır huzursuzluk içinde yaşayan bir sur kenti durumunda idi. Sürekli huzursuzluk, kentin sur dışında gelişmesini engellemiştir. Bu dönemdeki Bizans kale kent modeline uyan Edirne’nin, sur içi dokusu itibarıyla yoğun bir yapılaşma içinde olduğu tahmin edilmektedir. Kent surları içinde bir de iç kale bulunmaktadır. İçkalenin aynı zamanda askeri ve idari merkez olarak kullanılması da muhtemeldir. Kentteki yoğunluktan dolayı panayır ve pazar yeri konumlanması güç olduğundan bu aktivitelerin kent dışında olduğu söylenebilir. Bu dönem kale kentlerinde gözlenen diğer bir özellik sur dışında yer alan tarımsal alanların hemen yakınında az yoğun bir varoş bulunmaktadır. (Tanyeli-1987 : 26) **Bkz. Kent Makroformu Gelişim Şeması E.A.1.2.**

Edirne bu özelliklerin tamamını taşıyan bir kale kenti olduğunu dokusal gelişim konusunda gözlenecektir.

Bizanslıların son dönemlerinde güçsüzleşmeleri nedeniyle Edirne geçirdiği her türlü olumsuzluğa rağmen, konumu gereği askeri ve ticari önemi kaybetmemiştir.

Dönemin Osmanlı Sultanı I.Murat önce Dimetoka’ya yerleşmiş daha sonra çok güzel doğal değerlere sahip Edirne’yi başkent olmaya layık gördüğü için kentte acilen imar uygulamaları başlatmıştır.

Edirne’de Fatih Sultan Mehmet devrine kadar, tarihi olayları yazanlar olmadığından, 15.yüzyılın ilk yarısının sonuna kadar geçen dönemle ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır. Edinilen bilgiler genel tarihten, şakayık ve tezkerelerin yorumlanmasından ve sözüne güvenilir kişilerin duyduğu ve bildiklerine dayanılarak yazılmış olanlardan derlenmiştir.

A. - 1360- 1453 PAYİTAHTA HAZIRLIK ve PAYİTAHT DÖNEMİ

Türklerin gelişile birlikte 14.yy.’da Anadolu-Türk kentini yaratan kültürel ve siyasal değişim süreci fetih sonrası Edirne’de hissedilmeye başlamıştır.

U.Tanyeli Anadolu- Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci adlı kitabında ;

Türk çağında Anadolu’daki yerleşme sistemi ve kentlerin evrimini üç ana dönemle tanımlamaktadır. Bunlar:

1. Türk çağının ilk döneminde yerleşme, (12 ve 13. yy’larda)
2. Beyliker çağında yerleşme,

3. Erken Osmanlı dönemi veya karşıt odaklaşma dönemi olarak adlandırdığı dönemlerdir.

Tanyeli; "Bu dönemlerdeki kentleşme süreçlerini, ülkedeki ikili nüfus yapısını bağludur. İlk dönem Selçuklu kentleşmesinde bu ikili nüfus yapısının kent fiziksel yapısını da etkilediği izlenmektedir. Beylikler döneminde Türkleşen yerleşmelerde artık göçebelerin tercihlerinin ağır bastığı izlenmektedir. Erken dönem Osmanlı kentlerinde ise kent artık herhangi bir grubun ağırlığı koyması sonucu biçimlenmez. Bu kez kentin fiziki yapısı ikili bir hal kazanır. Osmanlı kentlerindeki karşıt odaklı gelişme süreci bu ikililiğin bir göstergesidir." demektedir.

Tanyeli bu sınıflandırma içinde Edirne kentinin Türkleşme sürecinin erken dönem "karşıt odaklı" gelişme modeline uygun olduğunu söylemektedir.

"Osmanlılar'daki kent sistemi; 14.yy'ın sonuna dek Osmanlı Beyliği Bursa'yı merkez alan bir Anadolu ya da Anadolu-Balkan kentler ağı örgütleyememiş, aksine, kendisi de Beylikler Çağı'ndaki çok-parçalı düzene katılmıştır.

Balkanlar'da Yıldırım Beyazıt döneminde Osmanlı egemenliği dolaylı nitelikte olmuş; Türkler fethedilen yörelerdeki eski yöneticileri ortadan kaldırmaksızın, bir tür "vassal-suzerain" ilişkisi kurmuşlardır. Bu aşamada Avrupa'da kentsel yapıya ancak Edirne, Gelibolu gibi birkaç örnekte müdehale edilmiştir. 1389'da Yıldırım Beyazıt'ın tahta geçmesinden sonra, Balkanlar'da tımar sisteminin uygulanması ve Türklerin kitlesel yerleştirilişi girişimleri başlar. Osmanlı yerleşme sisteminin kuruluş aşaması yaklaşık 14.yy'ın sonundan 15.yy.'ın yarısına kadar sürmüştür. Yıldırım'ın Batı Anadolu'yu alışı Bursa'yı gerçek bir odak haline getirir. Aynı dönemde Balkanlar'da Osmanlı merkezi yönetiminin kuruluşu ise, eski yerel yöneticilerin tasfiye edilerek, eskiden bunların eline geçen kaynakları devletin Avrupa'daki başkenti Edirne'ye akıtacaktır." (Tanyeli-1987:26)

Erken dönem Türk kentinin fiziksel yapısı için Tanyeli şöyle demektedir:

"Osmanlı egemenliğine giren kentler hızla büyümüşlerse de, bu bir niceliksel gelişim olduğu kadar bir niteliksel farklılaşmayı da birlikte getirmiştir. Ve söz konusu değişim bir hristiyan topluma özgü donatımların yerine islami donatımların getirilmesi anlamına gelmez. Böyle olmadığının en güçlü kanıtı, Osmanlı kentinin daha başlangıcından beri "karşıt odaklı" bir gelişme süreci içinde bulunmasıdır." ¹ Bu model gelişmelerde ve çalışma alanı olan Edirne'de, bir yandan Bizans'tan kalan surla çevrili eski nüve genişlemiş ve sur dışına taşmış, öte yandan da henüz bu ana yerleşme alanına bitişik olmayan yeni kentsel nüveler oluşmaya başlamıştır. **Bkz. Kent Makroformu Gelişim Şeması E.A.2.2.1** Kentin gelişmesi bu yeni nüvelerin adım adım yoğunlaşarak, eski kentsel alana eklenmeleriyle sürüp gitmiştir. Böylesi bir gelişme süreciyle kentin hem merkezden dışa, hem de dıştan merkeze doğru büyümesi söz konusudur. Eski Bizans "castrum"u ve çevredeki imaret siteleri bu süreçte birer büyüme odağı işlevi görmüşler, ama farklı roller üstlenmişlerdir.

Söz konusu gelişme biçimi, bazı yapıların kentsel konumları ele alındığında, daha iyi kavranabilmektedir. Mescitler, camiler, ulucami ve fütuvvet camileri yer seçimi açısından ayrı kentsel gruplara hizmet ettikleri izlenimini vermektedirler. "T planlı cami", "zaviyeli-tabhaneli cami" adları da verilen, fütuvvet camileri² bir yapı türü olarak uygulana geldikleri müddetçe daima kent çevresinde, kırsal niteliğini korumakta olan alanda konumlandırılmıştır. Oysa, camiler -ki bunlar planlama özellikleri açısından farklı tipler halinde gruplaşırlar da, fütuvvet camilerinin aksine yalnızca bir ibadet mekanından oluşmaktadırlar

¹ Bu saptamayı ilk kez Edirne ile ilgili çalışmasında, G.Özdeş yapmış ancak bu modele bir adlandırmada bulunmamıştır.

² Fütuvvet Camileri ile ilgili daha geniş bilgi için A.I.DOĞAN -1977 Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları-Tekkeler,...Fütuvvet Yapıları adlı kitabına bakınız.

-önceleri sur içinde, daha sonra da, bu alana yakın çevresine yerleşmişlerdir. Ulucami ya da Edirne'de olduğu gibi ulucami adını taşımayan, kentin en büyük camisi (Eski Cami) , ticaret alanının merkezinde yer alır ve tüm kent ölçeğine hizmet verir. Mescitler ise ibadet gereksinmesini mahalle ölçeğinde giderirler.

Erken Osmanlı kentleşmesi konusunda konumları ve işlevleri göz önüne alındığında, en önemli aydınlatıcı bilgiler fütuvvet camileri incelenerek derlenebiliyor. Yukarıda da belirtildiği gibi, inşa edildikleri çağda bu yapılar genellikle kentin yapılaşma alanının uzağında ve çevresinde kalmaktaydı. Bu yerleşmenin ortaya koyduğu sonuç : Fütuvvet camilerinin konumlanma özelliği, onları kullanan grubun kaleiçi ve yakın çevresinde oturanlar olmadığını göstermektedir. Büyük olasılıkla fütuvvet camilerinin cemaatini henüz asıl kentsel alana yerleşmeyi tercih etmeyen ve yeni kentleşmekte olan kitleler oluşturmuştur. Bunların yaşamsal gereksinimleri de, dinsel gereksinimleri de merkez nüvede yaşayanlardan farklı olmalıdır. Çünkü, sözkonusu yarı-kırsal, yarı-kentsel çevre herhalde göçebe ve köylü kökenli idiler. Bu konuda aydınlatıcı bilgi mevcut değildir. Adigeçen yapı tipinin işlevi konusunda S.Eyice'nin "zaviye-cami" savı - ki Bursa'daki T planlı Ebu İshak Kazeruni Camisi Vakfiyesi bu caminin gerçekte zaviye olduğunu ortaya koyar- ve aynı yapı tipini fütuvvet cami olarak niteleyip ahi örgütleriyle ilişkili düşünen D.İşık'ın savı bu yapıları "sadece cami" olarak saymamak konusunda ortaklaşıyor ve onları Sünni İslam'ın önerdiğinden daha dar kapsamlı bir toplumsal örgütlenmeyle bağlantılı kılıyor. Bu örgütlenme birimi ise ister Ahi kardeşliği, isterse de zaviye biçiminde belirsin, temelde Erken Osmanlı iskan politikasının bir ögesidir. (Tanyeli-1987 : 129)

Barkan'ın ayrıntılı araştırması Türkleşme ve yerleşme eylemlerinde dervişlerin ve zaviyelerin rolünü yeterince kanıtlamaktadır. (Barkan-1942 : 279 -304)

Yeni nüveler ile eski kent çekirdeğinin farklı nitelikte odaklar oldukları buralardaki mülkiyet sistemindeki karşılıklı açıklanabilmektedir. Eski kent merkezlerinde mülk edinme olanağı kısıtlı değilken, tarımsal topraklarda Osmanlı'nın üretimi kontrol eden ekonomik sistemi gereği miri nitelikte idi. Kentin gelişme alanını oluşturan çevrede ise arazi ne miri idi, ne de özgürce mülkiyet konusu olabilmekte idi. Bu bölgelerde geçerli arazi sistemi ; vakıf arazisi olan bu toprakların yapılanma amacıyla belirli bir süre için aynı amaçla kiralanması anlamına gelen, "mukataa sistemi" idi.

Bu sistemin uygulamalarına sıkça rastlanmaktadır. Edirne'deki Yıldırım İmareti'nin gelirleri arasında "resm-zemin" adıyla gözüken bu tür arsa kiralardan elde edilmiştir. Böylesi bir kiralama düzeninin yürüyebilmesi, arsaya değil de, yalnızca üzerindeki yapıya sahip olmakla yetinebilen bir toplumsal grubun varlığı sayesinde olanaklıdır. Bu grubun ancak yeni kentlilerden oluşabileceği düşünülebilir. Bu kiralanmış çevre arazisine yerleşenlerle mülkiyet edinme olanakları olan eski kent merkezine yerleşenlerin köken farklılıkları olduğunu göstermektedir. Bu fark kent çevresindeki yeni gelişen odakların yarı-kırsal biçimlenmesiyle de somutlaşmaktadır.

Yukarıda özetlenen mukataa sistemini Erken Osmanlı döneminin özgül koşullarının bir ürünü olduğu ve belirli bir toplumsal grubun varlığıyla birlikte düşünülmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu çağ geçtiğinde, sistem bir yurtlandırma politikası olarak işlevini yitirmiştir.

Erken Osmanlı kentinde "çevre"nin yarı-kırsal niteliğinin doğal bir sonucu olarak, ticaret alanı eski kentle bağlantısını sürdürmüş ve sur kapılarından en işlek olanından başlayan bir eksen çevresinde yoğunlaşmıştır.

15.yy. başına dek ticaret alanının bu örgütlenmemiş niteliği sürmüş gibi gözüküyor. 14.yy.'a ait Osmanlı vakfiyelerinde zikredilen kentsel mülkler, özellikle de dükkan ve han gibi ticari yapılar çok az sayıdadırlar. Bu sayı 15. yy.'da sürekli artmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan bedesten yapısı Osmanlılar'ın ticaret

alanına daha erken dönemden başlayarak Selçuklular gibi spontane gelişen bir doku olarak bakmadıklarını kanıttır. Ticaret dokularındaki bu gelişme tümel bir planlama eylemi sonucu olmasa da önceki döneme oranla daha ciddi bir yapım etkinliği ürünüdürler. (Tanyeli-1987 : 135)

Osmanlıların yeni fethettikleri Hristiyan kentlerde uyguladığı iskan politikasını Uzunçarşılı ise "Osmanlı Tarihi"nde şöyle anlatmaktadır; Osmanlılar'da Rumeli denilen Balkan Yarımadası'na yerleştirilmek üzere aileleriyle beraber Türk göçmenlerinin nakli Osmanlı Beyliği'nin bu kıtayı benimsediğini açıkça gösteren siyasi bir olaydır. Osmanlılar'ın Rumeli'ye geçişlerinden itibaren bu kıtadaki yerleşmeleri iki şekilde olmuştur.

Birincisi; Rumeli'de yeni zaptedilen yerlere hükümet tarafından eski kayıtlarda sürgün olarak göçmenler nakledilmiş ve buradaki yerli Rum halkından askeri sınıftan olanlar ile nakilleri gerekenlerden bazıları da Anadolu'ya gönderilmiştir.

İkincisi ise; fetihde aşiretlerden ganimet elde etmek için gelip savaşan yiğitlere, zaptedilen kalelere muhafız olarak bırakılmaları şeklinde gerçekleşiyordu. Osmanlı Devleti'nin bu sistemli göçmen nakli, 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın ilk yarısında da devam etmiştir.

Uzunçarşılı'nın ikinci tarz saptaması ile Tanyeli'nin 15.yy.'ın ikinci yarısından sonra Osmanlı'da yerleştirme ile ilgili herhangi bir iskan politikasının izlenmediği yolundaki savları koşutluk taşımaktadır. Bunun nedeni Aktüre'ye göre 16.yy.'ın başlarında yani İmparatorluğ'un en çok geliştiği dönemde yeni aldığı yerlerde yaptığı imar faaliyetlerinin bu bölgelerden elde edilen geliri aşmasından dolayı bu ağır iskan politikasından yavaş yavaş vazgeçilmesidir. (Aktüre -1994:21-29)

Birinci tarz yerleştirme sistemi, Tanyeli'ye göre 11 ve 14. yy.'larda da yani Osmanlı öncesinde ve erken Osmanlı kentleşme sisteminde de izlenen bir tarzıdır.

1361 senesinde kent alındıktan sonra 1365-1366-1367 yıllarına kadar geçen dönemde Edirne adeta Osmanlı başkenti olmaya hazırlanmıştır. (İnalçık-1993:139-160) Tahmin edileceği gibi bu hareketlenme ile; kentin hem idari görevini üstlenen askeri nüfusunda, hem ulema denen müderris, kadı, şeyhülislam, vaiz gibi din görevlileri sayısında ve niteliğinde, hem de kentin tüm bu aktivitelerin yerine getirilmesi için gereksinim duyulacağı kamu mekanlarının oluşturulması, yani imarı ile ilgili çalışmalarda ve demografik yapısında çok hızlı bir değişim olmuştur.

Edirne'nin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonraki ilk yıllar içinde kentin mevcut sınırını oluşturan kent surlarının içinde de imar hareketlerinin başlatıldığı, "Kaleiçi" denilen bölgede rastlanılan Osmanlı eserlerinin kronolojik sıralamalarından anlaşılmaktadır. Bununla beraber Osmanlılar'ın bu erken dönemde izledikleri iskan politikası da göçmenlerden ve kentlilerden oluşan ikili nüfustan herhangi birini, kent fiziksel yapısında etkin kılmaz bir çizgide olduğundan; sur içinde yaşayan kentliler ile sur dışındaki göçebelerin sayıca birbirlerine yakın olduğu da söylenebilir. Kent nüfusunun fetih sonrası 10000'den 15000 civarına çıktığı savına dayanarak, yine uzun bir dönem Kaleiçi'ndeki gayrimüslim; Rum, Ermeni ve Yahudi halkın bu bölgedeki Türklerden fazla olduğu da söylenebilir. Edirne'nin başkentliğe hazırlandığı bu dönemde yeni idari yapılanmaya uygun olarak inşa edilen Saray yapısının meskun olmayan kale dışında olması da kentin yeni halkının, bu yeni merkeze doğru yerleşmeye başlamasında dolaylı etken olmuştur. **bkz. kent makroformu gelişim şeması E.A.2.1.**

Ayrıca Osmanlı kentleşme tarihi incelendiğinde özellikle daha önce gayrimüslimlerin elinde olan yeni fethedilmiş kentlerde, pek çok kamu binasının ya doğrudan doğruya Osmanlı Merkezi İdaresi tarafından ya da hazırladıkları

projeler Padişah tarafından onaylanan Sancakbeyleri tarafından yaptırıldığı tesbit edilmektedir. (Faroqhi-1994 : 27)

Osmanlı hazinesinin 16. yüzyılın sonuna kadar bu tip geniş ölçekli iskan uygulamalarını kaldırabilecek durumda olduğu anlaşılmaktadır.

Anıtsal yapılar için ise ülkenin ekonomik durumunun ne olduğunun pek önemli olmadığını Rönesans ve Osmanlı İmparatorluğu yıkılış dönemi kanıtlamıştır. Bu dönemlerde, kente hakim devletlerin ekonomik durumları ne kadar kötü olursa olsun bunun tersini kanıtlarcasına uygulamalara girişilmiştir. (Faroqhi-1994 : 27)

Ancak ticari yapılar için benzer şeyleri söylemek pek doğru olmaz. Çünkü Osmanlı kent düzeninde ticari amaçlı yapılan binalar genelde dini bir kurum olan vakfa gelir sağlama amaçlı idi. Ve gelir getirme özelliğini koruması yani rantabl bir yatırım olması gerekmekte idi. Doğal olarak da bu tür *özel yatırımların* (çünkü bu yatırımlar kentin ileri gelenleri tarafından kendi veya hükümetin parasıyla yapılmaktaydı) çoklukla Osmanlıların ekonomik durumlarının iyi olduğu 15., 16. ve 17. yüzyıllarda yapıldığı izlenmektedir. Osmanlılar'da bir kentte yukarıda bahseden kişiler veya hayırseverler tarafından yaptırılacak vakıfların yerseçimi ile ilgili herhangi yönlendirme olmaması, hayırseverin kentin neresinde böylesi bir yapıya ihtiyaç duyuluyorsa orada karar kılması, yani vakfın karar verme mekanizmasındaki serbestiyet, uzun dönemde Osmanlı Kentleri'nde donatıların homojen dağılmasına neden olmuştur. Ticaret yapıları ise bunun tam tersine kent merkezinde yer almaktadır, çünkü vakıf kurucuları yaptırılan ticarethanelerin merkez dışında gelir getirmediğini görmüşlerdir. Edirne ticaret yapılarının daha erken dönemlerde 1450'lerde bile merkezi bir yoğunlaşma içinde olduğu, ulaşılan vakfiye listelerinden anlaşılmaktadır. (Tanyeli-1987 : 182)

Osmanlılar'ın Selçuklular'dan ayrılan vakıf politikaları sonucu kentte oluşan donatı olanakları kırsal kesimde yapılan tarımsal üretimle karşılanmaktadır. Bu olgu kenti ve kentliyi tarım dışı üretime dönük herhangi bir çaba için zorlamamakta, tarımsal faaliyetlerden ise vazgeçmeden bağlık, bahçeli evlerde yaşamasına, dolayısı ile ve seyrek yerleşme düzenine götürmektedir.

Vakıfların işleyişi ise kentleri şu şekilde etkilemiştir: Vakfın kurumsal yapısı, onun kendi öz-yönetim ve öz-denetim mekanizmaları dışında denetlenmesini olanaksız kılmaktadır. Üstelik bu işleyiş biçimi vakfın kaynaklarının zamanla geliştirilebilmesini sağlamaktan da yoksundur. Bu vakıfların kendi kaynaklarını yeni yatırımlara yöneltmek, geliştirebilecek ve yeni koşullara ayak uydurabilecek bir işleyiş mekanizması yoktur. Örneğin; vakfa ait bir yapı yıkılsa bu yapıyı yeniden yapmak olanaksız gibidir. Bu da vakfa ait böylesi yerlerin genelde kiralanmasına neden olmuştur. Vakıfların kendi kaynaklarını geliştirememesi ticaret alanının daha düzenli bir yapılanmaya kavuşmasına da engel olmuştur. Kentlerdeki mülklerin genelde vakıf mülkü olduğu biliniyor. (Faroqhi-1994 : 39) Bu yapılarda zamanında gereği gibi onarım yenileme türü müdahaleler yapılamadığı için bu tür girişimler kullanıcı tarafından yerine getirilmektedir. Denetimden uzak bu gelişmelerin Türk kentlerinin 16.yy. gibi İmparatorluğ'un en gelişkin dönemlerinde bile "bakımsız" bir görünüm sunuşunun nedenlerinden biri olduğu, yani vakfın kurumsal yapısından kaynaklandığı düşünülebilir. (Tanyeli-1987 : 186)

"Bunun yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'na sadece başkentlik yapan kentlerde değil diğer Anadolu kentlerinde de bilinçli yeni kent merkezlerinin oluşturulmasının ve eski kent merkezlerinin yeniden kurulması olgusuna *Osmanlı öncesi Anadolu kentlerinde de olduğu gibi* rastlamak mümkündür" (Faroqhi-1994 :44)

Mithat Yenen'e göre "Türkler tarafından kurulmuş veya ele geçirilerek geliştirilmiş olan Anadolu kentlerini kuruluş bakımından üçe ayırmak mümkündür.

1) Ticaret için önceden kurulmuş olan ve genellikle terkedilmiş olan liman kentleri

2) Büyük kervan yolları üzerinde bulunan strateji ve nakliyat bakımından önem taşıyan kale kentleri

3) Çevresinde uygun toprakları olan büyüklü, küçüklü çiftçi kasabaları, (Yenen- 1954)

U.Tanyeli, Bizans Anadolu'sundan Türklere kalan kentsel miraslara değlinirken fethedilen kentleri ;

1) Antik bir kentin yerleşme alanı üzerine konumlanmış küçük ve birbirinden kopuk yerleşme nüvelerinin oluşturduğu içe dönük ticaret yapısıyla tarımsal hayat süren "*çok parçalı kent modeli*"

2) Yerleşme alanının çok büyük bir bölümü sur içinde olan, yoğun yapılaşmış muhtemelen örgütlü bir ticaret aktivitesine sahip *kale kent modeli* olarak ikiye ayırmaktadır. (Tanyeli-1987: 23-26)

Edirne bu iki kategoride de iki numaralı tanıma uyan bir kent idi.

Selçuklular döneminde alınan kentlerdeki gelişmeler için M.Akdağ;

"Selçuklular da fetihlerle alınan kent ve kasabalara Türk aileleri yerleşerek bu yerlerin kısa zamanda Türkleşmesine yardımcı olmuştur". Akdağ bu yerleşimlerin Türk topluluklarını yoğunlukla barındırır hale gelmesini üç nedene bağlamaktadır:

1. Hükümet yönetimini sağlayacak Türk personelle ailelerinin bu kentlere yerleşmesi,
2. Devletin ileri gelenlerinin hayır kurumları kurarak, vakıf sistemleri sayesinde bu örgütlerin kurucularının ve üyelerinin bu kentlere yerleşmeleri,
3. Türk Ahi-Esnaf teşkilatının kurulmasının kentlerde ticaret ve sanayi örgütlenmesi ve böylece bu sektörlerin kent topluluğunun elinde denetiminde olması,

Trakya'da Osmanlılardan önce hakim olan en büyük kültür Roma İmparatorluğu'nun da kendi kent sistemlerini yerleştirmek amacıyla benzeri fiziksel ve sosyo-ekonomik değişimleri gerçekleştirdiğinden önceki bölümde bahsedilmiştir.

Gayrimüslim halk ve Osmanlı erki arasındaki ilişkiler kuşatma sırasında olduğu gibi, kent alındıktan sonra da ayrıca iki ayrı kökten gelen halk arasında bu olumluluk devam ettirilmiştir. Osmanlıların fethettiği yerlerdeki gayrimüslimlere adaletli davranmasının en güzel örneği Timur'un Anadolu'yu işgal ettiği ve diğer bütün beylikleri Osmanlılara karşı kışkırttığı bir dönemde yani 1400'lerde Rumeli'deki halkın böyle bir ayaklanmaya kalkışmamasıyla kanıtlanmaktadır. (Uzunçarşılı-1982 C.1 : 340)

Bu yılı izleyen on yıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'da kaybettiği beylikleri yeniden nüfusa geçirdiği, aynı zamanda şehzadeleri arasında uzun süren çekişmelerin yaşandığı bir dönem oldu. Bu gelişmelerde Edirne devamlı hükümdarlıkların ilan edildiği bir yer veya sığınılacak güvenli bir kale olarak görülmüş ve oldukça hareketli fakat huzursuz yıllar geçirmiştir.

"Osmanlı İmparatorluğunda şehirlerin kuruluşunda eski Bizans kale ve kasabalarının tipik birer Türk kenti olarak gelişiminde ve genellikle ülkenin sosyal ve ekonomik gelişiminde rol oynayanlar; birinci derecede hükümdar ve devlet idaresinde belli başlı bir mevkil ve vazifesi olanlar idi" (Gökbilgin-1993 :161) Yani erkin kararları Edirne kentinin yapılaşması ve gelişmesinde önemli eşikleri ve çekimleri oluşturmaktaydı.

Bu dönemde Edirne kenti ile ilgili en öncelikli erk kararı kentin başkent ilan edilmesi idi. Bu karar ardından daha önce de belirtildiği gibi kentte, çok köklü değişiklikler olmuştur.

En önemli değişiklikler;

1 Kentin kaledişına doğru ,öncelikle sur dışında, etkin ticaret yoluna yakın sur kapısı çevresinde gelişmeye başlaması, *(sonraları da yeni kent merkez çevresine doğru gelişmeyi doğuracaktır.)*

2 Kentte artan bilim ve devlet adamı sayısı ve bunların yaşadıkları ortam ve yaşam stilleriyle birlikte kente getirdikleri yeni yaşam tarzı ve yanlarında yardımcı çalıştırma gereksinimlerinden ötürü buradaki halka yeni bir iş çevresi veya yanlarında getirdikleri yardımcıları ve aileleri ile kentin demografik yapısına etkileri,

3 "Osmanlı İmparatorluğu gayrimüslimlerden aldığı kentlerde yeni bir merkez ve dolayısıyla bu kente yeni bir halk yerleştirmekte ve bu gelişimler kentlere Türk-İslam kültürünü taşımaktadır. Bu uygulamanın izlendiği erken Osmanlı örneklerinden biri de Edirne kentidir. Kaldı ki Edirne sadece yeni fethedilmiş bir Trakya kenti değil aynı zamanda Bursa'dan sonra İmparatorluğun ikinci paytahtı olmasına karar verilen yeni bir yerleşim idi. Dolayısıyla bu tür yapılaşma faaliyetleri diğer kentlere oranla daha hızlı gerçekleşmiştir." (Faroqhi-1994)

Kent Bizanslılardan alındığında nüfusu 10000'lerdeydi. Bu dönemden sonra kente gelen yeni Türk halkı ve askerlerle birlikte başkent olduğu 1368 tarihinde nüfusunun 15000'lerde olduğu bilinmektedir. Kent başkent olduktan sonra idari erkan, aileleri, yanında çalışanlar, ek askeri birlikler, tüccarlar ve yeni göçmenler düşünülecek olursa bu sayının başkentini İstanbul'a taşıdığı tarihe kadar 15000'lerden 18000'lere geldiği sanılmaktadır. Kent nüfusundaki bu artış, yerleşmelerin kale dışında yer seçmesi nedeniyle kent makroformuna yansımıştır. **Bkz. kent makroformu gelişim şeması E.A.2.1** Kent nüfusunda, payitahtın Edirne'den İstanbul'a geçmesini izleyen yıllarda kayda değer bir azalma olduğu söylenebilir. **Bkz kent nüfus gelişim grafiği E.G.1**

4 Artan nüfusun getirdiği talep artışı, sarayda yaşayanlar ve bugünkü anlamıyla kent hayatına katılan bürokrat çevrenin halktan farklı olan ihtiyaçları sonucunda ticari hayat ve tüketim ürünlerindeki çeşitliliğin artışından, kısacası kent ticari hayatındaki canlanmadan söz edilebilir. Nitekim 1450 yılında sur'un İstanbul kapısı (*bugünkü Üç Şerefeli Cami yakınları*) ile saray arasında oluşmuş merkezi aktivitede 350'ye yakın vakıf dükkkanı bulunması bu savı desteklemektedir.

5 1368-1453 yılları arasında süren yaklaşık seksen beş yıllık bu gelişme döneminde ve bundan sonra 1453-1600 yılları arasında da devrin en önemli İslamiyet temsilcisi durumundaki Osmanlı İmparatorluğu tarafından devam ettirilen imar hareketleri Edirne'yi bir Türk-İslam kenti görünümüne sokmaya başlamıştır. Bu dönemdeki görünümü daha sonraları Edirne'nin "Dar-ün nasr, Dar-ün karar, Dar-ün mülk" sıfatları ile anılmasına sebep olmuştur. (Gökbilgin-1993:161)

6 Osmanlı İmparatorluğu'nun 15.yy.'dan başlayarak yani Edirne'nin başkentliğinin ikinci yarısından itibaren uluslararası ticaretten esnaflığa ve zanaatkarlığa bir geçiş görülür. Uluslararası işlerle uğraşan büyük tüccarlar, Haçlı Seferleri sonrası doğu ticaretinin gerilemesiyle, servet edinme yolunu iç ticarete aramaya başlarlar. Bu nedenle ticaret 15.yy ortalarına yani İstanbul fethedilene kadar ilkel ve içe dönük gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ticari hayatındaki bu değişikliğe Edirne başkent olarak öncelikle ayak uydurmak zorunda olduğundan, kent merkezinde ticari yapıların artmaya başladığı gözlenebilmektedir. (Fersan-1982)

7 Erken Osmanlı Kentsel tasarım anlayışı, kentteki kamusal ve sivil yapılar izlendiğinde anlaşılmaktadır. Sivil dokular ile ilgili fazlaca kaynak olmasa da içinde tarımsal üretim yapılan geniş bahçeler içinde yer alan dağınık yerleşim tarzı Edirne'ye 14. yy.'da gelen Schiltberger'in kentte 50000 kadar hane bulunduğunu tahmin etmesine neden olmuştur. 16 yy.'da bile 30000'i aşmayan nüfuslu bir kent için bu tahmin dağınık yerleşmenin olabirliğini destekler niteliktedir. Aynı kentten 16.yy. ortalarında geçen Busberg, Edirne'nin çok geniş varoşlara sahip, büyük bir kent olduğunu yazar. 20000-30000 kişilik bir kent için böylesi bir yayılma doğal olarak çok seyrek yapılanma ile açıklanabilir. Kentin sonraki yüzyıllardaki gelişmesine koşut kentte seyrek dokunun yerini bitişik düzen konut alanlarının aldığı gözlenmektedir. Kamusal yapılarda ise bu dönem kentlerinin ortak bir özelliği olarak seyrek yerleşme nedeniyle her açıdan algılanma endişesi yapının kitlesel ifade olgusunu doğurmuştur. Bu anlayış kamusal yapıların kent içinde algılanması ve dolayısıyla kesinlikle çevre dokudan biraz ayrı olmasını getirmiştir. Bu kentsel tasarım türünde kamusal binalarda bitişik düzenden söz etmek mümkün değildir. (Tanyeli-1987:147)

B. - 1453-1600 İMAR DÖNEMİ

Erken Osmanlı yerleşme sistemi İstanbul'un fethiyle birlikte ortadan kalkmıştır. Bu sayede 15. yy.'ın ilk yarısı boyunca Bursa ve Edirne merkezlerinin oluşturduğu iki parçalı yerleşme düzeni ortadan kalkarak bir bütünleşme başlar. (Tanyeli-1987:128) Aynı tarihte Balkanlar'a yönelen kitlesel Türk göçlerinin de hızı kesilmiş ve 15.yy'ın ikinci yarısından başlayarak Rodop ve Balkan Sıradağları'nın ötesinde Türk kolonizasyonu yalnızca bazı askeri merkezlere özgü hale gelmiştir. (İnalçık-1954 :129) Böylelikle 11.yy.'ın başından beri sürüp giden büyük nüfus hareketlerinin de durduğu söylenebilir.

Edirne kenti 1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra payitahtın bu kente alınması ile doğal olarak önemini biraz olsun yitirmiş idi. Ancak Bursa ve Edirne Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk iki başkentiydiler. Sarayların bu kentlerde olması idareci yetiştirilmesi için çok sayıda medrese açılmasına sebep olmuştu. Aynı zamanda bu iki kentten Anadolu kervan yollarının durak noktaları olmaları önemlerini bir derece daha arttırmıştır. Bunun yanı sıra Edirne'deki Eski Saray yerine 1450 yılında Fatih Sultan Mehmet'in bitirmiş olduğu Yeni Saray, sahip olduğu doğal güzellikleri sayesinde, sonraki yüzyıllarda saray erkani için eğitim ve eğlence merkezi, sultanlar için bir dinlenme ve av mekanı olacak ve kent sosyo-ekonomik geleceğinde önemli rol üstlenecektir. Yeni saray yapısı kentin batı yönünde konak türü elit tabaka konutlarının gelişmeye başlamasına neden

olmuştur. Yeni Saray sonrası kent makroformundaki değişimler için **bkz.kent makroformu gelişim şemaları E.A.2.2.2**

Osmanlı idaresinin, İstanbul'un fethinden sonra da Bursa ve Edirne çarşı ve medreselerinin temsil ettiği yatırımdan vazgeçmek istemediği varsayılabilir. Ayrıca Bursa ve Edirne çeşitli dokumacılık çeşitleri hinterlandından topladıkları tüketim malzemeleri, tücarlarıyla endüstriyel hizmet kenti haline geldiler. Bu konum Bursa için daha ağır basmakla birlikte 19.yy'a kadar Edirne'nin de bu özellikte olduğu söylenebilir. Bu nedenle her iki kent de İstanbul'a rakip değil, İstanbul'un tamamlayıcısı olarak görüldüler. Bu yüzden Osmanlı idaresi bu kentlerin çevre tarım ürünlerini başkente çekmeye çalışmadı. Böylelikle Bursa Anadolu'daki en büyük kent, Edirne de Trakya'daki en büyük kent olma özelliğini korudu. (Faroqhi-1994:356)

15.yy'ın ikinci yarısından yani başkentin Edirne'den İstanbul'a alınmasından sonra yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı kent önemini yitirmemiştir. Bir önceki yüzyıllarda yüklenmiş olduğu kültür ve eğitim kenti olma özelliğini bu dönemde de sürdürmüştür. Aynı zamanda kentte İstanbul'un fethi için askeri sanayi kurulmuştur, bu nedenle fetih sonrasında da bu altyapı belli bir süre kalmıştır.

Böylelikle başkentlik sonrası gözden düşmesi beklenen kent, beklenenlerin tersine bir gelişim göstermiştir. Bu dönemde; kentte, fethinden beri yapılanlardan çok daha fazla kentsel fonksiyonlara dönük yapı inşa edilmiştir.

Bu dönemin özünde, Osmanlı merkezi idaresinin oturmuş kentsel sisteminin, Edirne'nin eski bir başkent oluşunun, Padişahların eğitildiği ve büyüdüğü bir "kültür kenti" oluşunun, ve tarımsal gelirlere ve yaşantıya dönük bir gelişim sergileyen Osmanlı ekonomik hayatında büyük yeri olan, önemli bir ticaret yolu üzeri merkez olması yatıyordu.

Yeni yapılan bu yapılar fonksiyon itibarıyla dini, askeri, idari, ve ticari olarak sınıflandırılabilir. Tabii bu dönemde kentin gelişimine koşul olarak sivil mimarlık eserlerinin de sayıca arttığı söylenebilir. Keza bu dönem ile ilgili elde bulunan bazı kaynaklardan 15.yy'ın ortalarında, yani İstanbul fethedildiği sıralarda, nüfusunun **19000** civarında, bu dönemin sonu olan 1600 yılında ise **32000** civarında olduğu tahmin edilmektedir. **Bkz. nüfus gelişim grafiği E.G.1.**

Bu dönemde tüm Osmanlı'da olduğu gibi kentlerdeki zenaatlar merkezi oterite tarafından denetlenen loncalar içinde gelişmiştir. Gerçekten de loncalar, Anadolu kentlerinde koydukları geniş çaplı dinsel ve etnik yasalarla tüm çarşığı ve dolayısıyla ticari yaşantıyı etkileri altına alıyorlardı.

Sanayileşme öncesi Osmanlı kentsel yapısı genel hatlarıyla şöyle idi.

Sosyal yapı: Sanayi öncesi Türk kentlerinin nüfusu, küçük sayıda yönetici, ulema, esnaf, tüccar ve toprağı işleyenlerden oluşan reaya sınıfından meydana gelmekteydi. Bu kentlerde sınıfsal ayrımlar çok belirliydi. Dünyadaki tüm sanayi öncesi kentlerinde görüldüğü gibi, kentin ve toplumun idare, din ve eğitiminin ana kilit noktalarını denetleyenler, giysileri, dilleri, kendilerine öz davranış ve eğitimleriyle diğerlerinden ayrılırlardı. Bu grup, kentsel ilişkileri düzenlediği kadar, kırsal kesimin denetimini de yapmaktaydı.

Ekonomik yapı: Tarımsal üretim düzeni içinde, kent çevresindeki yerleşmelerin tarım yoluyla elde ettikleri artı ürün, sıkı ilişkide bulundukları kente gelmekteydi. Büyüme hızının genelde düşük olduğu bu kentlerde, çalışanların artık ürün olgusunun olmayışı önemli ekonomik özelliklerdi. Üretilen malların çoğu yerinde tüketilirken, boğaz tokluğundan arta kalanlar da vergi ve yatırım

yollarıyla gelişmiş bölgelere kaçmaktaydı. Özellikle 15.yy.'ın ikinci yarısında Osmanlı merkezi devletçiliğinin çökme süreci başlamıştır. Bu dönemdeki nüfus artışı, besin üretiminin nüfusa yetmezliğine ve devletin gidererek büyüyen giderlerle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu durum özellikle Anadolu'da ve önceleri kırsal kesimlerde kendini göstermiştir. Nüfus artışı kentlerin sayısını da arttırmıştır. Bu arada devletin gelirleri ile geçinemeyen eyalet yöneticileri yağmaya başlamışlardır. Bu da uzun vadede özellikle 16. yy'ın sonlarında ayaklanmalara ve tarımsal üretimin azalmasına neden olup, köylerin terki ve kentlere göç olayını başlatmıştır. (Fersan-1982 :10)

Yine 16.yy'ın sonlarında loncalar önemini yitirmeye başlamış; bu örgütün yerini büyük toprakları olan eşraf sınıfı almıştır. Bu sınıf kenti ilgilendiren konularda söz sahibi, halkla merkezi hükümet arasında aracı niteliğinde idi. (Fersan-1982 : 5)

Politik yapı: Kentin yönetimi, yöresel ve bölgesel seviyede sosyal denetim ve düzenin sürekliliğini sağlamak için gerekli gelirin toplanmasını düzenlemek amacına yöneliktir.

Fiziksel yapı: Sosyal yapının mekana yansımaya gelince erkeğin egemenliğine dayanan sanayi öncesi altesinin özellikle İslam kentlerine özgü olan kaç-göç büyük evlerin planlarına da yansımıştır. (Fersan-1982: 2)

Türk kentlerinde konut bölümleri ticaret bölümlerinden genellikle ayrıdır. Konut yaşamı dış hayata kapalı, son derece içe dönük olduğundan ticaret konuttan ayrı olarak merkezde toplanmıştır. (Fersan-1982 : 3)

İmar Politikaları: Osmanlı İmparatorluğu daha bu dönemlerde yayılcı bir politika izliyor ve fethettiği yeni yerlerde de imar işlerini üstleniyordu. Çoğu zaman bu bölgelerden alınan vergiler bu bölgelere yapılan harcamaları karşılamaz oluyordu. Bu nedenle henüz Kanuni döneminde hazine az miktarda açık vermişti. Bu gelişim imar hareketlerine belli bir kısıtlama getirdiyse de gelişmiş olan imar ve inşaat örgütlenmesi sayesinde yapılanmayı çok etkilemesi önlenmiştir.

"16. yy'da Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde farklı bölgeler arasında uzun mesafe ticaretin gelişmesine devletçe verilen öneme koşut olarak bu yollar üzerinde yeni çekim odakları yaratan "kervansaraylar" ve "menzil külliyesi" inşa edilmesine özel bir önem verildiği dikkati çekmektedir. Bu tür yapı ve yapı gruplarının başlıca örnekleri başkent İstanbul'u doğuda Anadolu'nun ve Orta Anadolu'nun Batı'da ise Balkanlar'ın ve Avrupa'nın önemli ticaret merkezlerine bağlayan ana ticaret yolları üzerinde yer almaktadırlar. Bütün bu imar faaliyetlerinin amacı ıssız yolları, yeni yerleşim noktaları kurarak "şenlendirmek", tüccar kervanlarının güvenliğini sağlamak, gereksinimleri karşılamak, pazar olanaklarını arttırmak ve ticareti geliştirmektir. Ticaretin gelişmesinin sonuçları ise, üretim ve tüketim artışları kadar, artan gümrük gelirlerinden devlet gelirlerinden devlet hazinesine doğrudan sağlanan parasal katkılar olmaktadır. Böylece ekonomik politikalar ile imar politikaları arasında koşutluk kurulmuş olmaktadır". (Aktüre-1994 : 21-22)

16.yy. Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü zamanları olmasına karşın belediyeçilik hizmetleri Avrupa ile karşılaştırılamayacak şekilde geri durumdadır. Bu dönemde halk her kademede sunulan her türlü hizmete parasal veya işgücü olarak aktif biçimde katılmaktadır.

Sosyal donatım uygulamalarında belirli bir talep veya devlet politikasından çok, böylesi bir hayır işini destekleyecek varlıklı kişilerin etkin rol oynadığı gözükmektedir. Bu uygulamalar yapılırken, giderleri ister devlet hazinesinden ister varlıklı kişilerden karşılansın, imar uygulamalarına ilişkin süreçlerin birbirinden

farklı olmadığı, yerleşimi, büyüklük gibi uygulamayı belirleyen faktörleri talebin değil, arzın niteliklerinin belirlediği görülmektedir.

Kentsel Yapı : 15.yy. ve 16.yy.' da Balkanlar'daki birçok bölgenin oldukça zengin olduğu anlaşılmaktadır. Macaristan'ın Osmanlılarca fethinin açtığı pazar bu açıdan önemlidir. Savaş ve fetih, birçok sıradan insanın yaşamını altüst ederken, bazı insanların da zenginleşmesine olanak sağlamaktadır. Zenginleşenlerin büyük kısmı Osmanlı kültür ortamında yetişmiş askerler olduğundan, bu kişilerin aldıkları ve uzun süre Macaristan'da üretilmeyen tüketim malları, Rumeli kent çarşılarını canlandırıcı etki yapmış olmalıdır. Bu dönemde Edirne Balkan'ların en gelişmiş ticari merkezi olduğundan bu gelişmeden iyi yönde etkilendiği de söylenebilir. Böylelikle 16.yüzyılda 15.yüzyıla oranla bölgeler arası ticaretin daha gelişmiş olduğu söylenebilir.(Faroqhi-1994: 361)

Surayıya Faroqhi, 16. ve 17. yy. Osmanlı Anadolu kentleri için yaptığı sınıflandırmada 1. katogoriye, vergi mükellefi 3000 ve üzeri, nüfusu 10000'in üzerinde olan kentleri almıştır. 2. katogoride 1500-3000 arası vergi mükellefi, 3. katogoride ise 1000-1500 arası vergi mükellefi dolayısıyla yaklaşık nüfusu 3000-5000 olan kentleri almıştır. Bu dönemdeki nüfusu 30000-35000 arasında olduğu bilinen Edirne'yi de bu sınıflamaya katacak olursak ; ülke merkezi niteliğindeki İstanbul dışında, kategoride ilk sırayı alan Anadolu'nun ikincil merkezi niteliğindeki Bursa'dan sonra, Kayseri ve Ankara'nın önünde yer aldığı söylenebilir. (Faroqhi-1994 Tablo:1)

16. yüzyılın sonuna doğru Edirne Selanik'i geride bırakarak Balkanların en önemli kenti haline gelmişti. Aynı dönemde Anadolu'daki en önemli üç ana ekonomik bölge; Halep-Şam, Kahire, ve İstanbul idi. Yalnız Bursa Kanuni döneminde İmparatorluk'un ikinci büyük kenti olan Halep'i geride bırakarak daha iyi bir konuma gelmiştir. (Faroqhi-1994 : 354)

C. - 1600-1829 İKİNCİ BAŞKENTLİK DÖNEMİ

Bu dönemin birinci yarısı olan 17.yy boyunca Anadolu'da ticaret bölgelerarası kervan ticareti şeklinde idi. 16. ve 17.yy'larda Osmanlılar'da her konuda olduğu gibi, sanayinin de kendini geçiştirdiği çağ olarak gösterilir. Edirne de Bursa gibi başkentlik sıfatını kaybettikten sonra, fazla değer yitirmemiş bir kent olduğundan Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü olduğu bu dönemlerde imar hareketleri açısından fazla olmasa da kurulu ekonomik düzeninin işlemesi açısından sorunsuz olan bir dönem olarak söz etmek olasıdır. Çünkü Edirne'nin bu yüzyıla girmeye hazırlanırken yani 16.yy'ın sonlarında hızlı bir imar hareketi ile daha karşılaştığı ve bu yapılaşmanın günümüzde de, özellikle ticari hayatta fonksiyonunu sürdürdüğü düşünülürse 17.yüzyılın, Edirne ekonomik hayatında olumlu bir iz bıraktığı söylenebilir.

Bu dönemde kent merkezi aktivite açısından çalışmaya konu olan yoğunluğuna ve niteliğine kavuşmuştur. Bu dönemden sonra merkezle ilgili gelişmeler aktivitelerin canlanması ve yavaşlaması ya da merkez dokusunun köhnemesi veya yok olması şeklinde gerçekleşmiştir.

1600-1610 yılları yani 17.yy. başları, Osmanlıların sınırlar ve sistem açısından en çok geliştiği, aynı zamanda sistemin 16.yy'dan beri başlayarak gelen çöküş döneminin devamı niteliğinde olması bakımından ilgi çekicidir. İşte bu dönem Osmanlı toprak, askeri ve ekonomik sistemlerinin yani merkezi otoritenin çöktüğünün en büyük göstergesi olan, çıkış nedenleri 1453-1600 dönemi konusunda açıklanmış olan, Celali İsyanları'nın ülkede çok derin yaralar açarak

bittiği bir kaosla başlıyor idi. (Fersan-1982 : 12) Bu ayaklanmaların ülkenin tamamını etkilediği gibi Edirne'nin de ekonomik ve sosyal hayatında izler bıraktığını varsaymak pek yanlış olmaz.

Hatta bu kaosun Edirne'ye varsayımdan öte etkisinden tarih, şu şekilde bahsetmektedir :

"Hem Celali Ayaklanmaları'ndan duyulan rahatsızlık hem de İran sınırındaki savaş durumunun yarattığı tedirginlik 1609 -1610 yıllarında tüm ülkede olduğu gibi Doğu Karadeniz yöresinde de cizye mükellefi yaklaşık 8000-10000 kişinin göç etmesine sebep olmuştur.

Bu topluluğun Karadeniz'den Balkanlara ve bugünkü adıyla Kırım'a göçtüğü sanılmaktadır. Özellikle Trabzon ve Batumdan Karadeniz yoluyla Varna'ya çıkanların büyük bölümünün Edirne 'ye yerleşmiş olduğu düşünülmektedir."(Faroqhi -1994:338-342)

Bu sayı tahminen 2000-3000 kişidir. 16.yy sonu ve 17.yy başında Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşen bu göç hareketi Balkan ve Anadolu kentlerinin nüfusunu arttırdı. Çok sayıda göçmenin gelmesi ise kentlerdeki yaşamı hem yeni hem eski sakinler için güçleştiriyordu.³ Edirne için de, göç alan bir kent olarak bazı sosyal ve ekonomik sorunlar yaratan sınıfların türediğini söylemek mümkündür. Bu sorunların kent hayatına etkisinin kendini belli ettiği yıllar olarak göçmenlerin kente gelmelerini izleyen ilk 10 yıldan söz edilebilir. Yani bu sorunlar da kendini, 1625-1630 yılları arasında göstermiş olması muhtemeldir.

Yine yakın bir dönemde, 17.yy ikinci yarısından itibaren İngiliz ve Hollanda'lıların Hint Okyanusu'na girmeleri ile baharat ticaretini kendilerinin yapmaya başlaması, dolayısıyla bu ticaret yolunun Osmanlı topraklarından geçmemeye başlaması sonucu denize kıyısı olmayan kentlerde ticaret gerilemeye başlamıştır.

Bu görüşler doğrultusunda 1650'lerden sonra kentin göç alması ve ticaret yollarının değişmesinden dolayı, Edirne'de ticari aktivitelerinde bir durgunlaşmanın başladığı söylenebilir. Bununla ilgili Kaleiçi'nde konumlandırılmış bir kapanın (Kapan-ı Atık)⁴ rantabilitesini yitirerek bu dönemden sonra atıl kaldığı ve köhnediği bilinmektedir.⁵ (Gökbilgin-1993: 103)

Ancak tarihçiler 17.yy.'ın başından başlayarak bu yüzyılın ortalarına kadar geçen yaklaşık 50 yıllık dönemde Edirne'nin 2. başkentlik dönemini yaşadığını söylemektedirler. (Gökbilgin-1993:79-135) I.Ahmed ile başlayarak II.Osman IV.Murat dönemlerinde de süren bu zaman diliminde Edirne'nin ekonomik ve sosyal hayatının yeniden canlandığı izlenmiştir. Bunun en önemli sebebi yukarıda adı geçen Padişahlar'ın ava olan tutkuları, Edirne'nin doğal güzelliklerine hayran olmalarıdır. Bu hareketlilik döneminin sonunda yani 17.yy.'ın sonlarında kent makroformu 15. yy. sonlarına oranla daha da büyümüştür.

Bkz.Kent Makroformu Gelişim Şeması E.A.2.2.4

17.yy.'ın ortalarından sonra 18.yy'a kadar Edirne'nin ticari hayatındaki durgunluğa, hemen hemen bütün kenti ilgilendiren tarihi basımlarda rastlanmaktadır.

18.yy.'ın ikinci yarısından sonra Osmanlılar'ın Avrupa'ya 1768 ve 1786 yıllarında yaptıkları seferlerde Edirne, üs olarak kullanılmıştır. Durgunluk döneminden sonraki bu hareketlilik, kent ticari hayatına canlılık ve gelişme

³ Kente yeni gelenlerin seçtikleri iş alanları ile ilgili bkz. S.Faroqhi -1994 Osmanlılarda Kent ve Kentliler. s : 340-346

⁴ Bu kapan .II.Murat zamanında yapılan Kapan-ı Atık tir.Kaleiçi'ndeki yerl tam olarak bilinmemektedir.

⁵ S. Faroqhi böylesi bir gerilemenin daha çok bu ticaretin yoğunlukla içinde olan Halep-Şam gibi orta doğu kentlerinde daha çok etkili olduğunu Anadolu kentlerinde böyle kayıtlara rastlanmadığını söylemektedir.

getirmiştir. İdari kademelerin çok sıkça uğradıkları bir yer durumuna gelmesi dolayısıyla bürokrat kademelerinin yeniden ikamet etmeye başladığı ve Edirne'nin az da olsa sivil nüfus aldığı düşünülebilir.

Bilindiği kadarıyla bu yüzyılın başlarında ;1703 yılındaki bir tesbit, kent nüfusunun 30000-40000 kişi arasında olduğunu işaret etmektedir. Başka bir kaynakta ise 19. yy.'ın ikinci on yılına gelindiğinde kent nüfusunun 100000'nin üzerinde olduğu söylenmektedir. Kentin Osmanlılar zamanındaki nüfus hareketlerini gösteren **E.G.1** no'lu grafiğe bakıldığında geçmişe oranla 19.yy.'n başlarında nüfus artış parabolündeki eğimin ne kadar çoğaldığı gözlenebilir. Bu da III.Osman döneminde başlayan ve I. Abdülhamit devrine kadar geçen dönemde yani 1768 ve 1786 Avrupa Seferleri'nde kentin sefer üssü olarak kullanılmasının kente canlılık getirdiğini kanıtlamaktadır. Edirne'nin daha yakın tarihlerde de izlenen bir özelliği; askeri tehditler konu olduğunda stratejik konumu nedeniyle çok sayıda askeri nüfusun kısa sürede kente yerleşmesi deneyiminden yola çıkılarak da bu nüfus artışının sivil olmama olasılığı yüksek görünmektedir.

Bu dönemle ilgili bilgilerin bazılarının varsayıma dayanmasının nedeni, Edirne'nin 1703-1829 yılları arasında kentsel hayat veya demografik değişimleriyle ilgili bilgilere ulaşamamasıdır. 18.yy. ile ilgili araştırmaların kent tarihini aydınlatmıyor olmasını, Suraiya Faroqhi Osmanlılarda Kent ve Kentliler kitabında şöyle anlatmaktadır ; "Osmanlı arşiv kaynaklarının 1730'dan sonra daha çeşitli ve bol olduğu düşünülürse, ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Bu ihmalin bir nedeni, 18.yüzyılın incelenmesi sonucunda yanıtlanacak araştırma sorunlarının henüz yeterli bir berraklıkta formüle edilememiş olmasında yatmaktadır. Bu durumda 18.yüzyıl salt bir "yıkılma devri" olarak nitelendirilmekte ve böyle bir bağlamda ortaya çıkan konular da araştırmacılara fazla çekici gelmemektedir. (Faroqhi -1994 :10)

D. - 1829-1945 KÖHNEME DÖNEMİ : (İSTILALAR VE SAVAŞLAR)

Bu dönem, Edirne'nin Osmanlılar tarafından fethinden sonra 400 sene süren barış döneminin ardından, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasına bağlı karşılaştığı savaş ve istilalar dönemini kapsamaktadır. Edirne 19.yy'dan başlamak üzere, 20.yy'ın başlarına kadar dört kere istila edilmiştir. Fıllı bu olaylar dışında Osmanlıların da girdiği, Dünya Ülkelerinin birinci silahlı kapışmasında ve girmediği, fakat bütün olumsuzluklarını hissettiği ikincisinde de Edirne kentsel yaşamı ve kent dokusu eylemsel ve değişime dayanan zararlar görmüştür.

Bu tarihler arasında değişik nedenler, kışkırtmalar ve düşmanlıklar taşıyan saldırıların Avrupa üzerinden gelen tümünde Edirne, İmparatorluk'la aynı kaderi paylaşmış, belli bir dönem sonra da sınır kenti olan Edirne, saldırı ve işgallerde ilk direnç noktası durumuna gelmiştir.

Bu bölümde çok önemli bir eşik olarak görülebilecek, Cumhuriyet'in ilanını takip eden sosyal ve ekonomik değişikliklere değinilmiş, ancak farklı bir başlık altında izlenilmesine gerek duyulmamıştır.

1829-1945 başlığı altında 19.yüzyıldan başlayarak 20.yüzyıl ortalarına kadarki tüm gelişmelerin, ülkenin içinde olduğu sosyal ve ekonomik durum koşutunda, Edirne'ye etkileri incelenmiştir.

16.yy'ın ikinci yarısından başlayan gelişim sonucunda, 19.yy'a gelindiğinde Osmanlı'nın merkezi devlet otoritesi zayıflamış, yerel gruplar onunla çatışma içine girmiştir. Bunun sonucunda da devlet kadrosu "üretim süreci dışına çıkmış, üretilme katılmadan, üretimden pay alan bir katman niteliğine bürünmüştür. " 19.yy başlarından bu yana Batı ülkeleri ile ilişkiler ve ticaret anlaşmaları, o tarihe

kadar, zamanın teknolojik düzeyine uygun bir sanayi üretimde bulunan kentlerin sönmesine yol açmıştır. O tarihten sonra da, artı ürünün ülke dışına gönderildiği temas noktaları, gelişen kentler haline gelmiştir. Dışla bütünleşen bu sistemde kıyı kentleri gelişirken, İç Anadolu ve Doğu Anadolu kentlerinde bir gerileme görülmektedir. Bu gerilemelere neden olan ticaret yolu değişimlerinden biri 17.yy'ın ikinci yarısından itibaren İngiliz ve Hollandalıların Hint Okyanusu'na girmeleriyle, baharat ticaretinin Osmanlı topraklarından geçmez olmasıdır.

Bu yüzyılda ülkenin ekonomik yapısı baştan başa değişmiştir. Önce küçük yerli sanayi tamamen çökmüş, pazarları Batı endüstrisinin ürünleri doldurmuştur. Artık yerli endüstri bunlarla ve Batı'nın teknolojik düzeyi ile yarışacak durumda değildir. Ayrıca İmparatorluk'un ikinci ekonomik kesimi olan tarım kesimi de, toprak düzeninin yıkılması, yerine yeni bir düzen kurulmaması, iltizam sistemi, ayanlar, artık köklenmiş olan bölgesel toprak beyleri ve tefeciler tarafından eskiden çok daha insafsız bir sömürüye alet olan, reaya sınıfının dağılması, fakirleşmesi yüzünden önemini ve ülke ekonomisi içindeki yerini tümüyle yitirmiştir. Batılıların Osmanlı sanayileşmesini önleme yolları arasında başta, Türkiye'de elde edilen hammadeleri ucuza satın alarak, ülke dışına çıkartmak, hazır mamul eşyayı ülkeye sokmak sayılabilir. Böylece ülke tam bir açık pazar ve hammadde deposuna çevrilmiştir.

1825-1830 yılları Osmanlı sanayinin gerileme dönemleridir. Bu yıllarda Avrupa mallarının ithalatı ile el zanaatlarının üretimi düşmüş, 1838 ticaret anlaşmalarından ve demiryolları yapımlarının başlamasından sonra ticaret sermayesinin Anadolu'nun en irak köşelerine yayılması hızlanmıştır. Bu dönemde Edirne'deki belli zenaata yönelik çarşıların fonksiyon değiştirdiği veya fonksiyon değiştiremeyip köhnediğini izliyoruz. 19.yy.'ın ikinci yarısında, Anadolu kentlerinin uzmanlaştıkları zanaatlar ve küçük endüstri büyük sarsıntıya uğramıştır. Ancak iç taraflarda yerel mallar bir ölçüde piyasaya egemen olabilmışlerdir.

Avrupa mallarındaki ilerleme, pamuklularda bile ağır ağır gerçekleşmiş, ancak köylerdeki tezgahlar buna uzun süre direnerek varlığını sürdürebilmiş, hızla yıkılanlar daha çok kasabaların zanaat erbabı olmuştur. 1915 yıllarında yapılan endüstri sayımı sonuçlarından, o zamanki küçük el sanatları ve tezgahlarının, besin, dokuma ve deri kesiminde topladığı ve bir ölçüde de pişmiş toprak endüstrisinin varolduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı devletinden Cumhuriyet dönemine yılda 40000 ton kapasiteli iki çimento fabrikası ile, iki tuğla - kiremit işletmesinden başka, önemli sayılabilecek bir endüstri devredilmemiştir. (Fersan-1982 : 12-13)

Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durum böyle iken, Fransız İhtilalinin en önemli etkilerinden biri olan milliyetçilik akımı Osmanlı hakimiyeti altındaki ülkelerin kendi içindeki kaynamalar ve diğer devletlerin kışkırtmaları ile birleşerek ayaklanmaların çıkmasına neden olmaya başlamış idi.

1821'den beri devam eden Mora ayaklanmasına Rusya başından beri destek veriyordu ve bu ayaklanma yıllarında Osmanlı devletinin donanmasının büyük ölçüde yitirmesinden yararlanarak, kabul edilmesi imkansız isteklerde bulunmuş ve bunların red edilmesi bahanesiyle savaş açmıştı.

Savaş sonunda Osmanlı'da yeni toplanmış ordunun ciddiyetsizliğinden ve diğer bazı olanaksızlıklardan dolayı kenti savunulacak cesaret bulunamamış ve kent çarpışma olmaksızın Ruslara bırakılmıştır.

1829 yılındaki bu istila, Edirne halkı ve kent dokusu üzerinde çok fazla etki yapmamıştır. Ancak bazı kaynaklarda bu istiladan önce Edirne'de 100000'in üzerinde insan yaşadığını ve saldırılar sırasında hızla bu kentten uzaklaşıldığını yazmaktadır. Diğer bazı kaynaklar ise istila sırasında Edirne 15000'i asker olmak üzere toplam 95000 kişinin yaşadığı noktasında birleşmektedir. Rusların saldırıp

kentli işgal etmelerinden sonra genelde yaşantı aynı şekli ile devam etmiştir. Vali'nin görevine devam etmesine izin verilmiştir.

Bu olay Edirne'nin daha iyi korunması gerekliliğini ve artık kentin bu tür saldırılarla karşı karşıya kalabileceği gerçeğini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Bu istila sonunda 40 yıla yayılan bir dönemde yani 1870 yılına kadar kent nüfusu 10000 kişi kadar azalarak 70000 kişi kalmıştır. Bu dönemde demografik yapıda izlenen önemli başka bir değişiklik de azalan Müslüman nüfusun yerini Hristiyan nüfusun doldurmasıdır. Böylece Edirne'de gayrimüslim halkın toplam nüfusa oranında bir artma meydana gelmiştir. (Baykal-1993:179-195) 1829-1945 yılları arasında Edirne'deki nüfus hareketleri için **bkz. E.G.1**

Bu savaş sonunda "Ayastefanos Anlaşması" ile, daha sonra Berlin Anlaşması ile etnik gruplara bölünecek olan büyük bir Bulgaristan meydana getirilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan'lardaki sınırları değişmiştir.

Bu olay kent açısından önemli gelişmeler doğurmuştur: Edirne artık İmparatorluğun yeni sınırlarına göre Doğu Avrupa'da kalan son Türk kalesidir, dolayısıyla bundan sonraki saldırılarda daha güçlü olması gereği doğmaktadır. Bu da Edirne'de askeri tesis ve askeri nüfusun fazlasıyla artmasına, ancak sivil nüfusun korkması ve kenten ayrılarak Anadolu'ya göçmesine neden olmuştur. Bu gelişmenin kent makformuna etkileri için **kent makform gelişim şeması E.A.2.2.5** 'e bakınız. Aynı dönemde kent kalesini savunabilmek için çeşitli savunma hatları oluşturulmuş ; kaleye ve bu hatlara çok sayıda silah ve top yerleştirilmiştir.

1878 yılında Rus istilası sonrasında Edirne bir sınır kenti konumuna gelmiş ve dünya devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tavırlarından dolayı kent sürekli nüfus kaybeden bir duruma gelmiştir. Osmanlı'nın elinden çıkan Balkan devletlerindeki Müslüman-Türkler'in Rümeli'ye akın akın göç etmeye başlamalarından dolayı şehrin nüfusunda bir artış gözlenmiştir. Bu dönemde Anadolu ve Rumeli'ye 1.000.000'a yakın göçmen geldiği bilinmektedir. (İpek-1994) 20.yüzyılın ilk on yılındaki bu artıştan sonra 1950 'li yıllara kadar kent nüfusunda herhangi başka bir artış olmamıştır. **Bkz. E.G.1**

Bu sıradışı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu krizin en riskli kentlerden biri olmasına karşılık Meşrutiyet sonrası ve Bulgar Savaşı öncesi kent sivil nüfusunda bu ani artış sonucunda: Kentte 1912'de 53000'i asker, 106000'i sivil olmak üzere yaklaşık 160000 kişi yaşar olmuştur. Halbuki 1912'den 23 yıl önce yapılan bir tesbitte ; kent nüfusu yaklaşık 56000 kişi kadardır. 23 yılda nüfusun iki katına çıkması, bu kaynakların birinde bir yanılma olabileceği şüphesini uyandırır da göç unsuru değerlendirildiğinde yanlışlık olasılığı azalmaktadır.

(Baykal -1993 :179-195)

1912 yılı yaz sonlarında Rumeli, Balkan devletlerinden oluşan bir ordunun saldırısına maruz kalmıştır. Bu ordu kısa sürede Edirne'yi kuşatmıştır. Kuşatma başında kentten 15-20000 kişi gönderilmiştir. Kuşatma, sıcak savaş, yanı sıra halkın ümidini kırıcı girişimlerde de bulunulmuştur. Kent Bulgarlar'ın eline geçtikten sonra da halka karşı acımasız tutumları sonucu kent nüfusu çok azalmıştır. 1912 Londra Anlaşması ile kent Bulgarlar'ın elinde kalmıştır. Ancak 1913 yazında Bulgaristan'da çıkan karışıklık sonucunda, kent Osmanlılar tarafından geri alınmıştır. Savaş sonunda sivil nüfusun 55000 kişiye indiği çeşitli tarih kitaplarında yazmaktadır. (Çağan-1993 :197-212)

Bundan sonraki işgal 1. Dünya Savaşı yeniklerinden olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Sevr Anlaşması gereği her bölgesindeki işgaller gibi gerçekleşmiştir. 1920 yılında Yunanlıların eline geçen Edirne'ye Yunanlılar yeni bir yönetim düzeni getirmişlerdir. Ancak 2 yıl sonra yapılan Mudanya Anlaşması

gereği Edirne yine bir sınır kenti olarak, bu sefer Türkiye Cumhuriyeti toprakları içinde kalmıştır.

Bu dönemin Cumhuriyetin ilanını izleyen bölümünde, yani 1923'ten sonra ki dönemde, ülkede değişen dengeler ve yeni sosyal, ekonomik ve kentsel yapılanma süreci başlamıştır : (Fersan -1982 : 16-23)

Osmanlı İmparatorluğu'nun, devleti yönetenlerle halktan oluşan yapısının, 19 yüzyıldan başlayarak değişime uğradığı bilinmektedir. Batının etkisi, yönetici kadronun ekonomik dayanaklarını yitirerek bir bürokrasiye dönüşmesine neden olmuştur. Küçük yerleşmelerin ağaları, toplumsal sorunlarda etkinliklerini sürdürmeye devam etmişler ve devletçe atanmış memurlar gibi çeşitli vergilerin alınması ve diğer idari işlerin denetimini üstlenmişlerdir. Özellikle başkent İstanbul'dan uzakta olan yerleşmelerde bu ağaların etkinliği fazla olmuştur. Ayrıca bu ağaların yanı sıra, yerleşmenin kültürel, ekonomik, siyasal durumunu denetleyen seçkin bir tabaka olarak "yöresel eşraf" tabakası oluşmuş, tutucu esnaf ise, yerleşmenin ticaret ve iş hayatındaki denetimini sağlar hale gelmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk beş yıl, sosyal yapının değişime zorlandığı dönemdir. Cumhuriyetin ilanı ile amaçlanan, Türkiye'nin Batı uygarlığı içinde yer alan, milletin egemenliği ve tüm sosyal sınıfların birarada kalkınması için çalışan bir ülke yaratılmasıdır. Bu nedenle de ekonomik açıdan hala tarımın egemenliği altında olmasına rağmen, 1929 yılına dek gereken tüm devrimler gerçekleştirilmiş, medeni kanun kabul edilmiş laik uygulama başlamış, islamcı görüş ve eğilimler kontrol altına alınmış, eğitim tümü ile laikleştirilmiş, tepkiler ve karşı devrim hareketleri güç de olsa bastırılmış, sosyal yapı değişikliğinin başlangıcı sağlanmıştır. Atatürk, yaptığı devrimlerle Batı tipi bir toplum yaratma amacını gütmüş ve bu tip toplumda belirleyici rolü oynayan, ancak Osmanlı toplumunda gelişmemiş olan burjuvaziyi, Cumhuriyetçi bürokratlarla, Osmanlı "ayan", "eşraf", "tüccar" gibi sınıfların işbirliği ile yaratmaya çalışmıştır. Böylece Atatürk, devlet gücüyle yeni bir toplumsal yapı oluşturmada oldukça başarılı olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonraki yıllarda, büyük değişimden esas payı alanlar ve devrimlerden yararlananlar bürokratlar ve aydınlar olmuştur. Buna karşın halk, "bürokratik kadronun her zamankinden daha çok karşısına itilen bir kitle " görünümündedir. Bu dönemde yerleşmelerde de, yöresel gücün el değiştirdiği ve giderek ağalar grubunun denetiminden çıkarak, yeni zengin tüccarlardan oluşan siyasal yönden faal bir gruba geçtiği gözlenmektedir. Siyasal yapı böyle iken, ekonomik yapı şöyledir:

Cumhuriyet ekonomik yapıda da önemli değişimlere neden olmuştur. 1923'te kurulan Cumhuriyet Türkiye'si, Osmanlı İmparatorluğu'ndan geri bir tarım ülkesi devralmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, birbiri ardına devam eden savaşlardan yıpranmış olarak çıkmış ve ekonomisi, maliyesi tamamen yabancı ülkelerin eline düşmüştü. Cumhuriyet ilan edildiğinde Türkiye'de, milli denebilecek nitelikte birkaç fabrika dışında, hiçbir sanayi kolu yoktur. Ticarete gelince, iç ticaretin bir kısmıyla dış ticaretin önemli bir kısmı yabancıların elinde ve büyük kentlerde yoğunlaşmış durumdadır. Yiyecek ve giyeceğin büyük bir kısmı, iç ticaret ve ulaşımın az gelişmişliği nedeniyle, yabancı ülkelere ithal edilmekte, bu yüzden de dış ticaret dengesi açık vermektedir. Tarım teknolojisi geri, tarımsal ürünlerin pazarlama olanakları yok denecek kadar azdır. Bu durumda, Cumhuriyetin ilanı yeni devletin biçimlenmesinden başka birşey değildir. Devraldığı ekonomik gücün zayıflığının yanı sıra, hemen tüm Anadolu yakılıp yıkılmış bir durumdadır. Ayrıca Rumlarla Türklerin değişimi özellikle Batı Anadolu Bölgesi'nde işgücünün önemli bir bölümün yitirilmesi sonucunu doğurmuştur.

Kısaca özetlenen bu kötü durum karşısında, devletin ilk yıllardan başlayarak önemli sorunlarından biri, tarım ve köy kalkınması olmuştur. 1923-29 döneminde, tarımda nisbi bir gelişme görülmekle birlikte, değişmeyen mülkiyet ilişkileri, hızlı üretim artışı ve modernleşmeye engel teşkil etmektedir. Doğu'daki derebeylik düzeni, ülkeye yaygın toprak ağalığı, önemli değişimlere uğramadan sürüp gitmektedir. Doğu ve Güneydoğu'da, çalışmak amacıyla büyük kentlere giden köylü dahi, beye vergisini düzenli olarak ödemektedir. Orta ve Batı Anadolu'da derebeylik ilişkileri çökmüş, vergi ve angarya kalkmış olmakla beraber, köylünün bağımlılığı sürmektedir.

Cumhuriyet'in kendi gümrüklerini özgürce saptama olanağını elde ettiği 1929'da kapitalist dünya büyük bir bunalımla karşılaşır. Ülke, başta pamuk olmak üzere tarım ürünlerinin dışsatımında büyük güçlükler çekmektedir. Bunun doğal sonucu, o yıllarda tamamında yakını dışalım ile sağlanan şeker ve dokuma gibi temel tüketim ürünlerinin sağlanmasındaki güçlüklerdir. Diğer yönde bunalımdan etkilenmeyen ve planlı bir yaklaşımla hızlı bir sanayileşme gerçekleştiren Sovyetler Birliği vardır.

Bu ortamda ve çok ayrıntılı teknik çalışmalardan sonra ülke "devletçilik" uygulamasına geçmiştir. Türkiye, ürettiği hammaddeleri işleyerek temel tüketim ve kağıt, çimento, demir-çelik gibi yaşamsal ara ürünleri üreten sanayii, devletçilik politikasıyla kurmuştur. Ana amaç bu ürünleri yeterli ölçüde yerli üretmek dışı bağımlılığı olabildiğince azaltmaktır. (Kepenek-1995 : 469)

Ekonomi II. Dünya Savaşı'nın sanayileşmeye getirdiği kesintiye, savaş sonrasında çok farklı bir niteliksel değişimle sürdürmüştür. ABD'nin dış yardım ve kredileri, önceki yıllarda birikmiş döviz kaynakları, bunları tamamlayan kamu gelir ve giderlerinin arttırılması ve buna bağlı parasal genişleme, ekonomide, ticari sermayeye dayalı bir büyük dönüşümü başlatmıştır. Süreç, savaş koşullarında sermaye birikimini arttıran ve 1946'da çok partili yaşama geçilmesiyle siyasal etkisini arttıran yerli ticari sermayenin özelemlerine uygundur. (Kepenek -1995 : 470)

Bayındırlık yönünden ise ülkenin durumu hiç iç açıcı değildi. Karşılaşılan iki önemli sorun vardı: Bir yanmış yıkılmış çok sayıda yerleşim diğeri ise Kurtuluş Savaşı süresince 800000 Rum'un Anadolu'dan kaçması, Balkan savaşı sonrasında da 600000 Türk'ün Anadolu'ya gelmiş olmasıdır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra bu tip kent sorunlarına çözüm arama yoluna gidilmiştir. Bu dönemde kentleşme hızı düşük olduğundan, kent sayısı da oldukça azdır. İmar çalışmaları daha çok küçük kentlerle ilgili olmaktadır. 1923-1950 yılları arasında yerel ve küçük sermayenin çok gelişmemiş olması nedeniyle, bu dönemde yapılan yaklaşık 260 adet kent planının yapılmasına karşın bu planların hayata geçirilmesi çoklukla mümkün olmamıştır.

Bu dönemde Edirne de küçük kentlerden biri idi ve Prof. Ernest Egli tarafından Edirne'ye bir plan yapılmıştır. Küçük Anadolu kent planları bu dönemde başkentten yayılan planlama akımının etkisi altında olduğundan, bu plan da dönemin anlayışını yansıtmakta idi. 1950'lere kadar olan bu dönemde mimari ve kentsel tasarımlar konusunda birbirine benzer akımlar izlenmiştir:

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında başlayan Batılılaşma tutkusuna paralel mimari ürünlerimizde de III.Selim ve I. Abdülhamid dönemlerinde giderek artan Batılı etkilere tepki olarak 1910 yıllarında gelişen I.Ulusal mimari stil, genelde önceki dönemin neo-klasik tarzına koşuttu ancak Batıdaki klazizm gibi özüne dönük bir klazizm ruhu taşımaya başlamıştı. Kentsel planlamadaki bu dönemdeki stil ise mimaridekinin aynı idi. Yani yeni kent planları klazik dönemin özelliklerini taşımaktaydı. (bu dönemdeki planlama akımlarının kentsel dokulara etkileri köhneme süreci içinde irdelenecektir) 1927 yılına kadar devam eden I.Ulusal Akım, bu yıldan sonra her iki planlama

disiplinindeki akım yerini Avrupa'daki gelişimlere koşut, "dünyada gelişen hayat standartlarına uygun" modern planlama olgusuna bıraktı. Mimari alanda 1933'le 1950 yılları arasında yeni bir "Ulusal mimari" akımı başlamış ancak kentsel planlama dalı bu akımdan etkilenmemiştir. Ancak bu akımın, 1.Ulusal akımdan ayrılan yönleri vardı; biçimde bölgesellik ve yöresellik ararken işlevsellik ögesini de planlamaya katıyordu. Aynı dönem biçimsellik olgusu Türk sivil mimarlık ürünlerinin araştırılmaya başlanması, koruma anlayışında yeni bir boyut getirmesi açısından önem taşımaktadır.(Dinçer-Akın : BİLDİRİ), (Sözen-Tapan:9-425)

Bu eğilimler koşutunda Osmanlı'ların son dönemlerinde gözlenen önemli yapılardaki seçmeci tutum, 1923'ten sonra da sürdürülmüştür.Yine aynı dönemin yeni kent parçalarından idari kent olgusunu büyüklü küçüklü Türk kentlerinde hükümet konağı istasyon binası gibi önemli yapıların biçimlenişinde gözlemek mümkündür. Zaten 1930 yılındaki ekonomik buhrandan dolayı bu yıllarda sadece resmi inşaatlar yapılmaktaydı.Bu ve bundan sonraki dönemdeki mimari akımlar döneminde klasik modern ya da yarı-klasik tarzda yapıların Edirne geleneksel dokusuna etkileri de köhneme döneminde incelenmiştir.

1939-1945 yılları arasında yapısal faaliyetlerde bir durgunluk gözlenmektedir. Bu dönemde acil birkaç yapı dışında herhangi bir hareket olmamıştır.

Bu arada izlenen devletçi politikalar koşutunda ülke iç pazarını bütünleştirecek demiryolu ve karayolu programının uygulanması, sanayinin küçük Anadolu kentlerine yayılması gibi çalışmalarda bulunmaktadır. Özellikle demiryolu güzergahında olan kentlerde yeni sanayi bölgeleri ve bu sektörde çalışanların konutlarının demiryolu istasyonu yakınlarında konumlanması şeklinde bir gelişim yaratmaktaydı. Gerçekte Edirne 1870 lerde istasyonu Karaağaç 'ta olan demiryolu güzergahı işlerliğe kavuşturulmuştu ve Karaağaç İstasyonu'na yakın bölgede konut alanlarının geliştiği izlenmişti. Ancak Edirne sanayileşme açısından 1970'lerde gelişmeye başladığından 1945 yılına kadar olan bu dönemde istasyon aksında sanayi gelişiminden söz etmek mümkün değildir.

Demiryolunun kent makroformuna etkileri ancak 1950'lerden sonra yeni güzergah ve yeni istasyon yapımı sonrasında ve önceleri konut dokularının bu yöne gelişmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dönem aynı zamanda Edirne'nin uluslararası karayolu ulaşım ağına bağlandığı ve hızla kentleşmenin yaşandığı bir döneme de rastladığından, çekimi tamamen demiryolu ve istasyona bağlamak doğru olmaz.

Cumhuriyetten sonra 1946'ya kadar olan bu süre, Türkiye'de "batılılaşma, Osmanlı İmajının kaldırılması, emperyalist etkilerin minumuma indirilmesi, milli endüstrinin korunması, Anadolu'nun geliştirilmesi" eylemleri içinde geçmiştir.

E. - 1945-1960 KAÇIŞ SONRASI DURGUNLUK DÖNEMİ

Savaş sonrası dönüşüm, demiryolu politikasının bir yana bırakılarak karayollarının ana ulaşım aracı yapılması türü dengesiz bir ulaşım anlayışı, traktörün tarım kesimine hızla giriş ve bunları izleyen kentleşme fırtınasıyla iç pazarın genişlemesinin ve sonraki yılların ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerin giriş kapısı özelliğini taşımaktadır.

1945 sonrası çağlar boyu hemen hiçbir değişime uğramadan sürüp giden tarımsal ürün teknolojisel, bu yıllarda büyük değişimlere uğramıştır. (Kepenek-1995 : 470)

Savaş sonrası döneme toprak mülkiyeti üzerine tartışmalarla girildi. Bununla birlikte, dönem süresince toprak mülkiyetine ilişkin yasa tartışmaları giderek etkisini yitirdi; topraksız ve az topraklı köylüye toprak sağlanmasında önemli bir yol alınmadı. Ancak, kredi olanaklarının genişlemesi, traktör sayısının hızla

artması, karayolu ulaşımının geliştirilmesi ve tarım ürünleri fiyatlarının desteklenmesi sonucu, tarımda değişim hızlandı. Özellikle işlenen alan miktarı arttı.

11 Haziran 1945 tarih 4738 sayılı "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası" , kamu mülkiyetinde olan fakat kullanılmayan, sahibi bilinmeyen topraklarla özel mülkiyette olup da kamulaştırılacak olan toprakların topraksız ve az topraklı köylüye dağıtılmasını öngörüyordu. Uygulama daha çok kamu mülkiyetindeki toprakların dağıtımı biçiminde oldu. Dönem süresince, başta o yıllarda Bulgaristan'dan gelen göçmenler olmak üzere, bir kısım topraksız ve az topraklı köylüye toprak dağıtımı yapıldı.Yasanın, kooperatifleşme, topraksız ve az topraklı köylünün üretimini arttırma ve benzeri önermeleri ise büyük ölçüde gerçekleştirilemedi.

Dönemin tarımsal gelişmesine asıl damgasını vuran olgu ; traktör sayısının hızla artmasına bağlı olarak işlene toprak miktarının genişlemesidir. İşlenen toprakların genişlemesi, büyük ölçüde ya tümüyle kamu mülkiyetinde olan, ya da köy birimlerinin ortak kullanımında bulunan arazinin özel kişilerce işlenmesi biçiminde oldu. Bir başka değişle, kırsal kesim topraklarında özel mülkiyet, büyük toprak sahipleri, daha doğrusu traktör sahibi olabilen çiftçiler yararına fiilen, ya da el koyma yoluyla genişledi. (Kepenek -1995 : 96)

Bu gelişmeler sonunda miras yoluyla atadan kalma toprakları çok küçülmüş olan ve traktör satın alarak verimi arttırma durumu olmayan köylünün ; köy içinde tarım dışı iş olanağı da sınırlı idi. Kentlere göç etmek durumunda olanlar ise, girişimlere rağmen arttırılamayan iş imkanları nedeniyle yine iş bulmakta güçlük çekmekte, geldikleri kentlerde informal bir hayat yaşamaya başlamaktaydılar.

Sanayileşme sürecindeki ülkelerdeki değişim ele alındığında, bu olgunun bütün yerleşmelerin sosyal ekonomik ve fiziksel yapılarında büyük değişimlere yol açtığı açıktır. Bu değişimin ana nedeni, teknolojik değişimin etkisiyle iş bölümünün gelişmesi, farklılaşmasıdır. Teknolojik gelişme sosyal değişimi hızlandırmaktadır. İş bölümünün gelişmesi ise tarımda çalışanların sayısını azaltırken orta tabaka denilen yeni bir sınıfı doğurmuştur.

Ülkemizde ise henüz tarımda makinanın etkin olmadığı 1945-50 yıllarına dek kentleşme olayı çok yavaştır. Ancak bu dönemde oluşturulan yukarıda izlenen "kesin dönüşüm" politikaları 1950 sonrası değişimin tabanını oluşturmuştur. Uygulanan politikalar 1950'den sonra tarım sektöründe büyük düşüş yaratan hızlı kentleşmeyi başlatmıştır. Bu kentleşmeye, 1945'ten sonra başlatılan karayolları çalışmaları ve köylü gelirlerindeki nominal artışların dolaylı sonucu olarak da bakılabilir. Böylece köyde işsiz kalanlar ile 1950'ye kadar durağan olan nüfus hareketliliği 1950-1955 ve 1955-1960 yılları arasında birden hızlanır.

1950'lerin Demokrat parti yönetiminin bu toplumsal talep dalgasına ekonomik yanıtı, kamu ekonomik kuruluşlarını özel kesime satacağı sözleriyle yönetime gelmesine karşın bunun tam tersi bir politika izlemek zorunda kalmasıdır. Devletçi sanayileşme sonucu iç talebi karşılayacak ölçüde yerli üretilen ünlü üç beyaz, un, şeker ve dokuma, 1950'lerde artan iç talebi karşılayamaz olmuştur. Ek olarak, kağıt, çimento ve demir-çelik ürünlerinde çok aşırı arz yetersizlikleri yaşanmaktadır. Dışalım güçlükleri ortamında bu ürünlerin⁶ yerli üretimine yönelinir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) yeniden sanayileşmenin itici gücü yapılır. Sanayileşmedeki bu gelişmeler sürerken dönemin ikinci yarısında ağırlaşan dış ödeme güçlükleri, piyasa dengesizlikleri ve buna bağlı

⁶ ABD ve Dünya Bankasının kurulmaları yönündeki önerilerine rağmen (çünkü II.Dünya Savaşı'ndan çıkan Avrupa ülkeleri ve Amerika için Türkiye tarımsal ürün ve madensel kaynak anlamına gelmekteydi ve Türkiye'ye bu yönde yardımlar yapılmıyordu.)

fiyat artışları devalüasyona gidilmesini ve İMF'nin istikrar önlemlerinin "birincisinin" uygulanmasını gerektirmiştir.

Ülkedeki sosyo-ekonomik bu hareketlilikten Edirne'nin de aynı şekilde etkilendiği söylenebilir; 1950 yılına kadarki dönemde kent 19.yy.'daki yoğunluğundan çok uzakta idi. **Bkz kent makroform gelişim şeması E.A 2.2.5 ve E.A.2.2.6.** Ancak ilk kez 1960 yılında yapılan sayımda nüfus artış hızı ülke ortalamasının üzerine çıkmıştı. **bkz kent nüfus gelişim grafiği E.G.1.** Ancak bu artışta; okur yazar oranı, tahsil durumu, aktif nüfus gibi demografik özellikler değişmemiştir. Çünkü bu artış II. Dünya Savaşı sonrasında yeni bir dünya savaşının daha çıkması ihtimalinin zayıflığı veya ülkenin herhangi başka bir tehlikeyle kolay kolay karşılaşmayacağına inanılmaya başlandığı yıllardı ve Edirne dışarıya açılmak isteyen Türkiye'nin Avrupa ile bağlantısını sağlayan en önemli karayollunun gelişte ilk, çıkışta son durağıydı.

Ülke genelindeki sosyal devrim aile yapısında da kendini hissettirmekte, geniş kırsal ailelerin ve kentsel büyük ailelerin yerine çekirdek aile, egemen aile yapısı haline gelmektedir. Bu özellik Edirne'de de fazlasıyla hissedilmiştir. Kentte konut artış hızı ile nüfus artış hızı arasındaki konut artışı lehindeki fark büyük ailelerin bu dönemi izleyen zamanlarda bölündüğünü göstermektedir. Bu eğilim kentte yeni gelişim dinamikleri yaratmış ve konut dokusunun yayılma baskısı makroformu zorlamaya başlamıştır. Kent tarihinde de seçkin mahallelerde konut başına düşen insan sayısı açısından Anadolu'nun diğer bölgelerine göre daha az oranlar sergilemiştir. (Faroqi -1994) Bugün de konut başına düşen nüfus sayısı ülke ortalamasının altındadır. (Sanrı -1987 :103)

Ekonomik alanda başka bir değişiklik de tarımdaki yeniliklerin yanısıra Osmanlı'dan kalma el emeği ve ilkel teknolojiye dayalı zanaatların yerini makina sanayine bırakmaya başlamasıydı. Bu dönemde Edirne'deki geleneksel el sanatlarında gerilemeler görülmüştür. Nitekim yüzyıllardır aktif bulunan el sanatları çarşıları sonraki dönemlerde el değiştirmeye veya köhnemeye başlamıştır.

Bu dönemin temel özelliklerinden biri de hizmet kesimlerinin hızla genişlemesi ve ekonominin, gelir yaratma açısından tarımı da geride bırakarak bir numaralı kesimi durumuna gelmesidir. Kırsal kesimden kentlere nüfus akımının diğer etmenlerle de birleşerek oluşturduğu bu hizmetleşme süreci, dönemin ekonomik gelişmesinin belirleyici niteliğidir. Başta karayolu ulaştırması, konut yapımı ve ticaret olmak üzere tüm hizmet kesimleri bu dönemde hızlı bir sayısal ve niteliksel gelişme sürecine girmiştir.

Tüm bu etkenler sonucunda köylerde oluşan itici güç ve kentlerdeki çekim gücü kentleşme hızını çok arttırmıştır. Gelişmiş ülkelerde kentleşme kalkınmayı izlerken sanayileşmeyi geç gerçekleştiren ülkelerde kentleşme hızına uygun oluşmuş bir plan anlayışı ve örgütlenmenin olmayışı gerekli sayıda arsa altyapı, ve konut üretimi sağlayamamıştır bu yüzden uzun ve kısa vadede kentlerde yığılmalar şeklinde olmuştur. (Fersan-1982 :16-23) ve (Çapar- M.1973/3 :15-23)

F - 1960-1980 SANAYİLEŞME, YAPSATÇILIK, GÖÇ DÖNEMİ

Türkiye 1960'lı yıllara geldiğinde, sanayileşmede temel tüketim ürünlerinin yerli üretimini gerçekleştirmiştir. Gündem yerli üretime dayalı sanayileşmenin ikinci aşamasını gerçekleştirmek ; dayanıklı tüketim ürünlerinin ülke içinde üretimini sağlamaktır. Bu işlevi önceleri, bu ürünleri dışarıdan getiren özel sermaye üstlenir. Yabancı sermayeyi ve KİT'i de yanına alan özel ticari sermayenin dış rekabet karşısında "korunan" bir ortamda sanayi üretimine yönelmesi sağlanır.

Ekonomi, 1960'lı yıllarda sendikal hakların işlerlik kazandığı bir ortamda hızlı bir büyüme gösterdiyse de iç ve özellikle "haşhaş" sorunu gibi dış etmenler ünlü demokrasi-ekonomik gelişme ikilemini yeniden gündeme getirdi ve 1960'dan sonra 1971'de de yeni bir askeri müdahale ile hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması yoluna gidildi.

İthal ikameci sanayileşme diye tanımlanan ve 1960-1980 arasındaki döneme büyük ölçüde damgasını vuran strateji, yerli sanayinin kurulmasında olumlu katkılarda bulundu. Aşırı değerli kur politikası bir yandan dışalım kısıtlanmayan ara ve yatırım mallarının sanayiciye oldukça ucuza verilmesini sağlarken, diğer yandan negatif reel faiz oranları ucuz kredi olanakları yaratıyordu. Bütün bunlar dönem boyunca, aşırı değeri kur politikası nedeniyle, tek dışsatımcı sektör olan tarım sektöründen sanayiye kaynak transferinde bulunulması ve kamu harcamalarıyla yüksek tutulan iç talep olgusuyla birleşince yatırım için olağan üstü uygun koşullar ortaya çıkmış oluyordu. (Kepenejk-1995 : 471)

Böylece, dönem boyunca, oldukça önemli bir fiziki yatırım kapasitesi ve sanayileşme kültürü oluşmuş insan kaynağı ortaya çıkıyordu. Bu gelişmeler sanayide yeni iş imkanları ve bu iş alanlarında çalışmak için kentlerde yoğunlaşan insan kaynağı anlamına geliyordu.

II. Dünya Savaşı sonrası ülkede izlenen kalkınma politikaları koşutunda Edirne de kalkınmada öncelikli kentler arasına alınmış 1968'de pilot bölge olmuştur. Bu yıldan sonra Edirne'de sanayileşme etkileri izlenmiştir.

Dönemde 1950'lere kadar devam eden kentsel planlamada "modernizm" akımı 1950'den sonra 1980'e kadar yerini "geniş kapsamlı planlama uslubu" na bırakmıştır. Ayrıca 1970'li yıllar koruma kavramının ölçeğinin genişlediği bir dönemi içermekteydi. Çağdaş anlamdaki bu planlama kabullerine rağmen, 1923-1950 yılları arasında planların uygulanamadığı veya projekte edilememesi nedeniyle kentlerin eğilimlerinin yönlendirilemediğine değinilmişti. Bu nedenle sanayileşme ile birlikte ülkenin tüm kentlerinde olduğu gibi Edirne'de de oluşan yeni iş imkanlarının çekiciliği kentte kısa zamanda nüfus artışına ve konut alanlarında ani yoğunlaşma baskılarına neden olmuştur.

Nüfustaki bu artış 1955-1960 yıllarında izlen artışın tersine demografik yapının da, kent fiziksel dokusunun da değişmesine yol açmıştır.

Bkz. kent nüfus gelişim grafiği E.G.1.

Konut talebinin hızla arttığı bu dönemde 1956 ve 1964 yılında çıkarılan yeni Kat Mülkiyeti Kanunu'nun mülk sahiplerine verdiği hakların, koruma uygulamalarının ve kent planlarının etkisiz kalması nedeniyle öncelikle kentin tarihi dokusunda modern tarzda yeni yapılar yükselmeye başladı. Hemen ardından bu dönemin sonlarında plansız sanayileşen kentlerin reaksiyonu olarak konut dokusunun kent dışına çıkması sonucu konut dokuları İstanbul yönünde gelişme eğilimi göstermiştir. Bugün yepyeni bir Edirne durumunda olan kooperatif evlerinden oluşan 5-6 katlı bloklardan oluşan yerleşme dokusu bu dönemin sonlarında 1976 yılındaki kent planına bir ilave ile yerleştirilmiştir. (E.İ.P. RAPORU-1985)

Bkz. kent makroformu gelişim şeması E.A .2.2.7.

Yine bu dönemde K.Ahmet Aru'nun yaptığı bir araştırmaya göre kent genel konut dokusu içinde eski doku % 70 yeni doku (modern tarzda yapılmış yapılar) % 30 civarındadır. **1361-1995 Yılları Arasında Kent Sivil Mimari Eserlerindeki Değişimler İçin E.G.2'ye bakınız.**

Bu dönemde barınma eyleminin kent makroformunu zorlanmasının en önemli sebeplerinden biri; sanayileşmeyle birlikte değişen ve gelişen hayat standartlarına eski dokuda yer alan konutların cevap verememesi sonucu

tercih edilen modern yapılara kent merkezinde yer bulunamamasıdır. Bunun sonuçlarından biri; fiziksel mekanın değiştirilmesi talebiyle doğan kent içi hareket, diğeri ise eski dokunun daha alt seviyede standartlara sahip kesim tarafından işgal edilmeye başlamasıdır. Barınma eylemi için kentin yerleşime açık olmayan yerlerinin tercih edilmesinin bir diğer neden ise; yine Avrupa'da 19. yy'da sanayi devrimi ile başlayan fakat kalkınma ile birlikte önemini yitiren arsa spekülasyonu gelişiminin sanayileşmeyi 20.yy'da yakalamamız ve kalkınma hamlemizi tamamlayamamış olmamızdan dolayı ülkemizde önem kazanması ve günümüzde de devam edegelmektedir⁷. Bu gelişme kent planlarının uygulanmasını ve eski dokuların korunmasını imkansız hale getirmiştir ve getirmektedir.

G - 1980-1995 HIZLI KENTLEŞME DÖNEMİ

1980 yılından sonra Türkiye'de ekonomik politikalarda yaşanan değişimler ; ekonominin üretim olanaklarında ve üretken kapasitenin gelişmesinde önemli darboğazlar yaşanmasının önüne geçememiştir. Örneğin; 1980 yılından sonraki dışsatıma dayalı büyüme yeni üretken kapasiteler yaratılmasına dayandırılmazken, 1989 yılından sonra, özellikle uluslararası finansal serbestleşmenin sonucu kısa dönemli yatırım alanlarına ve spekülatif etkinliklere kayılması ön plana çıkarılmıştır. (KEPENEK - 1995 : 472)

Dönemin bir diğer özelliği, iktisat politikalarında liberalleşme ilerledikçe, devlet eliyle rant yaratma mekanizmalarının da neo-liberal beklentilerin aksine daralmaması;; aksine çok yeni alanlarda ve biçimlerde ortaya çıkmasıdır.

Rant oluşumu müdahaleci (1960-1970) dönemi ile liberal (1980-1995) dönemlerde spekülasyonu teşvik eden uygulamalar sonunda kentleşmenin de etkileriyle konut talebinde artışın kentlere etkisinin yanısıra imar planları açısından da; normlar gevşetilmiş, imar izinleri ve aflarla yaratılan kentsel rantlar astronomik boyutlara ulaşmıştır. (Boratav -1995 : 171) Bu rant oluşumu imar planlarının uygulanmasını imkansız hale getirmiştir.

1980'li yılların temel sloganı olan "globalleşme-küreselleşme" yalnızca ekonomik mekanlar ile sınırlı kalmamış, kentlerin dünya kentleri ile eklenmesi sürecinde devletten devlete olan ilişkilerin önüne geçen kentler arası ilişkiler metropoliten alanların mekanlarında somutlaşmıştır. Diğer kentler ise bu metropole eklenmeye çalışan süreç içine girdiler. Bu süreç gelişmekte olan Türkiye gibi ülkelerde ise planlama ve koruma adına "kaos"a dönüştü, kriz noktasına gelindi.

Bu dönemin bir diğer kavramını ise "postmodernizm" oluşturmuştur. Modernizmin kente bakış açısının işlevsel ve idealizm içerikli örüntüsü planlama aracılığı ile kentlerin biçimlenmesini yönlendirememiştir. Kent planlama açısından postmodernizm, kente parçacıl yaklaşım yanlısı olmuş ve bu açıdan kapsamlı planlama anlayışının karşısında yer almış, planlamayı kent parçalarının tasarımı boyutuna indirgemmiştir.

"Ekonomik planlama tartışmaları ise, koruma kavramını kent, tarih vb. boyutların üzerine çıkararak kent ve doğanın birlikte ve dengeli korunması geliştirilmesi kapsamına getirmiştir. Bu açıdan ekolojik planlama kapsamlı planlama anlayışının daha geniş ölçeklere yayılan bakışını simgelemektedir.

Dönemin planlamada kurumsallaşma açısından genel niteliği kent parçalarındaki gelişmelerin farklı kurumlar ile yönlendirilmeye çalışılıyor olmasıdır.

⁷ spekülatif eğilimlerde, ülkede bu dönemde izlenen ekonomik politikaların da etkisi vardır. bkz. Türkiye Tarihi 1994 Cem yayınları

(Dinçer-Akın -1993 :BİLDİRİ) Dönemin ekonomik politikalarıyla birleşen bu olgu daha önce de belirtildiği gibi planların uygulanması sürecini imkansızlaştırmaktaydı.

İçinde yaşadığımız bu dönemde izlendiği gibi planlama kurumu kentlerin geleneksel dokularında da yönlendirici olmaktan uzaktır.

Bu dönem Edirne soyo-ekonomik hayatını oldukça olumlu yönde etkileyen bir dönem konumundadır. Ancak kent fiziksel yapısındaki değişimler için aynı şeyleri söylemek pek olası değildir.

Kentte:

- Kent içi fiziksel mekan değişikliklerinin sürmesi,
- Eski dokular aleyhindeki gelişen doku yenilenmesi süreci,
- Kentin İstanbul yönündeki konut alanları gelişiminin hızlanarak sürmesi,
- Böylelikle sanayi ve konut alanlarının içiçe kalması,
- Yeni yerleşme alanını lineer oluşu ve ikinci bir merkez olgusunun geliştirilememesinden dolayı tek merkez olarak kalan eski kent merkezinde yığılmaların olması ve tek merkezliliğin kent içi hareketliliği kısıtlaması ve yakın bir gelecekte çözümsüz yakınmalar yaratacak olması, gibi sorunların yanı sıra, Edirne’de bu dönemde en önemli gelişim, Trakya Üniversitesi’nin kurulmasıyla ve kısa zamanda ülkenin en çok öğrenci barındıran Üniversitelerinden biri olması sonucu ; kentte İnşaat’tan, günlük gereksinim ticaretine, eğlenceden, konaklamaya kadar bir çok iş alanında beklenmeyen bir hareketlilik ve alternatif getirmiş olmasıdır.

Nüfus bakımından çok fazla göç alan bir kent olmamasından dolayı kent nüfus artış hızı büyük kentlerle karşılaştırılmayacak kadar düşüktür. **bkz. kent nüfus gelişim grafiği E.G.1.** Çalışanların sektörlere dağılımı hizmetler sektörü tarafında ağırlık kazanmaktadır. Bundan dolayı kentte refah seviyesi gittikçe yükselmektedir. Refah seviyesinin artışı 1980 sonrası izlenen devalüasyona dayalı ekonomik politikalar sıcak paranın devamlı değer kaybetmesi ve aynı dönemde kentsel rantların hükümet veya yerel yönetimlerce oluşturulması ve alternatif üretimler yapılmaması gibi nedenler sonucunda ; gayrimenkul yatırımları çekici hale gelmiş, konut sahipliği oranını artmış bu olguda konut dokularındaki gelişimi hızlandırmıştır.Yeni konut alanları da 1970’lerde başlayarak devam eden eğilime koşut kentin İstanbul yönünde yer seçmeye devam etmiştir. **Bkz. Kent Makroformu Gelişim Şeması E.A.2.2.8** Ticari yapıların (iş hanları, müstakil çok katlı işyerleri, alışveriş merkezi) sayısı ticari hayattaki hareketlilik sayesinde artmaktadır.

Edirne’de, az gelişmiş ülkelerin kentleşme sürecinde gözlemlenenlerin tersine eski kent merkezi dokusunda yıkılmadan kalabilmiş özel işlevli binaların çoğu asal işlevlerini veya Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana değişen sosyo-ekonomik yapıdan dolayı işlevliğini yitirmiş ihtisaslarda ise, benzer işlevleri yerine getirmektedir.

Örneğin bugün Bezesten, AliPaşa Çarşısı (yanana kadar), Arasta, Kervansaray Hanı kendi işlevlerini sürdürebilmektedirler.

Görüldüğü gibi Edirne; sosyal, ekonomik ve siyasal etkiler açısından tarih öncesinden başlayarak, günümüze kadar oldukça fazla sayılabilecek eşiklerden geçmiştir. Bu eşiklerin tümü kentin gelişimini veya o gün içinde bulunduğu statüyü olumlu veya olumsuz yönde etkileyen olaylardır. Bu olayların sonuçları da görüldüğü gibi, araştırmaya konu olan eski kent dokusunu ve kent genelinde makroformu, demografik yapıyı yani kent bütünü etkilemiştir.

2.3. KENT MAKROFORMUNUN OLUŞUMU İÇİNDE KENT MERKEZİNİN GELİŞİMİ

Merkezi oluşumun 1360-1600 yılları arasında ele alınmasının en önemli nedeni araştırmaya konu olan, erken dönem ve klasik dönem Türk kent merkezi sisteminin parçası olan yapıların 1610 yılına kadar inşaa olmuş ve aktivite kazanmış oluşudur. Bu tarihten sonra 19. yy. Osmanlı kenti için bir bitiş çizgisi olarak düşünülmektedir. Bu dönemden sonraki kentsel yapı da tıpkı ekonomik yapı gibi yepyeni bir doğrultuya yönelmiştir. Bu yeni kentleşme akımının da doğaldır ki kent dokusuna ve tarihi merkezine etkileri olmuştur. Ancak bu etkiler *tarihi kent merkezini tahrib eder* nitelikte olduğu için Edirne’de 19.yy. sonrası yapısal gelişmeler, *merkez dokusunun oluşumu* konusuna dahil edilmemiştir. 19.yy. gelişmelerinin köhneme konusunda ele alınmasının nedeni ise bu çalışmanın Türk-Kenti dokularının korunamaması nedenlerini irdelemeye yönelik oluşudur. Bugün 19. yy. yapıları her ne kadar eski eser olsalar da oluştukları dönem itibarıyla modernleşmeyi simgelemektedirler. Koruma olgusunda; genel çizgiler itibarıyla modernleşmenin eskiyi kovalaması olgusu yargılandığından, bu dönem yapıları *merkezin köhneme* nedenleri döneminde ele alınmıştır.

Edirne’de Erken ve Klasik Osmanlı tarzında yapılmış 61 cami, 164 mescit, 56 tekke ve zaviye, 49 medrese, 103 merkad ve türbe, 9 imaret, 53 mektep, 4 çarşı, bezestan ve Arasta, 24 han, kervansaray, 6 harap ve eseri kalmamış han, 16 hamam, 13 sebül ki bunların 3-4 tanesi merkezde bulunuyordu, 124 çeşme, 8 köprü’nün çok büyük bir bölümünün incelenen dönem içinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Edirne, yayıldığı alan bakımından küçük bir kenttir ve bahsedilen eserlerin hepsi, Edirne’nin 18.yy sonundaki sınırları içinde kalmaktadır. Bu sınırlar içinde de en önemlileri çalışmaya detay konu olan merkez alanı içindir.

Bizans ve Selçuklu kentlerinin korunma kaygısıyla genelde surlar içinde gelişmesine karşın, 15.yy’dan sonra hemen hemen tüm Anadolu kentleri sur dışına taşmıştır.⁸ Osmanlı döneminde yönetimin güçlülüğü, sur yapma ve sur içinde gelişme zorunluluğunu kaldırmıştır. Bu durum, kentlerin fiziksel biçimlenmesinde etkili olmuştur. Surlarla çevrili 13. ve 14. yüzyıl kentlerinde, ticaret ve zanaat eylemleri, surların kervan yoluna en iyi bağlantı sağlandığı kent kapısının hemen dışında ya da kaleyi kervan yoluna bağlayan yol üzerinde bir meydan çevresinde yoğunlaşmıştır. Ancak daha sonraları ticari eylemlerin, sur dışındaki yeni merkez çevresinde toplandığı, haftalık pazarların da bu merkeze yakın yerde kurulduğu izlenmektedir. Önceleri pazarların kentin dış kapıları önünde kurulması, daha sonraları da ticari eylemlerin merkezlerde yer almaya başlaması, tüm Türk kentlerinde görülen bir gelişmedir.

Tarihten önce de tarihte de tüm insan yerleşimleri, büyüklükleri ve fonksiyonları ölçeğinde yaşamsal, ticari, dini ve sosyal ihtiyaçlarını gidermek amacı ile belli toplanma mekanlarına ihtiyaç duymuşlardır. Dönemin ulaşım olanakları ve kent nüfusu bu yerleşimlerde tek veya daha çok sayıda merkezin oluşumunda veya merkezin büyüklüğünde etkin olmuştur.⁹

Türk kentlerinde de önemli toplanma noktası merkezdir. Bu merkez olgusu Avrupa’da Rönesansta tanımını bulduğu gibi kamu binalarının çevrelediği tanımlı toplanma alanlarından farklıdır. Hemen hemen her Türk kentinde

⁸ Trabzon bu konuda istisna bir kenttir.

⁹ Eski ve yeni kent merkezlerine ait sistematik bilgi için İrfan BAYHAN’ın Kent Planlaması kitabına bakınız.

rastlanabileceği gibi merkeze yakın yerlerde artan yol yapısından dolayı yolların şiştiği yerlerdeki boşluklar Türk kültüründe meydan olarak anılmaktadır, ancak belli bir şekil veya planlama endişesiyle değil tamamıyla spontane oluşmuşlardır. Ancak merkez için aynı şeyi söylemek doğru olamaz. İslamiyet sonrası Türk-Kent’inde merkez, toplumun dinsel ihtiyaçlarını gidereceği büyük kent camilerinin biri veya birkaçının bulunduğu ve sürkülasyonun bol olduğu bölgede ticaret faaliyetinin konumlanmasıyla oluşmaktadır. Bu yapılar, toplumsal faaliyetlerin merkezi gibidirler. Dinsel karakterleri, ticaret amacı için kullanılmalarını etkilememiş, desteklemiştir. Bu yapıların çevresinde, onlarla bütünleşen ve merkezi oluşturan donatısal faaliyetlerin yoğunlaştığı yapıları da gözlemek mümkündür. Ortaçağ kentinin bu donatı yapılarından birisi, hemen her mahallede rastlanan, evlerde banyo bulunmaması nedeniyle kent sakinlerince de çok kullanılan hamamlardır. Bu dönem Türk kentlerinde aynı özelliğe kent merkezlerinde de sıkça rastlamak mümkündür.

Osmanlı kentlerinde iki ticari eylem söz konusudur.

Bunlardan ilki ; zanaat ürünleri alış-verişlerinin yapıldığı, depolama için kullanılan hanlar ve kapalı çarşılardır. Bunların yapıları 15. ve 16. yy'lara rastlar.

Diğeri ise ; yiyecek maddelerinin satıldığı pazar yerleridir. Bazı durumlarda bu iki ticaret alanı üst üste gelebilir, fakat çoğunlukla ayrıdır. Ancak küçük kentlerde, yiyecek pazarları cami çevresinde kurulur. Bu geçici pazar yerleri, büyük kentlerde eylemlerin çeşitine göre, tahıl pazarı, hayvan pazarı gibi ayrı olabilir. Aynı şekilde çarşıların da farklı zanaatlara göre bölümlere ayrıldığı sokakların bakırcılık, dokumacılık vb. gibi özel kollara tahsis edildiği görülmektedir. Ticaret faaliyetleri yoğun Osmanlı kentlerinin bir çoğunda, yaptıkları işlere göre adlandırılan hanlar vardır.

Eski Türk kentlerinde genellikle bir tek ana merkez, kentin ticari gereksinimlerini sağlamakta yeterli olmakta, çarşı işleri, içe dönük mahalle içlerine kadar gitmemektedir. Kamusal yapıların ise vakıf kültürü çerçevesinde homojen dağıtıldığı ise herkesce bilinen bir gerçektir.

Tanzimat dönemine kadar yönetici kadrosunu kısıtlılığı, kadı, subaşı vb. devlet memurlarının işlerini evlerinde görmeleri, Osmanlı kentlerinde yönetim merkezlerine gereksinme duyulmamasına neden olmuştur. Ayrıca bu durum kentlerde ileri gelenlerin oturduğu bir aristokrat mahallesinin oluşmasını da engellemiştir. Saraylar, konaklar genellikle mahalle içlerine dağılmışlardır. Bu nedenle Kuban, “Osmanlı toplumunu oldukça heterojen yapısının aksine kent oturmuş ve homojen bir strüktüre sahiptir. Ne farklı din ve mezhepleri, ne zenginle fakiri bu kentlerin dış görünüşünden ayırmak mümkün değildir.” demektedir.

Ancak 19.yüzyıl sonundan bu yana, Anadolu kentlerinde her sınıfın ve grubun kendi fiziksel çevresini oluşturduğu gözlenmiştir.

Yönetimsel yapıda 1850’lerde ortaya çıkan değişmelerin, kentlerin mekansal yapılarını etkilediği gözlenmektedir. Bu etkilerle ortaya çıkan yeni bir öge de “yönetici merkez”dir. Nüvesi ise 19.yüzyıl sonlarında kentlerde görülmeye başlayan Hükümet Konaklarıdır.

Edirne’de yönetici merkez olgusunun eski kent merkezinden uzak olması ve eski kent merkezi ile belli bir bütünlük sağlamamasından dolayı merkezi dokunun oluşumu başlığı altında incelenmeye alınmamıştır.

Bu bölümde yukarıda bahsedilen sanayileşme dönemi öncesi Osmanlı kentlerinin genel görünüm ve yayılımları ile Edirne’nin kentindeki gelişmelerin koşut olup olmadığı, kentte bu dönemde yapılan binaların hangi padişah devrinde yapıldıkları, fonksiyonunun ne olduğu, kent içindeki yerleşim mantığı, kısa yapısal özellikleri, ele geçirilebilen fotoğraf ve planları ile birlikte bu

gelişmelerin şematik süperpozal anlatımlar kullanılarak gelişen ve değişen yeni Edirne kent merkezi ve buna bağlı makroformu ve kentin merkezinin oluşum kronolojisi ve varsa hiyerarşisi incelenmeye çalışılmıştır.

2.3.1. FETİH ÖNCESİ KENT MAKROFORMU VE MERKEZİ

Kentin Osmanlılar tarafından fethi öncesindeki durumu saldırılara karşı korunma amacını güden, tipik ortaçağ "castrum"u görünümünde idi. Kaleyi çevreleyen dikdörtgen şekilli bir sur vardı ve her türlü yaşamsal işlev bu sınırlar içinde yapılmaktaydı. Sur dışındaki tek iskan alanı Mihal Köprüsü'nün batı ucunda yer alan Aina adlı yerleşme olduğu sanılır. Bu sırada Roma castrumu içindeki izgara planlı dokunun varlığını sürdürdüğü düşünülüyor. Ancak varlığı bilinen Bizans anıtlarının azlığı gözönüne alınırsa geniş ve zengin bir Edirne'den söz etmek zorlaşmaktadır.

Kent, Osmanlılar tarafından fethedildiğinde 5-10 mahalleden oluşuyordu. Kentte biri daha sonra Kilise Camii adını alan, diğlerinin de Ayasofya Kilisesi olduğu sanılan iki yapı kale içinde, daha sonraları Yıdırım Camisi'nin üzerine konumlandığı bir diğer yapı kentin batısında ve ırmağın karşısında idi. Ayrıca kentte yerli bilinmeyen bir de Sinaitikon Kilisesi'nin bulunduğu anlaşıyor. (Tanyeli - 1987 : 139)

Bu dönemde kale dışında Hıdırlık Tepesi'nde fetih öncesi bir tekke bulunduğu söylenmektedir. (Eyice-1993:164) Bu gelişimin fetih sonrası 15.yy'da kenti kuşatacak olan göçmen Türk yerleşimlerinin ilk nüvesini teşkil ettiği söylenebilir.

Kent içi faaliyetlerin dağılımı konusunda ise tarihi kent üzerinde halen Kaleiçi yerleşimi olmasından dolayı sağlıklı bir bilgi bulunmamaktadır.

Ancak hakimiyeti altında olduğu bütün devletler veya krallıklar bu kente stratejik konumundan ötürü çok önem vermişlerdir. Önemli ticaret yolları üzerinde oluşundan dolayı gelişmiş bir ticari merkez konumunda olması veya bu özelliğini belli bir süre korumuş olması ihtimal dahilindedir.

12. yy.'a ait Bizans kaynaklarında Edirne'den, kalabalık, zengin, müreffeh ve güzel bir megapolis olarak bahsedilmektedir. (Tanyeli-1987 :139)

Kentin Osmanlılar tarafında fethi öncesi durumu için ; **bkz Kent Makroform Gelişim Şeması E.A.1.2.**

2. 3. 2 FETİH SONRASI YAPISAL GELİŞMELER VE KENTE ETKİLERİ

Kentin Osmanlılar tarafından alınmasını izleyen dönemi iki başlık altında incelemek doğru olacaktır. Çünkü kent fethi izleyen yakın dönemde surlara yakın gelişim göstermiştir. Yıldırım Beyazıt döneminden sonra karşıt odaklı yerleşim politikaları koşutunda kentin surdan uzak bölgelerinde de yeni yapay merkezli yerleşimlerin oluştuğu bilinmektedir. Bu gelişim koşutunda 1389 yılından sonra kentin Osmanlı Başkenti oluşuyla birlikte, yeni saray ve konaklar çevresine yönelen gelişim yeni yapay merkezler çevresinde oluşan yerleşmelerden kent merkezine doğru da gelişmiştir.

Osmanlıların 1453'ten sonra bu karşıt odaklı kent gelişimi ortadan kalkar, bunun yerine kentleşme artık klasik Osmanlı tarzında gelişme gösterecektir. Bu dönemde kentte farklı yaşam tarzı taşıyanlara özel dini ve idari yapılar artık yoktur. Yapılar arasındaki farklılaşma erken dönemde olduğu gibi hitap ettiği çevrenin nitel özelliklerine göre değil, nicel özelliklerine göre, büyük veya küçük kamusal donatı olarak (cami, mescit gibi) sıralanacaktır.

Osmanlı yerleşme sisteminin oturması ile Edirne, başkent İstanbul ve uluslararası ticaretteki aktivitelere entegre olmaya başlamış ve kent bu dönemden sonra kentte ticaret aktiviteleri taşıyan dokular yapılması eğilimi artmıştır. Bu eğilim koşutunda daha önce değinilen vakıf politikaları ve mantığı gereği ticaret fonksiyonu taşıyan yapıların kent merkezinde toplanmasına neden olmuştur. Fiziksel gelişmelerin tespit edileceği bu bölümlerde önceki alt başlıkta değinilen sosyo- ekonomik, politik ve kültürel dengeler ve gelişimler açısından bakılan kentleşme ,Türk-kentleştirme ,İslam-kentleştirme kavram ve akımlarının, çalışma özel alanı olan kent merkezindeki dokusal yansımalarına ağırlık verilmiştir.

Fetih sonrası yakın ve 2. dönemlerde kent makroformundaki gelişmeleri tarihsel sıraya göre izlemek için; **E.A. 2** başlıklı şemalara bakınız.

2.3.2.1. FETİH SONRASI YAKIN DÖNEMDE KALE DIŞI GELİŞMELER

Kent, fethi izleyen yakın dönemde eski kente yakın, sur dibi özelliğinde parçacıl gelişmeler göstermiştir. Halkın sur içinde yaşamamasının nedeni muhtemelen, sur içi yerleşimin yoğunluğudur. Bunun yanı sıra kentin eski sakinlerinin sur içinde yaşamalarına izin verilmesinden dolayı Türklerin veya bu kente yeni getirilen göçmenlerin bir arada olma istekleridir. Yoğun olan kent merkezinin böylesi bir toplu iskana elvermeyeceği de muhakkaktır.

Bazı kaynaklarda yeni fethedilen Bizans kentlerinde fetih sırası evlerini terk eden Rum'ların mülklerinin kent kökenli Türklere verildiği söylenmektedir.

Tanyeli konuyla ilgili; "önceden de kentli olan ve batıya göçen nüfusun suriçinde gayrimüslimlerle uyumlu bir şekilde yaşarken kentsel hayatı tam olarak bilmeyen göçmenlerin sur dışında yerleştirildiklerinden ikili nüfus yapısı konusunda bahsetmektedir. Bu yerleşim mantığında erkin iskan politikasının yattığı kesindir. Bu durum ikili nüfusun önemini yitirdiği 16. yy'dan sonra ortadan kalkmıştır, çünkü kent bu dönemden sonra bütünleşecektir. (Tanyeli-1987:132) demektedir. Osmanlıların göçmen yerleştirme prensipleri doğrultusunda toplu halde ve genelde belli bir bölgeden gelen veya getirilen bu insanların birbirlerine yakın yaşamı tercih etme olasılıklarının fazla olması bu iskan politikasının uygulanmasını kolaylaştıran başka bir etkidir.

Bu dönemde kent makroformu gelişimi için, **bkz Kent Makroformu Gelişim Şeması E.A.2.1.**

2.3.2.2. EDİRNE KENTİ KALE DIŞI GELİŞMELERİ 2. DÖNEMİ

12. ve 13. yy.'larda çoğunlukla rastlanan Türk-kent tipi, suriçi yerleşim şeklindedir. Ancak Edirne, başkent oluşundan dolayı kentteki gelişimler diğer kentlerden daha erken oluşmuştur. 14.yy.'ın sonunda sur dışında ilk gelişmeler izlenmeye başlamış. (Tanyeli -1987: B1) 1450 yılındaki bir tesbite göre kentin etkin ticaret yoluna yakın sur kapıları ile saray kompleksi arasında 350'ye yakın ticarethane saptanmıştır. (HİBRİ EFENDİ-?)

Bu bölümde kale dışı geç dönem doku gelişmeleri ve daha sonraları kent merkezi olarak tanım kazanacak, üç anıtsal caminin oluşturduğu üçgen alan ile bu alan ve suriçi yerleşimi arasında gelişme gösteren dokuda oluşan merkezi aktiviteler, kronolojik sırayla incelenmiş, herhangi bir plan ve bütünlük endişesi ve mantığı olup olmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu nedenle bahsedilen

merkezin oluşumu Osmanlı padişahlarının görevde bulundukları dönemlerde değerlendirilmiştir.

Bu dönemde kent makroformundaki gelişmeler için **E.A.2.2. başlıklı şemalara bakınız.**

I.MURAT DÖNEMİ:

Kentin, (Osmanlılarda yeni fethedilen kentlerin surdışı gelişmeleri izlendiğinde de görüldüğü gibi) diğer kentlere oranla, dokusal ve nüfus bakımından, kısa sürede yoğunlaşmasında en önemli etken I.Murat döneminde başlatılan başkent yapma girişimleri ve koşutunda Edirne Sarayı inşaatı ve beraberinde çevresinde yerseçecek olan yeni aktivitelerdir (ahırlar, nalbantlar, hamamlar, konaklar).

Bu dönemde 1365 yılında başlayan ve 1368 yılında bitirilen Saray Edirne kenti merkez oluşumu ve kent makroformunun gelecekteki yönelişi için atılan ilk adım ve önemli bir eşliktir. Bu yapının Edirne fiziksel yapısına etkilerinden bölüm 2.2.2 - A' da bahsedilmiştir.

Yeni Saray'ın eski kent dokusu ve çevresine, yeni yerleşimleri topladığı kesin olmakla birlikte, bu etkinin daha uzun dönemde Yıldırım Beyazıt döneminde başlayan "karşıt odaklı" kentleşme süreciyle arttığı sanılmaktadır. Yıldırım Beyazıt dönemine kadar kentte vakfedilen mülkler arasında tek bir dükkan ya da ticari yapının adı geçmeyişi de eski kentin ticari alanının yeterli kaldığını ve kentin fazla büyümediğini göstermektedir. Ayrıca Edirne'deki en erken ilk Türk yerleşmesi sayılabilen İki mahalleden biri Kaleiçi'nde, diğeri ise hemen kalenin dışındaydı. Bunların kurucusu I. Murat döneminde yaşamış olan Yahşi Fakih olduğu bilinir. Bu tespit, I.Murat döneminde kentin "castrum" dışına taşma eğiliminin henüz çok önemli boyutlarda olmadığını kanıtlar.

Bu dönemde kent makroformu için bkz. **Kent Makroformu Gelişim Şeması E.A.2.1**, kent merkezindeki dokusal gelişimi izlemek için **Kent Merkezi Gelişim Şeması E.B.1.**'e bakınız.

I. BEYAZIT (YILDIRIM) DÖNEMİ :

Yıldırım Beyazıt, padişahlığı süresince Rumeli'de Osmanlı egemenliğinin kurulmasına çalışmıştır.

Bu dönemde Edirne merkezi olarak gelişecek olan bölgede herhangi bir dokusal gelişme olmamakla birlikte konut dokusunun bu yıllarda saray çevresinde daha da yoğunlaştığı gözlenmiştir. Bu dönemde Yıldırım Beyazıt kendi adıyla yaptırdığı imaretin vakıflarını kurarken inşa ettirdiği dini, sosyal ve ekonomik tesislerin bu bölgede ahenkli bir düzen kurmaya yönelik girişimler olduğu izlenmekteydi. Örneğin imaret meydanında bir esir kervansarayı, kale içinde çukur hamam, imaret civarında boza-hane, debbah-hane ve kasap dükkanları, yine kaleiçinde kazancı dükkanları ve bağlar görülmektedir. Kentin yeni dokuları içinde dini eğitim veren yapıların da oluştuğu izlenmektedir.

Tüm bu gelişmeler Erken Osmanlı Edirne'sinin gelişmeye başladığı ilk girişimler olmuştur.

Edirne'de "karşıt odaklı" gelişimin başladığının ilk kanıtı yukarıda da belirtildiği gibi 1400 yılında kurulan Yıldırım İmaretidir. Eski Aina yerleşmesi ile kalenin

arasında ve kentin Türk-öncesi dönemden kalma tek köprüsü olan Gazi Mihal Köprüsü'nün batı tarafında bulunur.

Yıldırım Beyazıt döneminden sonra beliren karşıt odaklaşma döneminden sonra yerleşimin merkezden dışa doğru olan gelişme süreci, oluşturulan yeni odaklarla dışarıdan merkeze doğru tersine bir eylem de göstermeye başlayacaktır.

Dışarıdan kente doğru gelişmenin ilk örnekleri de Yıldırım İmaret-i'nin yapıldığı yerde kurulan ve gelişen İmaret-i Yıldırım ve İmaret-i Mihal Mahalleleri olmuştur. **Bkz. Kent Makroformu Gelişim Şeması E.A.2.2.1**

Kent Merkezi Gelişim Şeması E.B.2.'ye bakınız.

I. MEHMET (ÇELEBİ) DÖNEMİ :

Bu dönemlerde Osmanlılar Balkan Yarımadası'nda sağlam bir şekilde yerleşirken Doğu Hristiyanlığı üzerinde hakimiyet kurmaya ve Avrupa Hristiyanlığı ile de temasa başlamışlardır.

Avrupa'da hızla güçlenen Türk - İslam kültürünü pekiştirmek için Osmanlılar'da ortaya çıkan yeni terminolojiye göre "ulucami" önceki adıyla "cuma-cami" veya "büyük-cami" örneklerinden birini oluşturan Cami-i Atik (Eski Cami), Emir Süleyman Çelebi tarafından başlanıp Çelebi Mehmet Sultan tarafından tamamlandı (1403-1414). **Bkz. E.R.(7, 8, 24)** Böylece bir yandan kentin dışındaki yeni Türk yerleşmesi oluşurken, merkez haline gelmekte olan bu kesime dini merkezli taşıma faaliyetinin başladığı görülür.

Osmanlılar'ın ticari merkez olgusuna ciddi yaklaşıtlarının kanıtı olan yapılardan Bedesten, Edirne'de Eski Cami'nin en önemli vakfı olarak 1418 yılında Mimar Alaettin'e yaptırıldı (PEREMECİ -1951) Aslanapa'ya göre Bedesten, 2.Murat döneminde bitirildi. **E.R. (20, 21)**

Bu dönemde merkezdeki gelişim için **Kent Merkezi Gelişim Şeması E.B.3'** e bakınız.

II. MURAT DÖNEMİ:

Bu dönemde II.Murat Edirne'yi İslam kenti yapma girişimleri yanısıra "Dar-ül cihat" yani askeri bir üs olarak da geliştirmeye çalışmaktadır.

Ayrıca bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da dolaysız egemenlik kurduğu dolayısıyla Edirne'nin gerçek bir merkez haline geldiği yıllara rastlamaktadır (Tanyeli -1987 : 143). Bu nedenle kentte çok kapsamlı bir imar hareketi başlamıştır. II. Murat zamanında gerçekleşenlerle birlikte Edirne yenilmez ve ele geçirilmez bir Türk İslam kalesi ve üstün sanat anıtlarıyla güzel bir Türk beldesi olmaya başlamıştır.

II.Murat döneminde İnşa edilen eserlerin en önemlisi 15.yy'a kadar Cami-i Cedid denilen Üç Şerefeli Cami'dir. Bu eser aynı zamanda kentin merkez fonksiyonlarının yoğunlaştığı alanda üç anıtsal cami; Cami-i Atik (Eski Cami), Cami-i Cedid (Üç Şerefeli Camii) ve Selimiye Cami'nden oluşacak olan üçgenin ikinci ayağını oluşturması bakımından da önemlidir. Cami'nin yapımına 1437 yılında başlanmış ve 1447'de bitirilmiştir. Daha sonra yine merkezde yer alacak olan Üç Şerefeli Cami'ye caminin hemen yakınına ve ona vakıf olarak yapılan Medrese-i Cedid veya Medrese-i Atik Badi Efendi'ye göre de Saatli Medrese bu dönemde merkeze eklenen eğitim fonksiyonuna dönük yapıdır. Yine aynı

dönemde Badi efendinin Tarakçılar Hanı dediği Alimüddin Hanı Postalcılar Çarşısı'nın yerinde konumlandırılmıştır. Üç Anıtsal Cami ile tanımlı alanı içindeki merkezi foksasyonların surlarla çevrili yerleşime yaklaşması açısından bu gelişimde önem taşımaktadır. Aynı dönemde yeri tam olarak saptanamayan yeni kent merkezinde yani kale dışında Kurşunlu Han, Mezitbey Hanı (PEREMECİ -1951) ve Yıldırım Han zamanının ileri gelenlerinden, Koyun Musa'nın inşa ettirdiği hanlar (HİBRİ EFENDİ-?) da kente kazandırılmıştır. Bu ticari aktivite taşıyan binalar, 15. yy.'ın başında bile, sözü edilen yeni merkezin aktivite kazandığını kanıtlıyor. Ayrıca Mezitbey adına Yediyol ağızı denen yerde Eski Cami'nin kuzey batısında ve camiye 50 metre uzaklıkta bir de Hamam yapılmıştır (1443). Yine bu dönemde Üç Şerefeli Cami'nin hemen güneyinde, (1412) Gazi İbrahim Bey Mescidi'nin sur dışındaki en eski mescit olduğu bilinmektedir. Bütün bu gelişmeler merkez dokusunda yer almaktadır, bu da merkezin yoğunlaştığını, merkezden dışarı doğru da mahallelerin oluştuğunu kanıtlamaktadır.

Bu dönemde Erken dönem Osmanlı kentleşmesinin en önemli özelliği olan suriçi yerleşimi ve çevresinden uzakta, yeni yerleşme odakları oluşturma çabasına yönelik fütuvvet camileri kurulmaya devam edilmiştir. Bunlar ; daha sonradan camii olan Darülhadis Medresesi (Gökbilgin-1952) ve bu camiiye vakfedilen Tahtakale Hamamı (1435), Mevlevihane olarak yapılan ve sonradan camiiye çevrilen Muradiye Cami (SELEN -1993 :303-309) (1435-36), Beylerbeyi Cami (1429), Şahmelek Cami, Gazi Mihal Camiidir. (1422) Ayrıca II.Murat döneminde yapılan ve Kanuni döneminde camiiye çevrilen Şeyh Şüca Zaviyesi'ni de bu yeni yapılar arasında saymak gerekmektedir.

T. Gökbilgin; aynı dönemde kentin ileri gelen ulema ve vüzerasının da imar hareketlerinde yardımcı olduğundan bahsetmektedir. (Gökbilgin-1993 : 77-135) Bu dönemde bu kişiler tarafından ; İsa bey'in Kemer-Çarşı adındaki kervansarayı, Fazıl Paşa'nın Kırıktaki Darüssiyade, Gazimihal, Mezitbey ve Sarıca Paşa imaretleri, zaviyeler , Sinan Paşa'nın camii, imaret, han, hamam ve tesisleri, Şahabettin Paşa'nın camii, imareti ve köprüsü'nün yapıldığından Edirne tarihlerinden yaptığı alıntılarda bahsetmektedir. (Gökbilgin-1993 : 77-135) 1361-1450 yılları arasında yaşadığı kesinlik kazanan ve adına mahallesi bulunan kentin 28 ileri gelen kişisi belirlenmiştir (Hibri Efendi-?). Kurulan bu mahallelerin yerleri ve yukarıda sayılan tüm fütuvvet camileri, zaviye ve imaretlerin konumlanması incelendiğinde kentin yerleşik olmayan bölgelerinde oldukları tespit edilmektedir.

Bu gelişmeler "karşıt odaklı" kentleşme teorisinin doğruluğunu kanıtlamaktadır.

Eklenen bu yapılarla birlikte Edirne, Balkan Yarımadası'nda Osmanlı-Türk kültürünün en önemli ve gelişmiş kenti konumuna gelmiştir.

Bu dönemde merkezdeki gelişim için ; **Bkz. Merkez Gelişim Şeması E.B.4.'e** ve bu döneme kadar kent makroformundaki gelişimleri izlemek için **Kent Makroform Gelişim Şeması E.A.2.2.1. 'e** bakınız.

II. MEHMET (FATİH) DÖNEMİ :

Fatih Sultan Mehmet zamanında Edirne için yapılan imar hareketleri çoğunlukla 1453 yılına kadar gerçekleşmiştir. İstanbul'un alınması ile birlikte kentin imarıyla ilgili girişimlerin Sultan tarafından değil, kentin ileri gelenlerince yaptırılmış olduğu izlenmektedir. Bunlar ağırlıklı dini tesislerdir.

Fatih Sultan Mehmet zamanında Edirne'ye yapılan en önemli yapı Yeni Saray yani Saray-ı Cedid'dir. Gerçekte bu sarayın yapımına II.Murat döneminde başlanmıştır. Kentte işlevini sürdüren I.Murat döneminden kalma bir saray olmasına karşın ikinci bir saray yapılmasının nedenini ile ilgili U.Tanyeli şöyle demektedir :

"Tipki Fütuvvet camileri ve erken dönem zaviyelerde olduğu gibi saraylar da merkezde yer almayan bir kentsel ögedir. İlk Edirne sarayı onu gören Evliye Çelebi'nin tesbitine göre Eski Cami'nin kuzeyinde , sonraları Selimiye Cami'nin konumlanacağı alan yakınlarında idi. Bu konum itibarıyla da giderek yaygınlaşıp yoğunlaşan kentsel alan içinde kalması ve bu durumun Osmalı Saray anlayışına (keza Selçuklular'da Saray kent merkezinde bulunmaktadır) ters düşmesinden dolayı Saraylı denilen yere Yeni Saray veya Saray-ı Cedid inşa edilmeye başlanmıştır." (Tanyeli -1987 : 143)

Çünkü bu dönemden sonra yeni saray kompleksi Edirne makroformu etkileyecektir. Bu yeni saray Fatih Sultan Mehmet tarafından bitirildikten sonra saray çevresinde gelişen dokular kent makroformunda Kuzeybatı yönünde yeni bir gelişme başlatmıştır. Bu gelişme II.Murat döneminde kurulan Şehabettin Paşa Mahallesi'nin daha da gelişmesine aynı zamanda nehrin batı tarafında da bazı yeni dokuların oluşmasına neden olmuştur. Ancak bu dokular daha çok saray erkanının oturduğu ve ileride büyüyecek saray kompleksi içinde yer alan yapılar olarak kalacaktır. Saray 1450 tarihinde yapılmaya başlamış ancak 1790 yılına kadar çeşitli Osmanlı Sultanları tarafından eklentilerle son halini almıştır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u alma planlarını Eski Saray 'da yaparken babasının başladığı Yeni Sarayı da bitirmiştir. Bunun yanı sıra Sarıcapaşa, Kuşdoğan, Kasımpaşa, Ayşekadın ve 2.Murat'ın karılarından Sitti Sultan'ın yaptırdığı aynı adlı Camileri ile Selanik Hamamı bu dönemde Edirne'ye kazandırılan yapılardır.

Kent merkezinde yapılan yeni bir yapı ise Peykler Medresesi'dir. Badi Efendi bu medreseye Çifte Medrese de demektedir. Bu yapı tanımlanan alandaki eğitim fonksiyonuna dönük ikinci yapıdır ve 2. Murat zamanında yapılan Saatli Medrese'nin bulunduğu aksta inşa edildiği için yeni bir kültür aksı oluşturmuştur.

"Fatih döneminde yapılan bu yapıların yerseçimleri izlendiğinde kent makroformunda yeni odaklar geliştirme amacını gütmeyen donatılar oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü Fatih dönemiyle birlikte farklı tipolojik özellikler gösteren dinsel yapıların kentsel konumlarındaki dikkat çekici farklılık ortadan kalkmaktadır. Söz konusu döneme kadar mescitler, Üç Şerefeli Cami gibi "tek işlevli camiler" merkezde, "fütuvvet camileri" çevrede yer alırken, Fatih dönemiyle birlikte bu ikinci türün Edirne'de artık bir örneği gerçekleştirilmemiştir. 15.yy.'ın ikinci yarısından sonra ister merkezde ister en kenar mahallede olsun dinsel yapılar arasındaki tipolojik farklılıklar bunların ketsel konumlarıyla ilgili değildir. (Tanyeli-1987 : 141)

Bu dönemde merkez dokusundaki gelişim için **Kent Merkezi Gelişim Şeması E.B.5.** 'e, aynı dönemde Yeni Saray kompleksinin, kent makroformuna etkilerini izlemek için **Kent Makroform Gelişim Şeması E.A.2.2.2** ' ye bakınız.

olması nedeniyle cazibe sunması hemde bu yeni yapının doğurduğu aktivite nehrin batısında kalan bu iki önemli yapı bütünü'nün çevresindeki eski yerleşimlerin (15.yy.'ın yarısında kurulu olduğu bilinen Malkoç Bey Mahallesi (Hibri Efendi-?) daha da gelişmesine neden olmuştur.

Külliye çevresindeki konut dokusu saray yakınına oranla oldukça fazla idi. Bunun nedeni Edirne'nin Osmanlılar tarafından fethedildiğinde Avrupa yolu üzerindeki Aina adındaki yerleşim bölgesinin, Yıldırım İmaret'i'nin yapılması sonucu büyüme eğilimi ve dolayısıyla II.Beyazıt döneminde yeni yapılan Külliye çevresinde yoğunlaşan konut dokularının İmaret-i Yıldırım Mahallesi'ne doğru gelişmeye başlamasıdır. (Özdeş-1951)

Bu dönemde merkezdeki gelişim için **Kent Merkezi Gelişim Şeması E.B.6'**ya ve kent makroformundaki gelişim için **Kent Makroform Gelişim Şeması E.A.2.2.3** 'e bakınız.

I.SELİM (YAVUZ) DÖNEMİ:

İstanbul'un alınmasından ve başkent ilan edilmesinde sonra Edirne 'nin fiziksel gelişiminde bir duraklama olduğu izlenmiştir. Fiziksel yapılanmada bu duraklama döneminde II.Beyazıt Külliyesi dışında yapılanlar küçük ölçekli yapılardır. I.Selim zamanında da Sultan'ın Doğu'da yaptığı fetih hareketleri nedeniyle, Edirne biraz unutulmuştur. Bu dönemde Laleli Camii ve ana merkezi, Kaleiçi yerleşimleri ile bütünleştiren girişimlerden biri olan Ahi Çelebi (bugünkü adıyla Gazi Paşa) Hamamı dışında bir yapıya rastlanmamaktadır.

Bu iki sultan döneminde de küçük yapıların hayırseverler tarafından yapıldığı, eserlerin isimlerinden anlaşılmaktadır.

Bu dönemde merkezdeki gelişim için **Kent Merkezi Gelişim Şeması E.B.7'**ye bakınız.

I. SÜLEYMAN (KANUNİ) DÖNEMİ :

Kanuni Sultan Süleyman, ünlü kanunlarını yazdığı Edirne'de oldukça çok sayıda ve işlevsel önemi olan eser yaptırmıştır.

I.Süleyman döneminde Edirne'nin merkezi fonksiyonları çok yoğunlaşmış, Eski Cami'nin hemen arkasında ve Bedesten'in giriş kapısı istikametinde iki büyük yapı birbirini izleyen yakın tarihlerde inşa edilmiştir. Bunlardan ilki; Kanuni'nin Sadrazamlarından Rüstem Paşa adına Mimar Sinan'a yaptırdığı Kervansaray, bkz. **E.R.22** diğeri de başka bir sadrazamı olan Mustafa Paşa'nın kendi adına yaptırdığı İki Kapılı Han adında idi ve Kervansaray ile Bedesten arasında yer almakta olup, Kervansaray gibi iki katlı ve kargir bir binadır. **Bkz.E.A.30, E.A.31**

Yine bu dönemde merkeze eklenen iki yeni sosyal donatı olan Tahmis Hamamı 1525'te, Bedesten'in güneyinde ve Hıdır Ağa Hamamı, Yediyolağzı'ndan yukarıda yapılmıştır.

Aynı dönemde Kadı Bedrettin, Süleymaniye, Şule Çelebi Camileri de Edirne'ye kazandırılmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan iki yeni yapının, önemli bir ticari aktivite yüklenen Bedesten'e ve birbirlerine çok yakın konumlanması bu dönemde gelişmiş olan Avrupa ticaret yolu üzerindeki önemli bir durak olan Edirne'de ticari ihtiyaçların merkez dokusunu şekillendirdiği izlenimini vermektedir. Keza hemen yakınında benzer aktivitede iki büyük Osmanlı ticaret yapısı olmasına karşın inşa edilen İki Kapılı Han adındaki yapı oldukça pahalıya

Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan iki yeni yapının, önemli bir ticari aktivite yüklenen Bedesten'e ve birbirlerine çok yakın konumlanması bu dönemde gelişmiş olan Avrupa ticaret yolu üzerindeki önemli bir durak olan Edirne'de ticari ihtiyaçların merkez dokusunu şekillendirdiği izlenimini vermektedir. Keza hemen yakınında benzer aktivitede iki büyük Osmanlı ticaret yapısı olmasına karşın inşa edilen İki Kapılı Han adındaki yapı oldukça pahalıya mal olmuştur. Ticaret fonksiyonu içeren vakıfların merkezde olma gerekliliğine karşın, merkezi aktivite açısından gelişmiş bir kentte ve bu denli yoğun bir dokuda bir han inşa edilmesi Kanuni döneminde Edirne'nin ticari kapasitesinin çok olduğunu kanıtlamaktadır. Kısa bir süre sonra Osmanlı üretim ve denetim sisteminin bozulması ve ticaret yollarının değişmesi sonucu bu han aktivitesini bir daha kazanmamak üzere yitirecektir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde kentin merkez dokusundaki gelişmeler için **Kent Merkezi Gelişim Şeması E.B.8'e** bakınız.

II. SELİM DÖNEMİ:

Edirne II.Selim döneminde de oldukça önemli eserlere kavuşturulmuştur. Bu eserlerin tamamı kent merkezinde yer almaktadır. En önemlisi o döneme kadar yapılmış dini yapıların içinde en büyüğü ve bir şaheser niteliğindeki Selimiye Camisi'dir. Mimar Sinan'ın bu en son ve büyük eseri 1569-1574 yılları arasında yapılmıştır. Bu cami ile birlikte anıt camilerin sonuncusu da konumlanmış ve araştırmaya konu olan merkezin yoğunlaştığı üç ayak olgusu bugünkü tanımını kazanmıştır. **Bkz. E.R.10, E.R.11**

Üç şerefeli Cami'nin karşısında Sokullu Mehmet Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan Çifte Hamam veya Sokullu Hamamı ve hemen yanında aynı dönemde yaptırılan bir hanla, Üç Şerefeli Camii çevresindeki Fatih ve II.Murat dönemlerinden kalma medreselerle bu bölge, kendi içinde bir merkez ve ana merkezi sosyal donatı açısından tamamlayan bir alt merkez oluyordu. Ayrıca medreseleri birbirine bağlayan aks Selimiye meydanına ve dolayısıyla Selimiye Külliyesi'ndeki diğer donatılarla ilişkili idi.

Sadrızam Semiz Ali Paşa tarafından Mimar Sinan'a 1569 yılında tamamlanan kapalıçarşı ise hem güzel bir mimarlık ürünü olarak, hem de kaleiçi yaşantısını, etkin kent merkezine bağlaması açısından bir geçiş yapısı ve bağlayıcıdır. **Bkz.E.R.20.** Ancak sonraları bu çarşı merkezin kaleiçine yaklaşmasına ve bu bölgenin daha değerlemesine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da eski merkezde bazı köhnemeler oluşmuştur. Kent Osmanlılar'ın elinde olduğu süre içinde Kaleiçi'ne Osmanlılarca yapılan eserlerin okullar dışında tamamına yakını yok olmuştur. Ancak Ali Paşa Çarşısı bugüne kadar konum olarak değerinden hiçbirşey kaybetmemiştir. Bunun en önemli nedeni; uzun süre sur içinde kalan kaleiçi yerleşiminin ticari aktiviteler yönünden, kent fethedildikten sonra sur dışında gelişen yeni merkeze oranla çok ilkel kalması dolayısıyla Ali Paşa Çarşısı'nın bu iki alan arasında bir geçiş bölgesi oluşturması ve devamlı aktif oluşudur.

II. Selim dönemi sonunda Edirne kent merkezinde yer alan üç büyük caminin ikisi, çevresinde hinterlandlarına cevap verebilecek nitelikte merkezi fonksiyonlar barındırıyordu. Selimiye Camii ise kent merkezinden biraz kopuk idi ve Kuzeyinde bulunan konut dokuları ile organik ve sosyal bağ kurulamamıştı. Bu nedenle Mimar Sinan tarafından Cami'nin kuzeyinde, Eski Saraydan kalan yıkık Saray Hamamı onarıldı. **Bkz.E.R.19.** Ardından bu hamamın yanına Taşodalar denilen

konaklama birimleri inşa edildi. **Bkz. E.R.26, 27, 28, 29.** Bundan sonra Sinan tarafından başka bir kentsel donatı yapılmadı.

Bu dönemde merkezdeki gelişim için **Kent Merkezi Gelişim Şeması E.B.9'a** bakınız.

III. MURAT DÖNEMİ:

Kimi tarihçilere göre Mimar Sinan'ın çizdiği ancak ölümünden sonra Mimar Davud'un tamamladığı kimi tarihçilere göre ise bizzat Davud'un eseri olduğu söylenen (Badi Eefendi-1322) Arasta, Selimiye'yi kent merkezine bağlamak amacıyla yapılmış bir ticari bina idi. (Gökbilgin-1993:77-135) Tek doğrultudaki Selimiye Külliyesinin uzun kenarı boyunca uzanan bu kapalıçarşı'ya inşaatından sonra 16. yy.'ın sonunda Arasta ile merkez arasında organik bir ilinti kuran Küçük Arasta ve Nahil Hanı yapısı eklenmiştir. Sonraki dönemlerde adada boş kalan yerlerde tekil iki veya tek katlı ticarethane yapılarının bitişik düzende oluşturdukları eklentiler de izlenmektedir. (EdirneKoruma Kurulu Arşivi) **Bkz. E.R.14, 15.**

Arasta yapısı inşa edildiğinde, Kavvaflar veya Haffaflar adı ile anılan ayakkabı yapımcıları için inşa edilmiş bir bina idi. Tek bir iş kolu için böyle bir çarşı yapılması, bu dönemdeki ülke içi ve dışı ticaretin canlılığını ve ticaretteki ihtisaslaşmayı göstermektedir.

Aynı dönemde tek bir zenaata yönelik diğer bir han da Arasta'nın batısındaki Nahil Hanı'dır. Nahil, gelinlerin düğünlerde başlarına sardıkları kumaşlara verilen ad idi. Bu han oldukça küçük tek katlı idi. **Bkz. E.R.14,15**

III. Murat dönemiyle birlikte Selimiye Camii ile Eski Cami altında oluşan merkez arasında kentsel aktiviteleri tamamlayıcı ve ilişkileri daha sağlamlaştıran bir mekan organizasyonu izlenmektedir. Aynı zamanda belli bir zenaat koluna ayrılmış olan hanlar ve arastalar Edirne merkezinin etkinliğinin oldukça fazla olduğunu ve kentin büyük ölçeklere hitabeden bir ticaret ve üretim merkez olduğunu göstermektedir.

Bu dönemde merkezdeki gelişim için **Kent Merkezi Gelişim Şeması E.B.10'a** bakınız.

III. MEHMET DÖNEMİ:

Tarihçi Hibri Efendi'ye göre Arasta Çarşısı bu dönemde yapılmıştır. Ancak başka kaynaklar ve yapıların şekillenmesinde hiyerarşik mantık izlendiğinde, röperin Arasta olduğu ortaya çıkmakta, dolayısıyla Selimiye'nin güneyindeki yapılar arasında ilkinin Arasta olduğu söylenebilmektedir.

Bu dönemde merkezde yapılan bir hana rastlanmaktadır. 1600 yılında yaptırılan hanın adı Ekmekçizade Hanı'dır. Han, yamuk planlıdır ve içinde aynı adda bir de sebil bulunmaktadır. Yapı tek katlıdır. 1650'lerde bu handa dikicilikle uğraşanlar yerleşmiş ve bu dönemden sonra Dikiciler, Havlucular, daha sonralarıda çalışanların çoğunun solak olması nedeniyle Solaklar Hanı adıyla anılmıştır. (Aslanapa-1993:223-232) Bugün hâlen, 1956 yılındaki yol çalışmaları için yıkılan bir kolu dışında diğer bölümleri ayakta fakat harabedir. Eski Meyve Kapanı tarafına bakan kol, ticari işlevini sürdürmektedir. **Bkz. E.R.18.**

Bu dönemde merkezdeki gelişim için **Kent Merkezi Gelişim Şeması E.B.11'e** bakınız.

I. AHMET DÖNEMİ :

I.Ahmet dönemi tarihi kent merkezinde Klasik Osmanlı uslubu imar hareketlerinin izlenebildiği en son dönemdir.

Bu dönemde yapılan en önemli yapı, Selimiye ile Eski Cami arasında konumlandırılmıştır. Meyve Kapanı veya Yemiş Kapanı adıyla anılan bu ticari yapı, O.Nuri Peremeci'ye göre (Peremeci-1951) 1609 yılında, Hibri Efendi'ye göre ise III.Mehmet zamanında yapılmıştır.

Osmanlılar'da Kapanlar; sebze ve meyve üreticilerinin ürünlerini tüketiciye sunduğu yerlere verilen adlardı. Bugünkü anlamda hal niteliğindeki bu yapılarda, malını satmak için gelenlerin kalabilecekleri konaklama tesisleri de bulunabilmekteydi. Meyve Kapanı tüm bu özellikleri taşıyan ve oldukça büyük planlanmış iki katlı kargir bir yapıdır. İnşa edildikten sonra hem Selimiye'yi kente tamamen bağlamış, hem de aktif olduğu yıllar içinde Edirne ticari hayatına çok önemli bir katkıda bulunmuştur. **Bkz. E.R.10, 11, 12, 13, 33.**

Bundan sonraki dönemlerde Küçük Arasta batısında; Meyve Kapanı ile Selimiye Cami arasında kalan üçgenimsi alanda, iki veya tek katlı ; konut ve ticaret fonksiyonu içeren yapılar oluşmuştur.¹⁰ **Bkz. E.R.11,13** Selimiye Camisi ve Eski Cami arasındaki merkezi dokuya sonraki yy.'larda da konut ve ticaret fonksiyonu içeren yeni sivil mimari eserler eklenmiştir. Eski Cami ile kapan arasında kalan alanda benzer dokuların 1940'lara kadar ayakta olduğu bilinmektedir.

Bu yıllar ülkelerarası ticaretin yoğun olduğu bir dönemdi ve Edirne kazandığı tüm yapılarla bu ana ticaret yolu üzerindeki çok önemli bir durak ve dağıtım merkezi olmuştu. Belli bir dönem Meriç nehri, -ki su debisi az ve sığ bir nehirdir- su yüksekliğinin izin verdiği mevsimlerde Enez Limanı'na doğru, küçük tonajlı mal taşımacılığının yapıldığı bir ulaşım aksı olmuştur.

Bu dönemde merkezdeki dokusal gelişim için **Kent Merkezi Gelişim Şeması E.B.12** 'ye ve kent makroformundaki gelişim için **Kent Makroformu Gelişim Şeması E.A.2.2.4** 'e bakınız.

¹⁰ 1960 'lı yılların sonlarında harap haldedir daha sonra diğer harap haldeki yapılar gibi belediye tarafından onarılmak yerine yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır.

3. BÖLÜM

EDİRNE KENTİ ÖZELİNDE TARİHİ KENT DOKULARININ KORUNMASI SORUNU

Bu çalışmada, tarihi kentsel dokularının korunması sorununda Edirne kenti özelinin seçilmesindeki en önemli sebep koruma olgusunun ortaya çıkış sebepleri de dahil olmak üzere koruma kavramıyla ilgili her türlü negatif örneğe rastlamanın mümkün olduğu istisna bir kent oluşu idi.

Aslında başlangıçta Edirne tarihi kent dokularının tahribi ile dünyada tarihi kent dokularının tahribi arasında hem tarihsel hem de aksiyon bakımından oldukça fazla benzerlikler bulunmaktadır. Dünya devletlerinin kent dokularının korunması gerekliliğini hissetmeye şiddetle başlamalarına sebep olan büyük 1. silahlı kapışma ve yıkımını izleyen yıllarda Osmanlı İmparatorluğu birkaç on yıl da önceden başlayarak; Balkan ve Rus istilaları sonucunda yıkımla tanıştı. Bunu izleyen yıllarda I.Dünya Savaşı'nın yenikleri tarafında olan imparatorluk başka devletler tarafından da istila edildi. İşte bu döneme kadar olan tahribat ve yıkımlar açısından Türkiye, özellikle Edirne ve gelişmiş Avrupa ülkeleri arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır.

Edirne tarihi kent dokusu koruma sorunu süreci bu yıllardan sonra dünya ülkeleriyle benzerlik göstermemektedir. Bu dönemlerden sonra Edirne'de ülkemizde dahi benzeri az bulunur uygulamalara sahne olmuştur. Aşağıdaki bölümde Edirne kenti tarihi kent dokusu koruma sorunu olarak adlandırılan tüm gelişmeler tarihi içindeki sıralarına ve Edirne kenti ve tarihi dokusuna etkileri bakımından gruplandırılmış ve Edirne kenti özelinde irdelenerek ülke koruma sorunlarıyla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

Tarihi dokuların korunmasıyla ilgili sorunların ele alınmaya başlandığı ilk dönem olarak 1360-1600 yılları arasındaki dönem alınmıştır. Bu yıllarda ne tarihi kent dokusu olgusu ne de bu dokuların korunma sorunu olmamasına rağmen bugün tarihi olarak kabul ettiğimiz dokuların o günlerde kent dokusu olarak içinde bulundukları dönemde ne gibi değişim yada gelişimlere maruz kaldığı ve bu değişimlerin nelere bağlı olduğunun saptanması açısından önem taşımaktadır.

1361-1600 DÖNEMİ

Bu dönemde eski kent merkezi daha çok gelişme aşamasında olduğundan merkezin köhnemesi veya tahrib olması gibi bir tehlike olmamakla birlikte, yeni sarayın yapılmasından sonra bugünkü Selimiye Camii'nin yakınlarında yer alan Eski Saray önceleri Acemi Oğlanları ve Enderun Okulu olarak kullanıldı. Dış ülkelerden gelen elçilerin burada ağırlanıyordu. Eski Saray Osmanlı kültürüne ilk öğretim kuruluşu olarak uzun süre hizmet etmiş ve Edirne'nin başkentliği sonrası önemini yitirmemesinde de etkin rol oynamıştır. Saray, sonraları kullanılmaz olmuş saray atlarının bakıldığı ahırılık haline gelmiştir. Kent dokusu iyice yoğunlaşınca da merkezde kalan bu aktivite son bulmuş ve doku köhnemiştir. Daha sonra tahrip olan bu yapının yerinde bugün Selimiye Camisi bulunmaktadır. (O.Onur-M,1990/2: 64-67)

1444 yılında Edirne'yi kül eden 7000 evin yandığı bir yangın çıkmıştır.

Bunun yanı sıra 16. yy'ın sonlarına doğru genel duraklamayı izleyen savaş dönemlerinde Edirne dokularında tahribatlar ve kentte yaşam koşullarının kötüleştiği izlenmiştir.

1570'lerdeki bir selde de 400 civarında ev yıkılmıştır.

Kaleiçinde bu dönemde yapılmış olan Kapan-ı Atik 16.yy sonu ve 17.yy. başında oldukça gelişen Selimiye, Eski Cami ve Üç Şerefeli Cami üçgenindeki ticari merkezin etkinliğinden dolayı aktivitesini yitirmiş ve bu ticari yapı köhnemiş ve yahudihane halini almıştır. (Gökbilgin-1993:77-135) **bkz. Şema E.C.1.**

1600-1700 DÖNEMİ

17.yy'ın ortalarına kadar kent merkezi ve Edirne'nin altın yıllarını yaşadığı söylenebilir. Bu gelişimde II.başkentlik dönemi sayılan 1600-1650 yılları arasındaki kentteki canlılık ve 1600'lerin Osmanlılar'ın en kudretli dönemi oluşunun da etkisi vardır.

Ayrıca kentin bu tarihe kadarki fiziki gelişimini izlemek için kent makroformu gelişim şemaları A.221, 222, 223 ve 224 'e bakınız.

Bu dönemden sonra ticaret yollarının değişmesi ve Osmanlı toprak ve vergi düzeninin iyice bozulmasından doğan buhranlı dönemlerde Edirne sosyo-ekonomik açıdan oldukça etkilenmiştir. Ancak kent merkez dokusu bu gelişmelerden fiziksel anlamda etkilenmemiştir. **Bkz Şema E.C. 2**

Aynı dönemde kent dokusunu tahrib eden fiziksel olay ise 1623 yılındaki bir sel olmuştur. Bu selde nehir kıyısına yakın çok sayıda ev yıkılmıştır.

Edirne kent merkezinde Kanuni döneminde yapılan Hıdır Ağa Hamamı da 17.yüzyılın II. yarısından sonra tahrip olmuştur.

17.yy'ın ilk yarısı boyunca devam eden gelişme döneminde kent, ticaret merkezi olmanın getirdiği yoğunlaşma koşutunda 850 hektar alana yayılmıştır.

Bkz E.A.2.2.4

1700-1829 DÖNEMİ

18.yy. ortalarına kadar etkisini sürdüren buhran döneminden Edirne de payını almıştır. Ancak bu dönemden sonra 19 yy.'ın başlarına kadar Edirne, Avrupa'ya düzenlenen 1768-1786 seferlerinde ordunun toplandığı ve saldırıya geçtiği bir askeri üs olmuştur. 1745 yangını ve 1751 depreminde çok büyük hasar görmesine karşın kent bu seferler sonucunda biraz olsun canlanmış. Böylece ticari merkez bir süre için daha köhnemekten kurtulmuştur. Ancak bu geçici iyi durum 19.yy.'ın başlarından itibaren yerini ülke genelinde bir kaos dönemine bırakmıştır. Edirne özelinde de Rus İstilas ile bu kaotik ortam zirveye ulaştı. Tüm bu etkenler kent nüfusunu ve makroformunu etkiledi. 19.yy.'ın ilk yarısında Edirne kent makroformu için şema **E.A.2.2.5'e** bakınız.

1806 yılında III. Selim zamanındaki ıslahat hareketleri sırasında kentte büyük bir kıyım yaşanmış, karışıklık Yeniçeriliğin kaldırılması sırasında da kendini göstermiştir.

1829 yılında gerçekleşen Rus istilasına kadar Edirne'de herhangi bir köhneme veya kent dokusunun tahrip olması söz konusu olmamakla birlikte, bu olaylar sonucu kentte yaşayanların huzuru kaçmıştır. Bozulan düzen kendini ticari hayatta da göstermiş ; bazı hanlar, ülkenin değişen piyasa dengeleri ve ürün talebine bağlı olarak işlevini değiştirmiştir. Bunlar 1610 yılında yapılan Havlucular Hanı ve II.Selim döneminde yapılan (Arasta) Kaffaflar Çarşısıdır. **Bkz. Şema E.C.3**

1829-1878 DÖNEMİ

İstiladan sonra Ruslar, Sarayı'nda çadırı bir ordugah kurmuştur. Bu dönemde sarayın bazı bölümlerini yıkmışlar ve Tavuk Ormanı'nın bir bölümündeki ağaçları da kesmişlerdir. Kentten ayrılırken de saraydaki kıymetli eşya ve duvarlardaki çinileri söküp götürmüşlerdir. Ancak Ruslar Edirne'de kaldıkları süre içinde fazla rahat edememişlerdir. Aşırı sıcaklardan dolayı bazı hastalıklar yayılmış ve hastanelere çok insan yatmıştır.¹¹ Zaten aynı yıl içinde Edirne Anlaşması ile (1829) birlikte kenti terk etmişlerdir.

Bu dönemde en önemli tahribat, kenti çevreleyen surların ve bugünkü askeri kışanin olduğu yerdeki iki harab olmuş hanın 1897 yılında Vali Hurşit Paşa tarafından yıktılması olmuştur. Eşzamanlarda Avrupa'da da Neo-Klasik planlama akımı çerçevesinde izlenen merkeze çıkan aksiyel geniş yollar, bu yolları açmak ve güzel kent-sağlıklı kent oluşturma kaygılarına bağlı eski eser yıkımları kendini ; Paris'teki Hausmann uygulamalarında, Viyana kent surları'nın yıkımında göstermektedir. Bu dönemde İstanbul'da benzer bir uygulama Galata Surlarının yıkılmasıyla kendini göstermişti.

1878-1922 DÖNEMİ

Edirne'nin yaşadığı bir sonraki istila 1878 yılı 20 Ocak'ında gerçekleşmiştir. Ruslar Doğu ve Batı'dan saldırıda bulunmuştur. Batı cephesinde, Pilevne'nin ünlü müdafası kırılınca sıra Edirne'ye gelmiş ve güçsüz İmparatorluk orduları yenilgiye uğramıştır. Edirne bu savaşta da, çok iyi korunan bir kale olmasına karşın, çarpışma olmaksızın Ruslar'a teslim edilmiştir. Ruslar bu istilaları sırasında kente oldukça fazla zarar vermişlerdi. En büyük zararları ise kentten ayrılırken Edirne Sarayı'nı yakmaları olmuştur. Edirne Sarayı'nın yakılmasıyla kentin bu bölgesindeki çekicilik ortadan kalmış ve bölgedeki konut dokuları kalitesini ve kantitesini kaybetmeye başlamıştır. **Bkz.Şema E.A. 2.2.5**

Bu istila sonunda Edirne artık Osmanlı İmparatorluğu'nun en batı sınırı olmuş ve bu eşikten sonra Edirne devamlı nüfus kaybeden bir kent haline gelmiştir. **Bkz. Nüfus Gelişim Grafiği E.G.1.** Bunun sonucu olarak ticari merkezdeki bazı kapan ve hanlar aktivitesini yitirmiştir. Kent içinde ise bazı kent sakinleri oturdukları evleri boşaltarak kenti terk etmeye, bu dönemde başlamışlardır. Bu gelişme ilerde eski kent dokularının köhnemesinin önemli nedenleri arasında yer alacaktır. Bu dönüşüm sonunda 1898 - 1905 yılları arasında Nahil Hanı güneyindeki ticari dokular yıkılarak yerine Yusuf Paşa İlkokulu adında bir ilkokul yapılmıştır. **Bkz.E.R 17,E.R.25.**

Bu yıllarda Edirne Kaleiçi'nde büyük 1902 yangını meydana geldi ve Kaleiçi tamamen yok oldu. **Bkz. E.R.23.** Kısa bir süre sonra kent, eski sokak dokusu korunarak yeniden inşa edildi, ancak bu yangından sonra Kaleiçi yerleşiminin tarihi geçmişi tamamen silindi. Bu nedenle bugün ayakta kalan yapıların en eskileri bile 100 yaşını aşmamaktadır.

1912 yılı yaz sonlarında Rumeli, Balkan devletlerinden oluşan ordunun saldırısı sonucunda Balkan Savaşı başlamış ve Edirne kuşatılmıştır; çatışmalarda çok sayıda insan ölmüş, ev ve kentsel yapı yıkılmıştır. Bu tahrip olan yapıların arasında muhtemelen Meyve Kapanı ve bugünkü orduevi yerinde olan Kurşunlu Han vardı. **Bkz.E.R.7.** (Bu han daha sonraları yıkılmış yerine İ. Ulusal Mimari akımı ürünü olan Askeri Rüstiye binası yapılmıştır. **Bkz.E.R.(8, 9)).**

¹¹ Bu dönemle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri N. İPEK

Bu yapı Cumhuriyet sonrası ilkokul olmuştur. Yıpranan bina 1936'da yıkımına karar verilen binalar arasına alınmıştır. Eski Cami'nin 50 metre uzağındaki mülkiyeti askeriye'nin elinde olan bu arsaya 1970'li yıllarda 5 katlı bir orduevi yapılmıştır.

Kent Bulgarlar'ın eline geçtikten sonra da halka karşı acımasız tutumları sonucu kent nüfusu çok azalmıştır. Savaş sonunda sivil nüfusun 55000 kişiye indiği bilinmektedir.¹² Bulgar istilası sonrası kent merkezinin durumu için ; **bkz.E.R.33**

Bundan sonraki işgal Yunanlılar tarafından 1920'de yapılmıştır. Yunanlılar kentten 1922 yılında çıkmıştır. Kentsel dokular bu işgalde fazla zarar görmese de önceki işgaldeki Bulgar ve son işgaldeki Yunan yönetimlerinin ezici tutumu kent halkını bezdirmiş, çok sayıda Edirneli'nin kenti temelli terk etmesine neden olmuştur. Bu da kent nüfusunun azalma eğilimini arttırmıştır.

Bu dönem imar uygulamalarını yönlendiren Ebniye Kanunu'nun yürürlükte olduğu yılları içermektedir ve bu kanun belirtilen dönemde kentlerin yollarının genişletilmesine dayanan içeriği ile belirginlik kazanmıştır. (Dinçer-Akın-1994 BİLDİRİ) Aynı dönemde Edirne'de de benzer uygulamalara rastlanmakta bu yol genişletme çalışmaları ileriki yıllarda geçirilecek uluslararası yollara da güzergah oluşturacak olmaları açısından önem arz etmektedir. Bu dönemde 1902 yılında çıkan büyük Kaleiçi yangını sonunda 1905 yılında yapılan kent planı sadece Kaleiçinin yeniden yapılanmasını amaçlamıştır ve Kale dışı için herhangi bir karar getirmemektedir. Bu planla eski Kaleiçi dokusu korunmuş, bitişik düzende olan konutlara, yangın duvarı yaptırılması ile ilgili bazı şartlar getirilmiştir.

1922-1930 DÖNEMİ

Bu dönem tüm ülkede olduğu gibi Edirne'de de yeni cumhuriyet rejiminin yerleşmeye başladığı bir zaman dilimiydi. Cumhuriyet ve demokrasi beraberinde getirdiği kurumları ve sosyal değişiklikleriyle birlikte kent hayatını etkilemiştir. Bu dönemde yeni kurumların aktivite gösterdiği yeni yapılar (kamu ve askeri binalar) ülkede 1910-1927 yılları arasındaki ulusal mimari üslupla veya 1927-1933 yılları arasındaki modernist mimari üslupla yapılmışlardır. Ancak planlama açısından geçerli anlayış geniş yolların ulaştığı yeni idari kent meydanı olgusu, korumadaki girişimler ise eski anıt eserlerin çevrelerinin değersiz yapılardan arındırılıp sergilenmesi anlayışı koşutundadır.

Kentte 1878-1922 döneminin başlarında batılı neo-klasik akımlarla, o dönemin sonlarında ve 1922-1930 dönemi boyunca da 1.Ulusal Mimari üslupla yapılan kamu yapılarının çoğu, kentin Klasik Osmanlı dokusundan kalan tarihi eserleri; ya tahrip etmiş ya da silüetini tamamen bozmuştur. Bu ve önceki dönemde yapılan yeni yapılar ve bu yapılanmadan tahrip olan yapılar şunlardır:

19.yy.'ın sonlarında ve 20.yy.'ın ilk on yılında hakim olan Batılı Neo-Klasik akım ürünü idari merkez olgusu yaratma fikri koşutunda o günün mimari üslubuna uygun yapılmış olan belediye binası (**E.R.16 ve E.R.33**) Daha önce bu yapının yerinde sivil mimari dokular bulunuyordu.

Yediyol ağzı'nda bugünkü orduevi yerinde, 1900'lerde ayakta ancak harap olduğu tespit edilen 17.yy.'ın ilk yarısı yapısı Kurşunlu Han (**Bkz.E.R 7**) yıkılarak, yerini 1920'lerde 1.Ulusal mimari akımla yapıldığı anlaşılan Askeri Rüştiye binası aldı. **Bkz.E.R 8.**

¹² 1912-1913 yılındaki Balkan Savaşı sırasındaki hareketlilik için bkz.Balkan Savaşı Sırasına Rumeli'den Türk Göçleri - 1994 Yrd.Doç.Dr. A.HALAÇOĞLU

Yine 16yy.'ın sonlarında bugünkü Selimiye Camisi ön bahçesinde ve Selimiye'ye yakın yapılmış tek katlı **Nahil Hanı**, istilalar döneminde tahrip olan yapılar arasında adı geçmediğine göre 18.yy sonlarından başlayan ve 19.yy boyunca devam eden ekonomik çöküntü döneminde aktivitesini yitirmiş ve tahrip olmuştur. Yapı 1967'de harap halde ancak ayaktaadır.

Bkz. E.R.3.

1905-1920 yılları arasında Nahil Hanı'nın önünde harap haldeki sivil dokular 1920 yılına kadar devam eden anıt eserlerin çevresinin yıkıntılardan temizlenmesi anlayışı ile yıkılarak, yerlerine Gazi Paşa Okulu adında bir ilkokul inşa edilmiştir. Bu yapı iki katlıdır ve Selimiye'nin silüetini son derece bozmuş, 1970'lere kadar da burada kalmıştır. **Bkz.E.R.25.**

Cumhuriyet kurulmadan önce kent merkezine eklenen başka bir yapı da bugün *Tümen* diye anılan 1900 tarihli askeri binadır. Bu binanın 1913'teki bir kent fotoğrafında yer aldığı görülmektedir. **Bkz. E.R. 33** Yapı, 1946 yılında Egli planının; merkeze ulaşan yolların genişletilmesi kararları uygulanana ve 1956 yılında E-5 karayolu kent içinden geçiriline kadar, merkezden algılanmayan bir yapıydı. Karayollarının kent kültürüne verdiği en büyük zararlardan biri olan yeni güzergahın açılmasıyla kentte tarihi merkez bölündü ve Kaleiçi'nden merkeze ulaşan en önemli akslardan biri olan Talatpaşa Caddesi'nin her iki tarafında tek veya iki katlı bitişik düzendeki ticarethaneler (**Bkz.E.R.1, 3, 4**) ortadan kaldırıldı. (**Bkz. E.R.2, 5, 6**) Bu temizleme operasyonunun sonunda askeri tesisin kentle ilişkisi birebir oldu. Askeri yapıların genel özelliği olan dışa kapalı yapısıyla bu bina, kent merkezindeki yeni konumuyla ters düşer nitelikteydi. Askeri tesisin bu konumu merkezi aktivitelerin kullanıcılarla ilişkili olması gereğini önüyor, bu da merkezi aktivitelerde kopukluk getiriyordu. Sözkonusu ticaret aksının yıkılması, yolun kaleiçine yakın bölgesinde 1950'lere kadar var olan yoğun ticaret aktivitesinin (**Bkz.E.R.24**) uzun vadede çökmesine ve zamanla yıkılarak *parka* dönüşmesine neden olmuştur. **Bkz. E.T.1**

Bu dönemde Eski Cami'nin mimber yönünde ve cami bahçesine bitişik arsada 1910 - 1927 arasında bu yapının yerine bugünkü *Vakıflar Müdürlüğü Binası* inşa edilmiştir.**Bkz.E.R.33.** Bu yapı Edirne'nin en erken klasik yapılarından biri olan Eski Cami'nin silüetini bozulmasına neden olmuştur.

Bu dönemde bir Osmanlı kültür parçası olan tekke ve zaviyelerin kapatılması, eski kent dokusunda bazı yıpranmalara sebep olmuştur. Cumhuriyet döneminde yazılmış Edirne ile ilgili bazı eserlerin yer aldığı tarihçelerde Osmanlılar'ın bu eserlerinden hiç bahsedilmemiştir. Daha sonraki on yılda ise vakıf politikası çerçevesinde tekke ve zaviye yapılarının özel mülklere satıldığı gözlenmektedir. Neo Klasik usluyla yapılan dokuların merkez bütününe etkisi için **bkz.ET.2**

1930-1940 DÖNEMİ

Edirne'de 1936 yılında Dahiliye Vekaleti'ne (İçişleri Bakanlığı) bağlı Belediye İmar Heyeti kentte eski eserler için yapılan bir sıralama sonucunda bazı eserlerin kullanılmaz olduğu, gerektiğinde yıkılabileceği kararını vermiştir. Bu sınıflandırma ardından Vakıflar Genel Müdürlüğü yönetimine verilmiş vakıf kökenli 100'e yakın eski eser bu statüden çıkarılmış ve 1930'lu yıllardan başlamak üzere 1948 yılına kadar özel şahıslara satılmıştır. Ülke genelinde diğer kentlerde de rastlanan bu satışların Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne gelir sağlama politikasının bir sonucu olduğu bilinmektedir.

Bu dönemde 1933 Atina Konferansında ortaya çıkan yeni koruma anlayışı anıtsal yapıların çevresinin yeşil alan yapılması ve sivil yapıların bu anıtlara fazla yaklaşmasının önlenmesini öneriyordu. Ülke genelinde de Yapı ve Yollar Kanunu'nun kurumsallaştırdığı benzer uygulamalar, tarihi eserlerin çevrelerinin açılmasını öngören bu yeni koruma anlayışı ile birleşmiştir. Bunun Edirne'deki ve Anadolu kentlerindeki en önemli sonucu anıtsal yapılar olan camilerin yakınında kurulmuş olan eski kent merkezindeki köhnemiş ticari eserlerin ve bu alanla içiçe yaşayan sivil mimari eserlerin kaderlerinin yerel yönetimlerin insafına bırakılması olmuştur. Edirne'de ise bu gelişim, çok acı yaşanmış ve sonraki yıllarda eski kent merkezinde bulunan işlevini yitirmiş eşsiz ticari yapılar ve bunları çevreleyen sivil Mimari eserlerin bir bölümü onarıma gerek duyulmaksızın buldozerlerle yıkılmış ve yeşil alan anlayışı çerçevesinde rekreasyon alanına çevrilmiştir.

1930-1938 yılları arasında merkezle ilgili önemli olumsuz bir gelişme olarak "1524 yılında yaptırılan ve yüzyıllar boyu harap kaldığı bilinen Mustafa Paşa Hanı" (Osman Nuri Bey) veya diğer adıyla İki Kapılı Han'ın kalan duvarları da hiçbir tesbit yapılamadan yıkılmış . (Peremeci-1951)

İşgallerle başlayıp yeni bir devletin kuruluş sancılarının yaşandığı 1829 - 1940 yılları arasındaki bu dönemlerde varlığını uzun zamandır lonca teşkilatının tutumu ile sürdüren birçok ticarethane ve ticari yapı kent ve ülkede yaşanan ekonomik tikanıklığa ve sıkıntılara daha fazla direnemeyerek aktivitesini yitirmiştir. Bazıları asırların getirdiği eskimişlik gereği onarım gereksinimleri karşılanamadığı için harap olmuş, bazıları da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bünyesinde barındırmadığı fonksiyonlardan dolayı atıl kalmış ve eskimiştir. Edirne kent merkezinde bir çok yapı bu dönemde sayılan bu nedenlerden dolayı oldukça köhnemiştir. Bu dönemde aktivitesini yitiren yapılar arasında ; Meyve Kapanı, Küçük ve Büyük Arastalar, Bedesten, Kervansaray, İki Kapılı Han, Kiracı hanı, Tarakçılar, Katırcılar ve Mezitbey hanları, Mezit Bey, Saray ve Tahış hamamları, Saatli Medrese ve Peykler Medresesi, Taşodalar sayılabilir. **Bkz. Şemalar EC4, EC.5, EC.6, EC.7**

1940-1968 DÖNEMİ

1902 Tarihli Büyük Edirne yangınından sonra kentin yeniden imarı için yapılan 1905 tarihli Edirne Kaleiçi İmar planından sonra ilk yapılan plan 1939 da hazırlıkları biten ve bir yıl sonra onaylanan Ernest Egli'nin yaptığı plandır. Bu plan 1940 yılında yürürlüğe girmiştir. Plan koruma kavramı, tarihi dokularla ilgili maddeler, yaptırımlar ve seçilen ulaşım aksları ve verilen haklarla tarihi dokulara etkileri açılarından incelendiğinde negatif bir tablo çizmektedir. Bunun yanı sıra tekil anıt eserlerin çevrelerinin boşaltılması ve yeşil alan yapılması konusundaki eğilimi tamamen destekleyen, ayrıca eski kent merkezine ulaşan yolların genişletilmesi kararıyla kent merkezini bölmeye, bu plandan üç yıl önce Ankara için hazırlanan 1937 İmar planında sivil mimari eserlerin korunmasıyla ilgili kararlardan esinlenmemiş olunması, Ernest Egli'nin bu yıllardaki "modernizm" anlayışını benimseyen bir plancı olduğunu ortaya koymaktadır. Merkezin korunması için en öncelikli verilmesi gereken kararın buradaki taşıt geçişini kaldırmak olması gerekirken, 1946 yılında gerçekleşen bu genişletme sonrası yıllarda zamanın bazı kentsel tasarımcıları da bu geçişli destekler tavırlar takınmışlardır.

1956 İmar Kanunu'nda sivil mimarlık eserleriyle ilgili hiçbir madde olmaması da oldukça düşündürücüdür. Çünkü bu dönemde ülkede hızlı kentleşme olgusunun kentlerin tarihi dokularında meydana getirdiği tahribatların

gözlenmesi sonucu, eski eserlerin korunmasını amaçlayan 1951 GEEAYK ile koruma anlayışı kurumsal anlamda da yeni bir platform ve boyut kazanmış idi. Ancak kurulun dayandığı kamu ve diğer örgütsel ve kavramsal tabanın gelişmemiş oluşu aldığı kararların uygulama etkinliğini büyük ölçüde etkilemiştir. (Akçura-Çapar-M.1973/ 8: 7-12)

Edirne de bu dönemde vakıfların izlediği tarihi eserlerin özel mülkiyete satılması işi de sonuçlanmıştır, yani GEEAYK kurulmadan önce Edirne'de 100'e yakın eski eser niteliğinde dini ve sivil mimarlık eseri özel şahıslara, arsalarıyla birlikte satılmıştır.

1950'lerde ülke çapında başlayan karayollarının yaygınlaştırılması politikası doğrultusunda imar planlarının gösterdiği yanlış güzergahlar veya imar planları ve tavsiyeleri tanımayan karayolları yetkililerinin bilimselliğe sığmaz işgüzar uygulamaları sonunda tüm kentler de olduğu gibi Edirne'de de tarihi kent dokuları ve kentin yaşayan sokakları zarar görmüştür. (Akçura-Çapar-1973/ 8:7-12)

Edirne'deki oluşumda, geçirilmesine karar verilen E-5 kara yolunun 1941 yılında geçirilen Londra asfaltı güzergahı seçim mantığında olduğu gibi; kentin daha güneyinde ve tam aksi istikamette kuzeyden by-pass olarak geçirilmesiyle ilgili seçenekler dururken, Karayolları Genel Müdürlüğü 1956 yılında bazı plancıların karar ve tavsiyelerinin farklı yorumlanması sonucunda ¹³ E-5 karayolunu kentin tam ortasından geçirmesi, Edirne tarihi kent dokusu ve Edirne kültürel yaşamına yapılmış çok önemli bir saygısızlık ve teknik bir yanlışlık olarak nitelendirmek mümkündür. Bu dönemde Kıyık mahallesine çıkan yol üzerindeki Havlucular Hanı ve sebili yıkılmıştır. **Bkz. Kent Merkezi Köhne Şemaları E.C.8.** Küçük Arasta çevresindeki ticarethanelerin (bkz. E.R.12) yola yakın olan harabeleri ile Eski Cami önünden geçen ve Kaleiçi'ne kadar inen ve Kaleiçi'nden geçen yol çevresindeki çok sayıda sivil mimarlık örneği ve kent dokusu da bu operasyon sonunda ya tamamen ortadan kalkmış ya da belli bölümleri yıkılmıştır. **Bkz. E.R.(5, 6, 7, 8) Bkz. E.T. 2** (Edirne Koruma Kurulu Arşivi)

Bu yıllarda E-5 karayolunun yapılmasıyla Edirne de Türkiye'nin yeni karayolu ağına entegre olmuştu. Karayolunun etkisi ile uzun süredir durağan olan Edirne kent hayatı canlilik kazanmaya başlamıştı. Bu gelişmelerin ardında kent nüfusunda ve makroformunda gelişme ve değişimler izlenmiştir. **bkz. Nüfus Gelişim Grafiği E.G.1 ve Kent Makroformu Gelişim Şeması E.A.2.2.6** Bundan sonra 1960'lı yıllarda ülke genelinde de izlenen hızlı kentleşme oluşumlarına 1940 planı cevap veremez olduğundan 1963 yılında yeni Edirne imar planı yapılmaya başlanmış ancak bu plan 1966 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu planla, projeksiyonu yapılan dönemde çok önemli bir yeni girdi olarak kente sanayi yatırımlarının başlaması ihtimali değerlendirilemediği için başarı sağlanamamıştır. Ancak bu plan incelendiğinde özellikle önerdiği yeni ulaşım akslarının tarihi kent merkezinden mümkün olduğu kadar uzak tutulduğu bu kabulün de merkezin korunması için önemli bir girişim olduğu yadsınamaz.

¹³ 1951 yılında Doç.Gündüz Özdeş başkanlığında bir ekip tarafından hazırlanan "Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü" adındaki çalışmada Egli'nin kentin güneyinden "by-pass" geçirdiği İstanbul Asfaltı, Özdeş'in önerisinde de kentin güney veya kuzeyinden geçirilmesi destekleniyor bunun yanı sıra 1946'da açılan yolun yanındaki özellikle Eski Cami önündeki ve tahrip olmuş bazı diğer sivil ve anıt eserlerin yıkılması doğrultusundaki kararlarından cesaretle Karayolları Genel Müdürlüğü E-5 yolunu Eski Cami'nin 4.5 metre ilerisinden geçirmiştir. Böylece Edirne tarihi merkezi için en hızlı ve en ağır tahribat meydana gelmiş, Eski Cami yanından Kaleiçi'ne ve oradan da Bulgaristan sınırına yönelen yolun uluslararası bir yola çevrilmesi nedeniyle Kaleiçi ve kent merkezindeki bir çok sivil mimarlık ürününün yok olduğu ve köhneleşmiş eski kent merkezinin kent hayatından tamamen koparıldığı gözlenmektedir.

1968-1973 DÖNEMİ

1968 de ÷lkede izlenen sanayileşme politikası ve bölge planları koşutunda Edirne, gelişmekte öncelikli kentler arasına alınmıştır. Bu kararlar sonucunda teşvikler ve diğer kolaylıklar, 1975 yılına kadar sürdür÷lmüş ve bu dönemde çok sayıda yeni fabrika açılmıştır. Bu gelişmelerin kalkınma önceliğı kaldırılmasından sonra da süreceğı düşün÷lmüş, fakat daha sonra bu gelişme durmuştur. Bu gelişmeler sonunda Edirne nüfusu, demografik yapısı, konut dokusu ve kent kültüründe oldukça fazla değişiklikler meydana getirmiştir. (E.İ.P.Raporu-1985) **Bkz.**

Kent Makroformu Gelişim Şeması E.A.2.2.7 ve Nüfus Gelişim Grafiğı E.G.1

Aynı dönemde, ÷lkemizin diğer kentlerinde de gör÷len yık-yapçılık ve çok katlılaşma, tarihi kent dokularında da kendini göstermiştir. Edirne özellikle Kaleiçi, kentleşmenin doğal sonuçlarından biri olan "yükselme-yoğunlaşma"dan nasibini almış ve 1965-1975 yılları arasında yoğun bir yapılaşma süreci yaşamıştır. Bu kontrolsüz dönem Kaleiçi'ndeki yıkılacak tarihi yapıların giderek azalması, arsa fiyatlarının yükselmesi nedenleriyle hız kesmiş, 1710 sayılı yasa uyarınca 1977 yılında Edirne sit sınırlarının belirlenmesi nedeniyle de kontrol edilir duruma gelmiştir. Özellikle yıkım- yapım sürecinin daha yoğun olduğı 1969-1973 yılları Edirne tarihi kent dokusunun büyük kayba uğradığı bir kesiti oluşturur. **Bkz.E.T.3**

1963' de yapılan imar planı daha çok yeni olmasına rağmen, 1968'de pilot bölge olacak olan Edirne'nin ne nüfus ne de gelişme eğilimleri; doğru tahmin edilememiş, bu planın kentleşmeyi kontrol etme ihtimali de kalmamıştır. Bu yıllarda endüstri fonksiyonuna yönelik gelişmeler, mevcut planın yönlendiricilikten uzak olması nedeniyle İstanbul istikametinde yerleşmişlerdir.

Koruma alanında 1978 yılında Selimiye çevresi düzenleme projesi adı altında bir yarışma yapılmıştır. Bu gelişme tarihi kent merkezine verilen önemin göstergesi olması açısından önem taşısa da sonuç itibarıyla uygulamanın çok başarılı olduğı söylenemez. Amacı Selimiye Cami ve çevresini tarihte olduğı gibi aktif kent merkezi ile ilişkilendirmek olması gereken bir uygulama beklenirken, olayın peysajına ağırlık verildiğı izlenmiştir.

Bu dönemde Avrupa'da 1965 Venedik tüzüğü'nün imzalanmasıyla başlayan ekonomik işlerlik kazandırma "etkin koruma" anlayışı yayılmaya başlamıştır. Tarihi değerlerin uluslararası çabalarla korunabileceğı gerçeğinden yola çıkılarak, uluslararası yeni bazı örgütler ve uluslararası fon ve vakıflar kurulmuştur.

1973-1976 DÖNEMİ

1973 yılında ÷lkede en önemli gelişme koruma olgusunun günümüzdeki en önemli eşiklerden biri olan 1710 sayılı Kanunun çıkarılması olmuştur. Bu yasayla sit kavramına açık bir tanım getirilmiştir. Kentsel Sit kavramının sınırları etkinliğın artırılması gerekçesiyle daraltılması öngör÷lmüştür.¹⁴ Ayrıca koruma amaçlı imar planı özel bir planlama türü olarak kabul edilmiştir.

Bu dönemde Edirne'de anıtsal nitelikteki yapılarda sistemli bir onarım süreci izlenmiştir. **Bkz. Kent Merkezi Köhneme Şeması E.C .9.** Bu yıla kadar büyük bir çoğunlukla anıtsal nitelikli yapıların imar planlarında korunacak mimari değer olarak işaretlenmesine rağmen yasa sonrası sivil mimarlık eserleri ile de ilgilenilmeye başlanılmıştır. Bu dönem ve sonrasındaki yıllar aynı zamanda Edirne de 1960lı yıllardan beri önlenemeyen tarihi dokudaki yıkılıp-yapılma ve

¹⁴ Bu gelişim yeni yasa döneminde çok sayıda tecilli yapının tescilden düşmesine neden olmuştur

çok katlılaşma gerçeğinin, kanun ve getirdiği yeni yaptırımlarla biraz olsun önlendiği yıllar olmuştur.

1973 yılında çıkan 1710 sayılı kanun ile ilgili kurul kararlarının alınmaya başladığı tarihler genelde 1975-76 yılları olmuştur. Birgi yerleşmesinde olduğu gibi kanunu izleyen bir yıl içinde 150'ye yakın tespit yapılan yerleşmeler istisna niteliğindedir. 1975 yılını izleyen yıllarda kurul çalışmalarının hızlanmasında iki faktörün rolü vardır. Bunlardan biri; kanunun getirdiği kurumsal yapılanma ve koruma anlayışının oturmaya başlaması, diğeri; 1970'lerde hızlanan ve 1975 yılındaki "Mimari Miras Yılı" etkinlikleriyle somutlaşan dünyadaki "etkin koruma" olgusu ve etkileridir.

1976-1987 DÖNEMİ

1975 yılını izleyen yıllar koruma anlayışı ve uygulamaları bakımından 1973 yılında çıkan, 1710 sayılı yeni yasa ve diğer uygulama araç ve örgütlerinin koruma deneylerinin sonuçlarının alınmaya başlandığı yıllar olmuştur. Genelde yeni Kanunun getirdiği tarihi dokularda tesbit ve tescil işlemlerinin başarılı şekilde yapılmış ancak, tescil sonrası sit alanlarında mevcut imar planı şartları kaldırılmış alanlarda yeni plan yapılarına kadar hangi kuralların geçerli olacağı sorunu ortaya çıkmıştır.

Edirne sit sınırlarının belirlenmesi kararı 10.4.1976 yılında çıkmıştır. 1968-1973 döneminde belirtildiği gibi, 1710 yılında çıkarılan bu yasanın uygulaması sonucu kentiçi yapılanma baskısını azalması konusunda olumlu gelişmeler olmuştur. Bu gelişmelerin başka bir nedeni de; 1976 yılında Bakanlıkça onaylanan imar planına bir ilave ile alınan, kentin batı bölümündeki tarımsal alanların yapılanmaya açılması kararı sonucu isteme yeni bir sunu yaratılmasıdır (Uzel-1987: 96).

GEEAYK 1976 yılında sit sınırının belirlenmesinin yanısıra, bu sınır içinde kalan sivil mimarlık örneği yapıların saptanmasına, ahşap yapılara ilişkin yıkımlarda Yüksek Kurul'a baş vurulmasına, yeni yapılarda çekme kat yapılamayacağına da karar vermiştir.

Bu karar o dönemde yürürlükte bulunan imar plan koşullarına göre yapı yapılmasını yasaklamamaktadır. Bu nedenle yıkım sınırlanmış olmakla birlikte imar planı koşullarına göre yapım devam etmiş, eski eser kapsamına girmeyen yapıların parselleri üzerinde 5 katlı, 3 katlı yeni yapılar yükselmeye devam etmiştir. Bu dönemde SİT alanındaki mülk sahiplerinin koruma kararının kaldırılması konusundaki başvurularının zaman zaman kabul edilmiş olması, uygulamada rastlanılan kaçak, çekme ve normal katlar ve 1978 yılında çıkar imar affı sonucunda bu yapıların %80'inin yasallaştırılmasıyla 1000 daireye ruhsat verilmiş, Belediye bu yasallaştırmadan Edirne Spor Klübü'ne bağış yaptırarak fayda bile sağlamıştır. (Karataş -1987:107) Bu gelişim, tarihi kent dokusunun ve silüetinin bozulmasına, sayısı gittikçe azalan tarihi yapıların yalnızlığa itilmesine neden olmuştur. Çok katlı yapılanmış sokaklarda yalnız kalan tarihi eserlerin korunması olanağının az olduğu ise herkesce bilinen bir gerçektir.

GEEAYK yukarıda anılan karardan yaklaşık bir yıl sonra 1977'de Kaleiçi'ndeki mevcut yapılanma koşullarını kaldırmış, bu bölgede bir koruma-geliştirme planı yapılmasına karar vermiştir. Yeni kuruma-geliştirme planı yapılarına kadar anılan alanda geçerli olacak "geçiş dönemi yapılanma koşulları" da belirlenmiştir.

Geçiş dönemi yapılanma koşulları uyarınca Kaleiçi'nde yapılanma bir ölçüde sürmüştür ancak sivil mimarlık örneklerine bitişik olan parsellerdeki yapılanma istemleri Yüksek Kurul'un denetim ve iznine bağlı kalmıştır. Böylelikle ayda bir ya da iki kez İstanbul veya Ankara'da toplanan kurul, Edirne ile ilgili

kararlar vermiştir. Bu süreç 1710 sayılı kanunun aksaklıklarından birini ortaya koymaktaydı.

GEEAYK'nin koruma-geliştirme planı yapılması hakkında verdiği karar sonucu plan, 1977 tarihinde belediye tarafından ihale edilmiş ancak kurumsal tıkanmalar nedeniyle plan hazırlanamamıştır. 1979 yılında İller Bankası koruma planının imar planından ayrı yapılmasının hatalı olacağını belirtmesi üzerine plan, uygulamadan sorumlu birimler tarafından 1982 yılında konuşulmaya başlanmış ve 1983 sonunda plan ihale edilmiştir. Plan 1988 yılında tamamen onanmış ve işlerlik kazanmıştır.

Koruma-Geliştirme planı yapımı konusunda diğer Anadolu kentlerinde de uzun beklemler olduğu saptanmıştır.(N.AKIN-1984:185-190) Kaybedilen bu 10 yılın Edirne'de benzer kentlerde de, kalan tarihi eserlerin köhnemesine negatif etkileri olduğu muhakkaktır.

Bu kanunda işlerliğe negatif etkisi olan diğer bir konu olarak koruma konusunda yerel yönetimlerin hiç yetkisinin olmaması gösterilmektedir. (AKIN-1984:185-190)

Bu kanun işlemindeki bu ve benzeri bazı aksaklıklar nedeniyle 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile yenilenmiştir.

1987-1995 DÖNEMİ

Bu dönemde Edirne'deki en önemli eski doku tahribi 1992 yılında tarihi Ali Paşa Çarşısı'nın yanması olmuştur. Aynı dönem içinde özellikle Kaleiçi'nde kalan az sayıdaki eski doku kaderiyle başbaşa yaşamaya devam etmiştir. SİT alanlarının daraltılarak etkinliğinin artırılması amacıyla 4.10.1985 tarihli 1447 sayılı karar ile Edirne'deki 104 tescilli yapı tescilden düşürülmüştür.

Bu dönemde yerel yönetimin acemice yaptığı bir uygulama da; 1935 yılında yıkılan iki kapılı hanın yerinde yapılan bir park çalışması sırasında temellerinin ortaya çıkması ve belediyenin bu temelleri anlaşılamaz bir tutumla ortadan kaldırması şeklinde gelişmiştir. **Bkz. E.R. 22.**

Sonuç;

Edirne'de koruma çalışmalarının somutlaştığı 1977 yılından itibaren çok sayıda çeşitli konularda yapılan başvurulara Yüksek Kurul'un verdiği çelişkili kararlar, koruma kavramına ters düşen kararlar, kamu kurum ve kuruluşlarının kamu çıkarını korumaya yönelik, ancak kısır görüşlere dayalı tarihi çevre ile uyumsuzluk örneği kararları vardır. (Uzel-1987: 98)

Edirne tarihi merkezi ve Kaleiçi'nin yapısal gelişimi, sürekli olarak Kurul kararları ve buna uygun düzenlemeler getirmeye çalışan plan çabaları ile kontrol edilmeye çalışılmıştır. Her müdahale aşamasında da tarihi özellik ve mekansal karakter zedelenmiştir. Bugün elde kalan mimari örnekler ise, Kurulun 1978 yılında 10290 sayılı kararında vurguladığı toplu koruma ilkeleri ve buna dönük çözümlerden uzak, tek tek objeler halinde ve yeni uyumsuz yapılar arasında kalmıştır .

Bu yapıların gerçek anlamda korunmasının ise koruma politikasında yapılabilecek bazı değişikliklere bağlı olduğu kadar , imar planları, kentlilik bilinci gibi bazı girdileri de gerektirdiğinden, çok yakın bir dönemde çözülmesi bir sorun gibi görülmemektedir. Ancak bu eski yapılarında zamana karşı daha fazla dayanıp dayanmayacağı da bilinmemektedir.

Edirne kentsel dokusunun köhneme sürecinin incelendiği **3.bölümde ortaya çıkan sonuçlara göre;**

Edirne kenti özelinde fakat Türkiye'deki koruma kavramı ve uygulamasına da genellenebilecek farklı dönemleri (Osmanlıdan günümüze) şöyle adlandırmak mümkün gözükmemektedir.

- 1- Dokusal değişim sürecinin ekonomik köhneme ile biçimlendiği dönem (1300-1800)
- 2 - Savaş ve istilalar ile yaşanan dokusal dönüşüm dönemi (1800-1900)
- 3 - Batı normlarının tarihi kent mekanlarını fiziksel olarak değişime zorladığı dönem (1900-1950)
- 4 - Hızlı kentleşme- göç- kentsel arsa rantı - kaçak yapılaşma baskısı ile yaşanan dokusal değişim süreci (1960-1990)

Adlandırılan bu dönemlerde kent dokusunun farklı tehditler altında kaldığı izlenmektedir. Dokusal tahribat açısından bakıldığında; 1. dönemde kentin Osmanlılar tarafından geliştirilmeye ve imar edilmeye başladığı 1365'lerden başlayarak 1800'lerin başına gelinceye kadar dokusal değişim sürecinin işlevsellik bazında olduğu, ekonomik köhneme dışında herhangi bir dokusal tahribatın olmadığı görülmektedir. 2. dönemde 1800'ler ve 20.yy.'ın ilk yirmi yılı arasındaki dönemdeki dokusal tahribatın ise ülke topraklarının istila edilmesi nedeniyle Edirne'de de savaş ve çarpışmaların olması sonucu hem fiziki, hem de ekonomik köhneme türünde olduğu izlenir. 3. dönemde, Osmanlıların çöküşü ile ilintili olarak gerilemenin getirdiği Batı'ya bağlanma sürecinin etkisi ile gelişen mimari ve planlama konusunda Batı'lı akımların kente ve ülke genelinde koruma açısından negatif, tahribat açısından pozitif etkilerini 1910' lardan sonra göstermeye başladığı izlenmektedir. Bu etkiler 1950'li yıllara kadar sürmüş aynı yıllardaki karayolları çalışmalarının bilinen yıkımları eklenerek tahribatı arttırmıştır. Bu gelişmelerden de açıkça fark edildiği gibi kent merkezinde yer alan yapılar günümüze gelene kadar değişen ekonomik şartlar sonucu işlevsel köhnelere, istilalar sonucu fiziksel tahribata, değişen üslup ve teknolojiler koşutunda ise ikili bir tahribat sürecine mahruz kalmıştır. Bu tahribat devamlı eskinin yerine yeninin veya modanın konulması şeklinde oluşmuştur. Bu ikili tahribatın ilki : Klasik Osmanlı dönemi yapılarının yıkılarak veya silüetleri bozularak ve yerlerine veya çevresine neo-klasik yapıların kondurulduğu ilk katman tahribattır. İkincisi : II.Dünya Savaşı sonrası artan teknolojik gelişmeler sonrası oluşan modern teknoloji ürünü yapıların uyum sağlamaya çalışan 50 ila 560 yıl önceki ilk kuşak ikili yapılarının aralarına katılması veya eskilerinin yıkılarak yerine yenilerinin yapılması şeklinde gelişmiştir.

4. dönemde ise 1960 sonrası kentsel yığılmalar, yapılaşma baskıları, bazı kanunlardaki bu baskıları arttırıcı maddeler ve kentlerin plansız oluşu, Edirne'de de olduğu gibi tarihi dokuların yokolmaya yüz tutmasına neden olmuştur. 1970 sonrası yıllar; geride kalan tarihi eserler için daha ciddi kurumsal ve kavramsal bir süreç başlatıldığı bir kesit idi ancak günümüzde de süren bu dönemdeki gelişmeler; "yasaklamanın ranta karşı savaşı" şeklinde geçtiği için çoğu uygulamada başarı sağlanamamasıyla sonuçlanmıştır.

KAYNAKLAR

YAZILI KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z.,** Değerlendirme Ölçütleri, 1995, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon Üzerine Yazılar'da, İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı, İstanbul : 17-19.
- Akçura, N.,** Yabancı Ülkelerde Eski Eserlerin Korunması, Mimarlık Dergisi, 8, 1973, : 13-17.
- Akçura, T., ve Çapar, M.,** İmar Planlarında Tarihi Kent Dokusu ve Tarihi Eserlerle İlgili Tutumların İncelenmesi, Mimarlık dergisi, 8, 1973, : 8-10
- Akçura, T.,** 1982, Kurumu Konusunda Gözlemler, ODTÜ., Ankara.
- Akın, N.,** Türkiye'de Tarihi Çevre Koruma Örnekler ve Sorunlar, 1995, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon Üzerine Yazılar'da, İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı, İstanbul : 39-42.
- Aktüre, S.,** Mimar Sinan Döneminde Osmanlılar'da İzlenen İmar Politikaları, 1994, Kent Planlama-Politika-Sanat, Tarık Okyay Anısına Yazılar' ODTÜ Mim.Fak.Yay., Ankara, Der.Tekeli,İ: 21-33
- Aslanapa, O.,** Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi, 1993, Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı) TTK. Bsmv. : 223-232
- Batur, A.,** Tarihi Çevre Korunmasında Siyasal Ve İdeolojik Boyutlar, Mimarlık Dergisi , 5, 1975 : 14-17.
- Baykal, B., S.,** Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar, 1993, Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı) TTK. Bsmv. : 179-196
- Bayrak, O.,** 1992, Türkiye Tarihi Yerler Klavuzu, Remzi ktbv., İstanbul.
- Bilar, E., ve Onur, O.,** Edirne Çarşıları ve Yitirdiğimiz Tarihi Eserler , TKD. Edirne Şubesi, Yay.,
- Cansever, T.,** Belediyelerin Kasalarındaki İmar Planları Yakılmalıdır, Mimarlık Dergisi, 5, 1975, : 26-27
- Çapar, M.,** Kentleşmemizin Temel Tarihsel Nedenleri , Mimarlık Dergisi, 6, 1973, : 15-21.
- Çeçener, B., ve Danışman, G.,** Kültür Değeri Olan Yapı Korunması ve İngiltere Mevzuatı , Mimarlık dergisi, 8, 1973 : 18-23
- Çinici, B.,** Selimiye'nin Ürbanistik Konumu Üzerine Düşünceler, Yapı dergisi, Ekim, 1988 : 26-29
- Erder, C.,** 1970 Yılı Anıtları Koruma Yılıydı, 1975 Mimari Miras Yılı Olacak, Mimarlık Dergisi, 7, 1973 : 21-24.
- Erder, C.,** 1975, Tarihi Çevre Bilinci, O.D.T.Ü. Mim. Fak. yay., Ankara.
- Erder, C.,** 1971, Tarihi Çevre Kaygısı Tarihine Giriş, O.D.T.Ü., Ankara.
- Eyice, S.,** Bizans Devrinde Edirne, 1993, Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı) TTK. Bsmv.:39-76
- Faroqhi, S.,** 1994, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, TTV., Yurt Yay., İstanbul.
- Fersan, N.,** 1982, Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihsel Dokunun Korunması ile İlgili Yöntem Araştırması, D. Tezi, İTÜ, İstanbul.
- Gök, T., Der. Gökbilgin, T.,** 1980, Türkiye'de İmar Planlaması, ODTÜ ŞBP Böl., Ankara, Edirne Hakkında Yazılmış Eserler, 1993, Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı) TTK. Bsmv.: 77-118.
- Gürsel, Y.,** Tarihi Çevre Korumanın Ekonomi Politikası, Mimarlık Dergisi, 5, 1975, : 18-21.

- Halaçoğlu, A.,** 1994, Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri, TTK. bsmv., Ankara.
- İnalcık, H.,** Edirne'nin Fethi, 1993, Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı) TTK. Bsmv.:137-160.
- İpek, N.,** 1994, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, TTK.bsmv, Ankara.
- İsvan, A.,** Uygulamalarda Tarihi çevrenin Korunması, Mimarlık Dergisi, 5, 1975, : 24-25
- Kansu, Ş., A.,** Edirne'nin Tarih Öncesine Ait Araştırmalar, 1993, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı , TTK. Bsmv.:13-20
- Kazancıgil, R.,** 1992, Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529 -1990, TKD.,Yay.,
- Keleş, R.,** 1961, Şehir ve Bölge Planlaması Bakımından Şehirleşme Hareketleri, Ajans Türk Matbaası, Ankara.
- Keleş, R.,** 1993, Kentleşme Politikası, İmge ktbv., Ankara.
- Kepenek, Y., ve** Türkiye Ekonomisi, 1995, Remzi Ktbv., İstanbul.
- Yentürk, N.,**
- Korkut, A.,** 1965, Serhat Şehri Edirne, İstanbul.
- Kuban, D.,** Anıt Kavramı Üzerine Düşünceler, Mimarlık Dergisi, 7, 1973:5-6.
- Kuban, D.,** Kültürel Gelişmeler ve Tarihi Çevrenin Korunması, Mimarlık Dergisi, 5, 1975 :21-23.
- Madran, E., ve** Koruma Planlarının Yenilenmesinde Nedenler ve Ölçütler,
- Özgönül, N.,** 1993, Ulusal Koruma Planlaması Semineri II., YTÜ.Mim.Fak., İstanbul, : 41-48.
- Mansel, A.,M.,** İlkçağda Edirne, 1993, Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı) TTK. Bsmv. : 21-38
- Mimarlar Odası,** Eski Kent Parçalarını Koruma ve Değerlendirme, Mimarlık Dergisi, 1973, başyazı.
- Mimarlar Odası Özel Komisyonu** Sanayileşmemiş Bir Ülke Olarak Türkiye'de Tarihi Çevre Korunması ve Restorasyon, Mimarlık Dergisi, 8, 1973: 3-10.
- Mimarlar Odası Özel Komisyonu** 4 . Balkan Ülkeleri Mimarları Konferansı Bildirisi, Mimarlık Dergisi, 8, 1973, :45-48.
- Osman, R.,** 1957, Edirne Sarayı, TTK., Ankara.
- Özdeş, G.,** 1951, Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü,
- Sezgin, H.,** 2000'e Doğru Kültürel Stratejiler Koruma Politikaları ve Eğitim Boyutu, 1993, Ulusal Koruma Planlaması Semineri II., YTÜ.Mim.Fak., İstanbul, :18-23
- Sözen, M., ve** 50 Yılın Türk Mimarisi, 1973, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- Tapan, M.,**
- Taner, E.,** 1978, Şehircilik Konuları, İDMMA, İstanbul.
- Tankut, G.,** Tarihi Çevre Korunmasının Olabilirliği, 1994, Kent Planlama-Politika-Sanat, Tarih Okuyay Anısına Yazılar ODTÜ Mim. Fak. Yay. Ankara, Derleyen Tekeli, İ. , : 573-580.
- Tanör, B.,** 1995, Bugünkü Türkiye 1980-1995 5, Türkiye Tarihi, Cem
- Boratav, K.,** Yayınevi, İstanbul.
- Akşin, S.,**
- Tanyeli, U.,** 1987, Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Evrim Süreci, Doktora Tezi İTÜ, İstanbul.
- Uzel, A.,** 1985, Edirne İmar Planı Analitik Etüdüleri
- Türkoğlu, K.,**

- Uzunçarşılı, İ.H.,** 1982, Osmanlı Tarihi 1.cilt, 3.Cilt- 2.Kısım, 4.Cilt -1.Bölüm, TTK.Bsmv., Ankara.
- Üstümkök, O.,** Tarihi Çevre Korunması: Genel Yaklaşım ve Çalışma Metodolojisi Hakkında, Mimarlık Dergisi, 6, 1973, : 9-13 16
- Ünver, S.,** 1976, Edirne İmar Planına Hazırlık Etütleri
- Vidinlioğlu, N.,** Korumada Yasal Sistem Gelişimi, 1993, Ulusal Koruma Planlaması Semineri II.,YTÜ.Mim.Fak., İstanbul, :35-40
- Yalçın, O.,** 1974, EDİRNE, Özyürek Yay.,İstanbul.
- Yavuz, F., ve** Şehircilik-Sorunlar-Uygulama ve Politika, 1978, A.Ü. S.B.F.Yay.,
- Keleş, R.,** Ankara, : 439-459, 993-1019.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

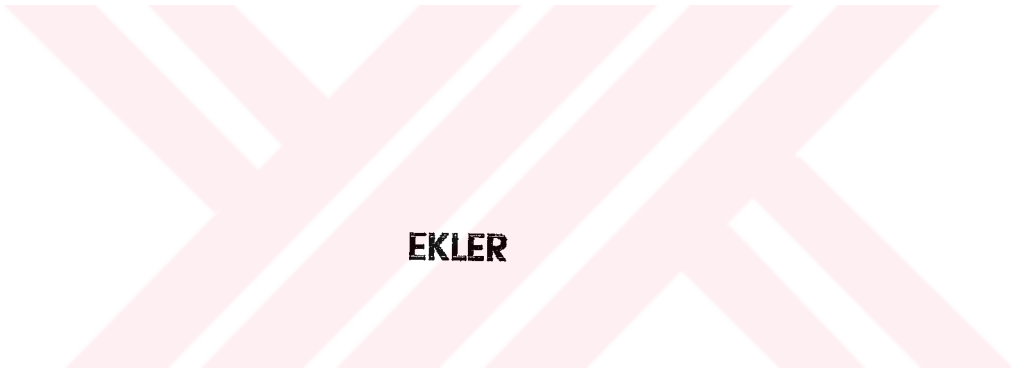
Tayyip YILMAZ
Oral ONUR

GÖRSEL KAYNAKLAR

EDİRNE KORUMA KURULU ARŞİVİ	E.R: (14-18, 20-21, 26, 31)
KİŞİSEL ARŞİV	E.R: (19, 22, 28, 32)
TAYYİP Ö. YILMAZ	E.R: (1-10, 23-25, 27, 29-30, 33)
1905 YILI EDİRNE TARİHİ ESERLER ALBÜMÜ	E.R: (11-13)

HARİTA VE PLANLAR

- Unver, S.,** 1976, Edirne İmar Planına Hazırlık Etütleri
- Uzel, A.,** 1985, Edirne İmar Planı Analitik Etüdları
- Türkoğlu, K.,**

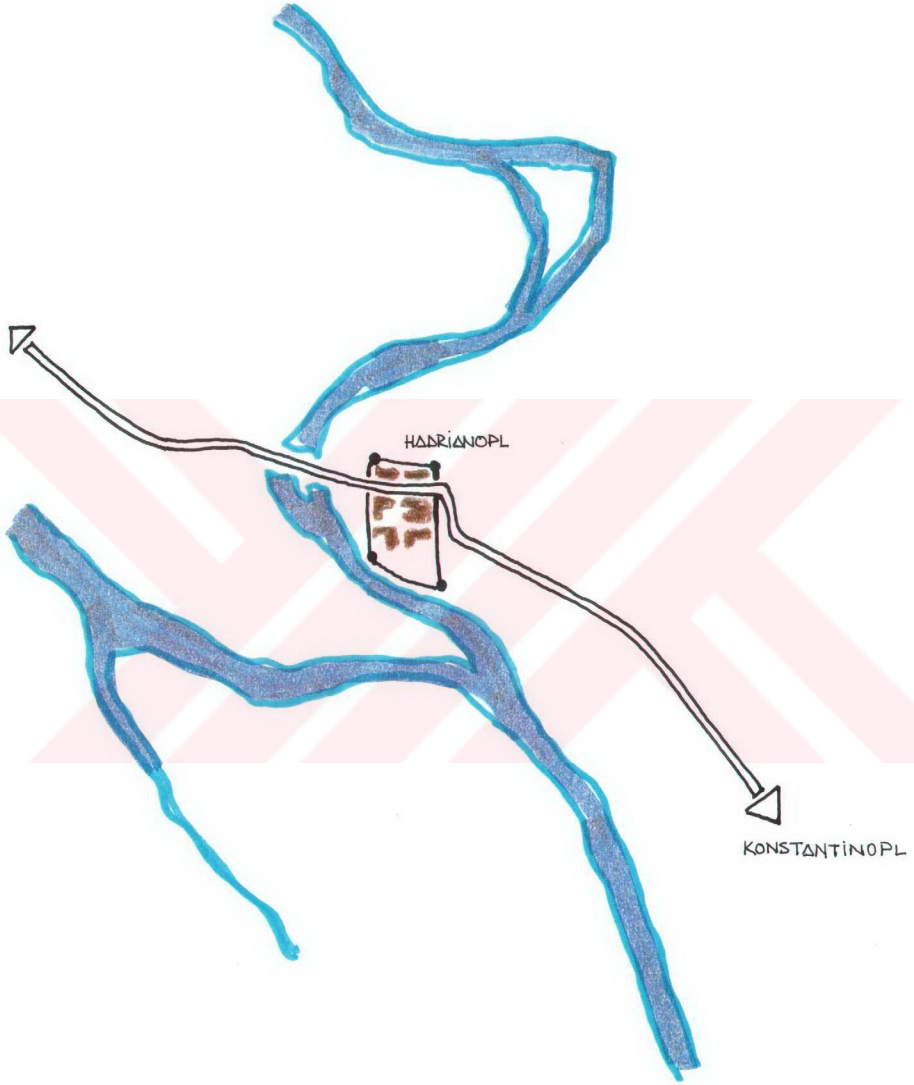

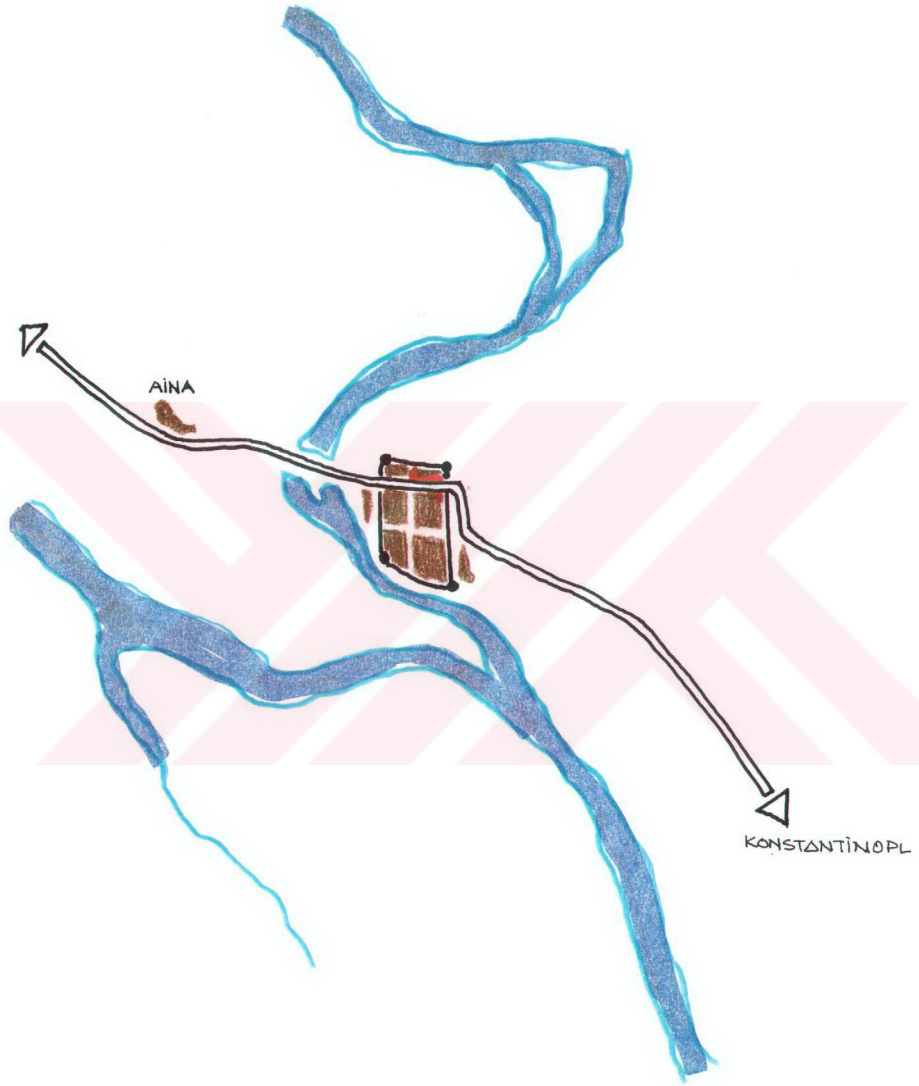
E.A. KENT MAKROFORMU, GELİŞİM ŞEMALARI

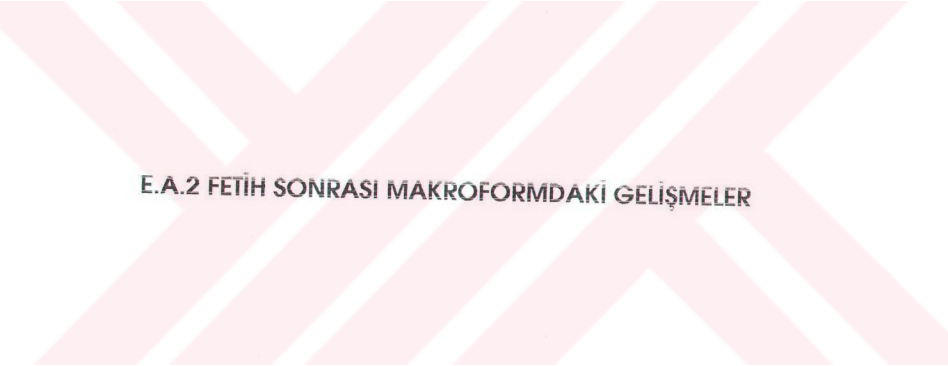
E.A.T. FETİH ÖNCESİ DÖNEMDE MAKROFORM

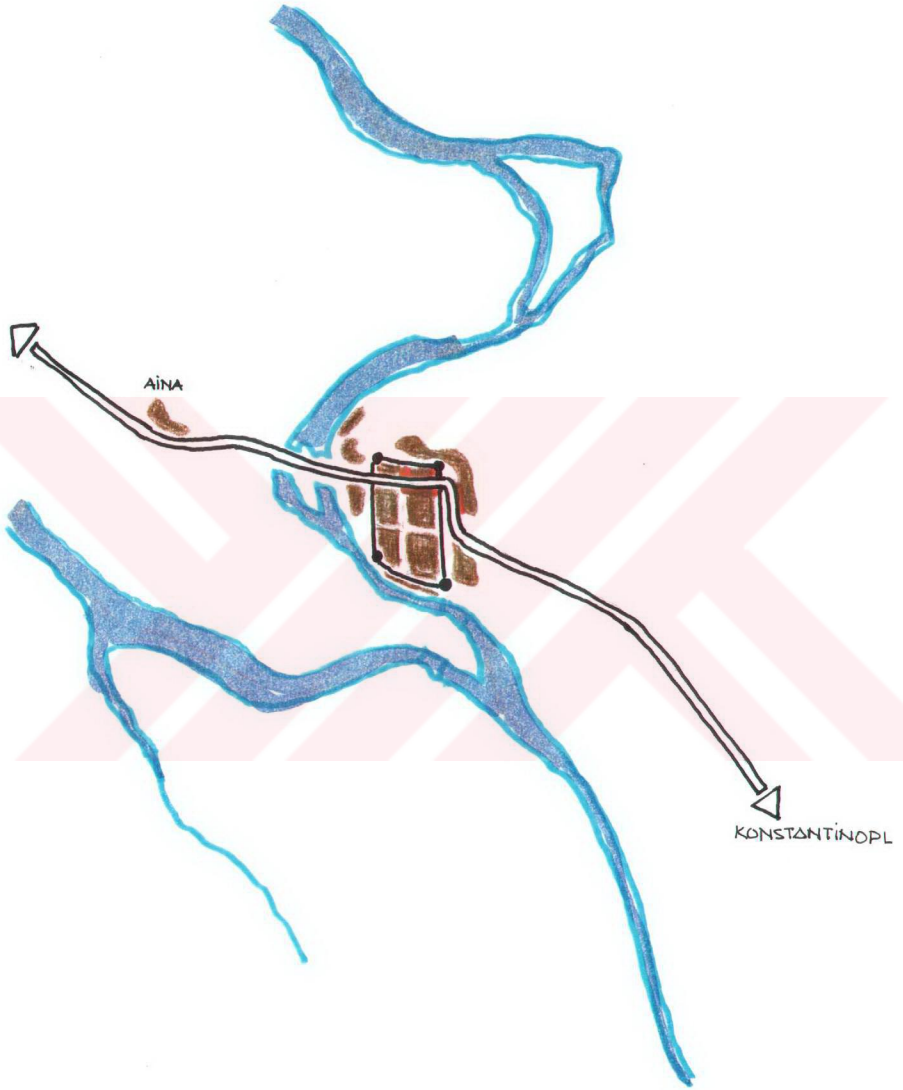
E.A.11. II YY. SONLARINDA KENT MAKROFORMU

E.A.12 XIV.YY. SONUNDA FETİHTEN ÖNCE EDİRNE

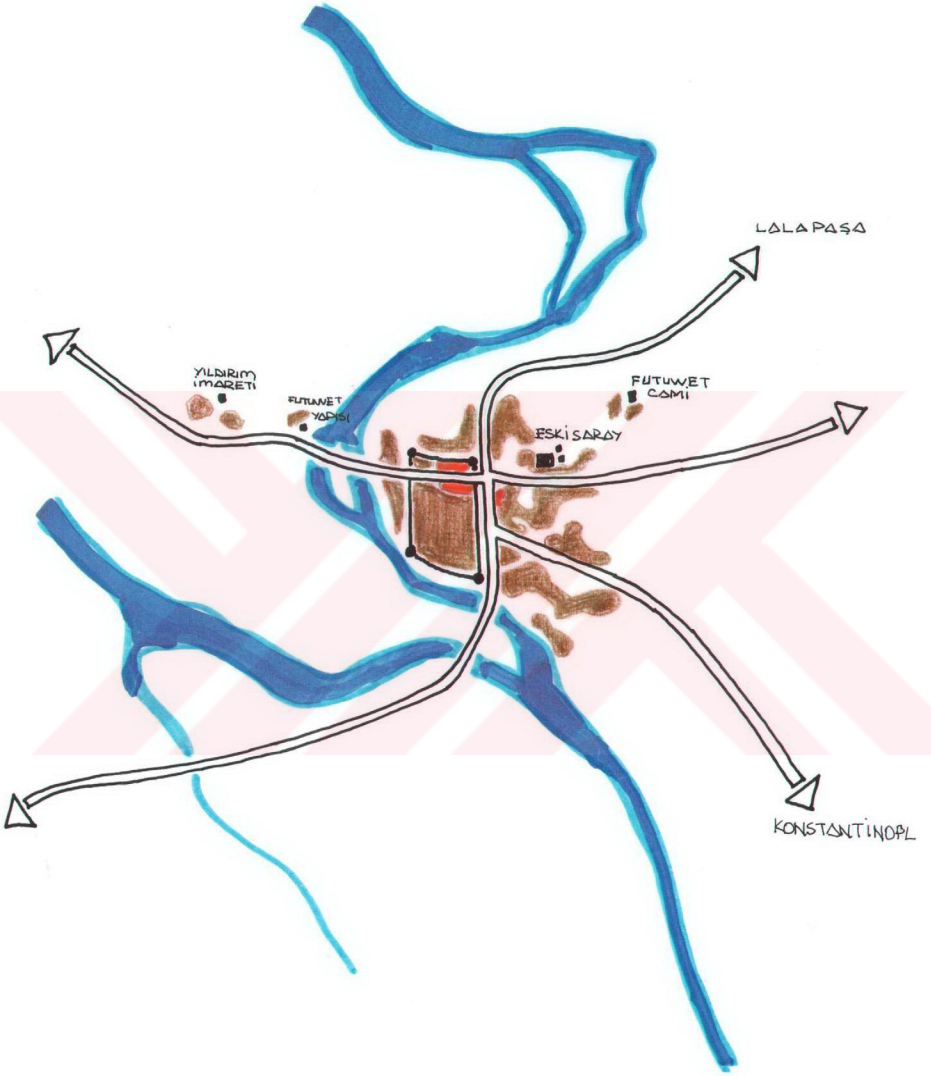
E.A.2 FETİH SONRASI MAKROFORMDAKİ GELİŞMELER

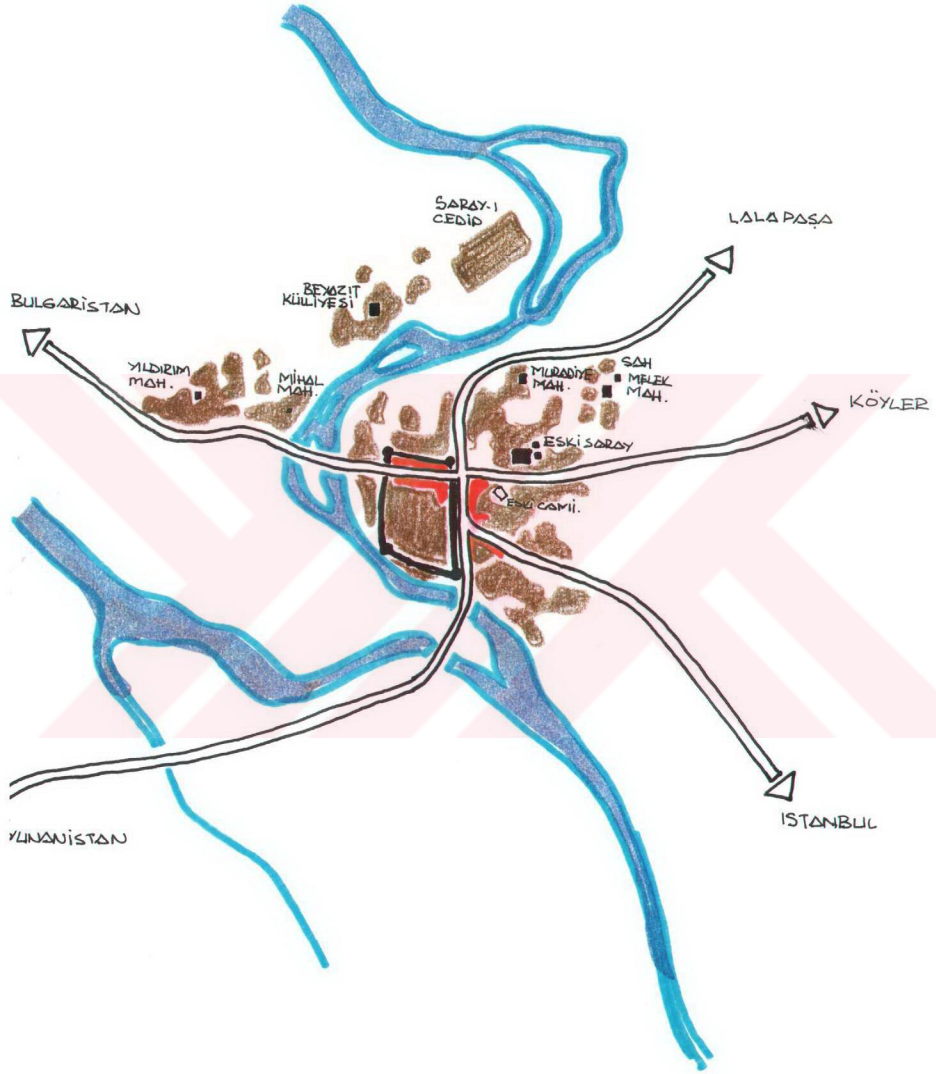
E.A.21 FETİH SONRASI YAKIN DÖNEMDE GELİŞMELER

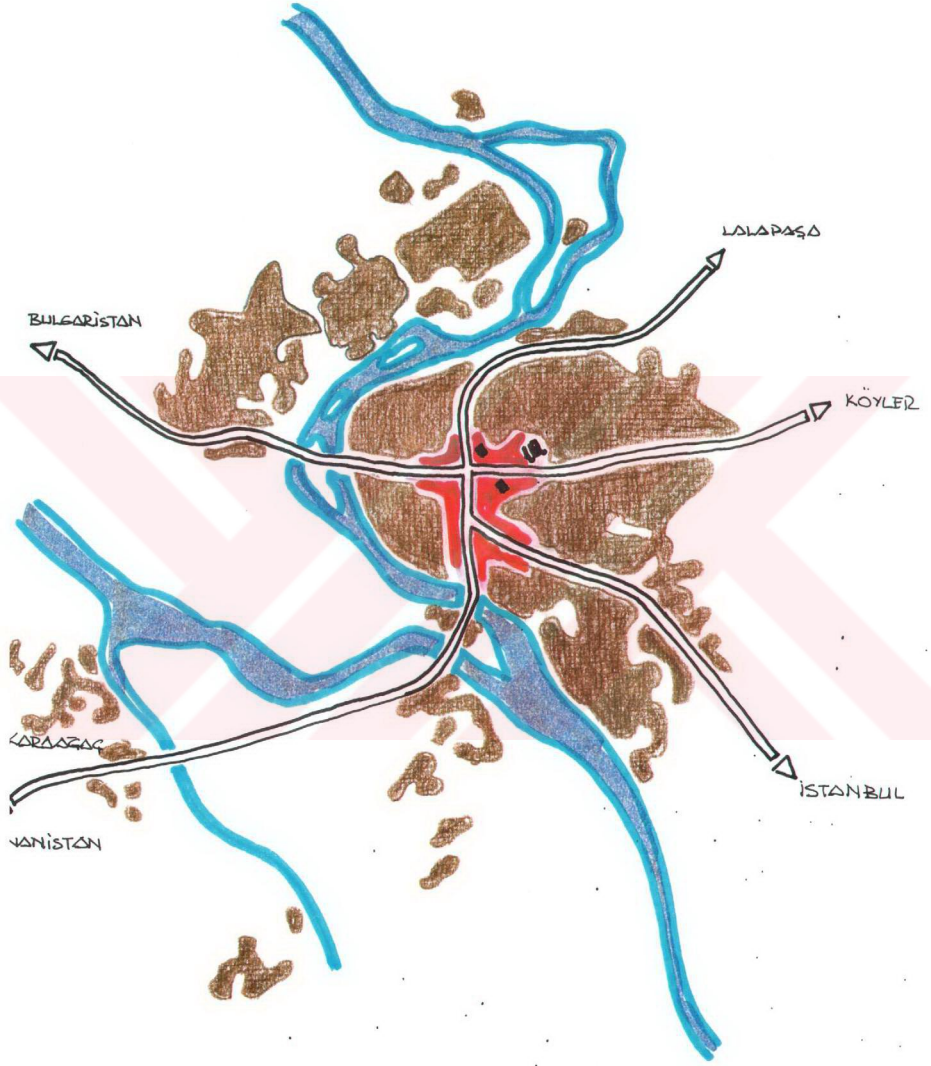
E.A.22 FETİH SONRASI İKİNCİ DÖNEM GELİŞMELER

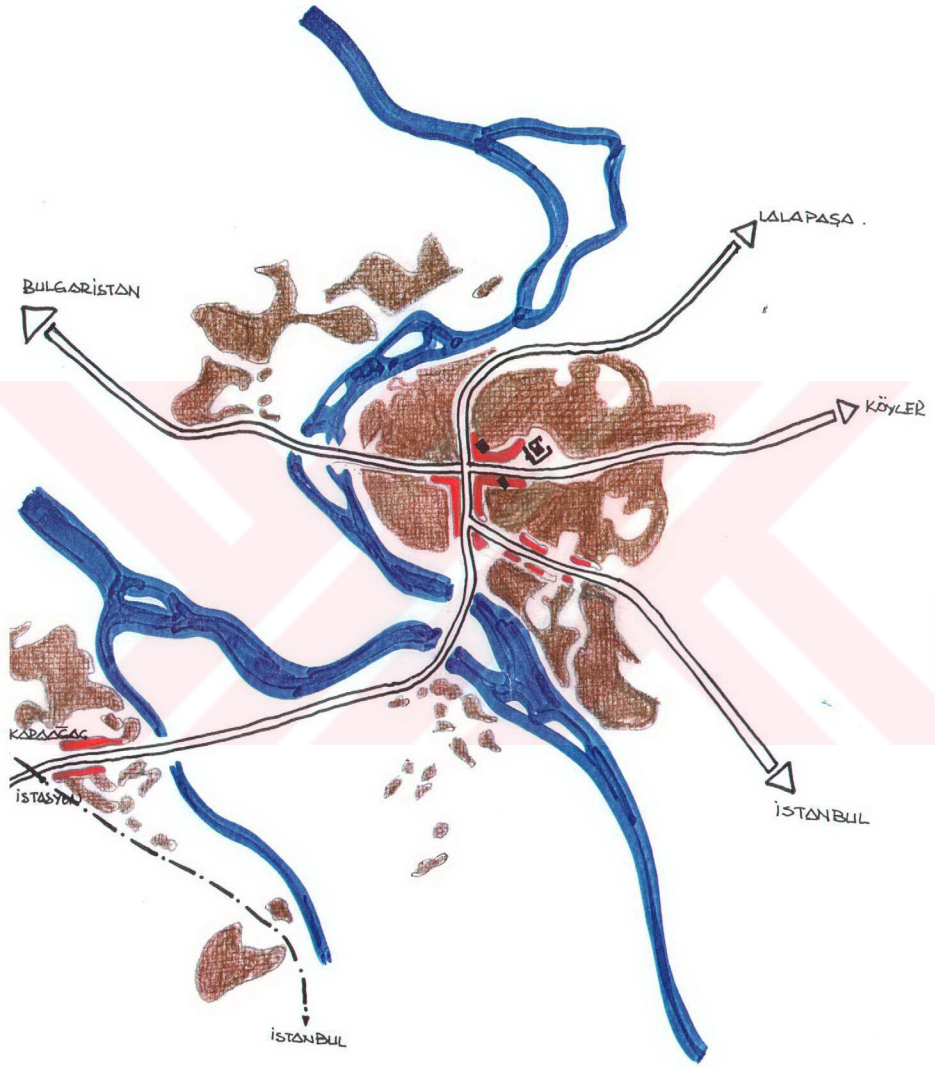
E.A.221 XY. YY.'IN İLK YARISI, YENİ İSKAN POLİTİKASI

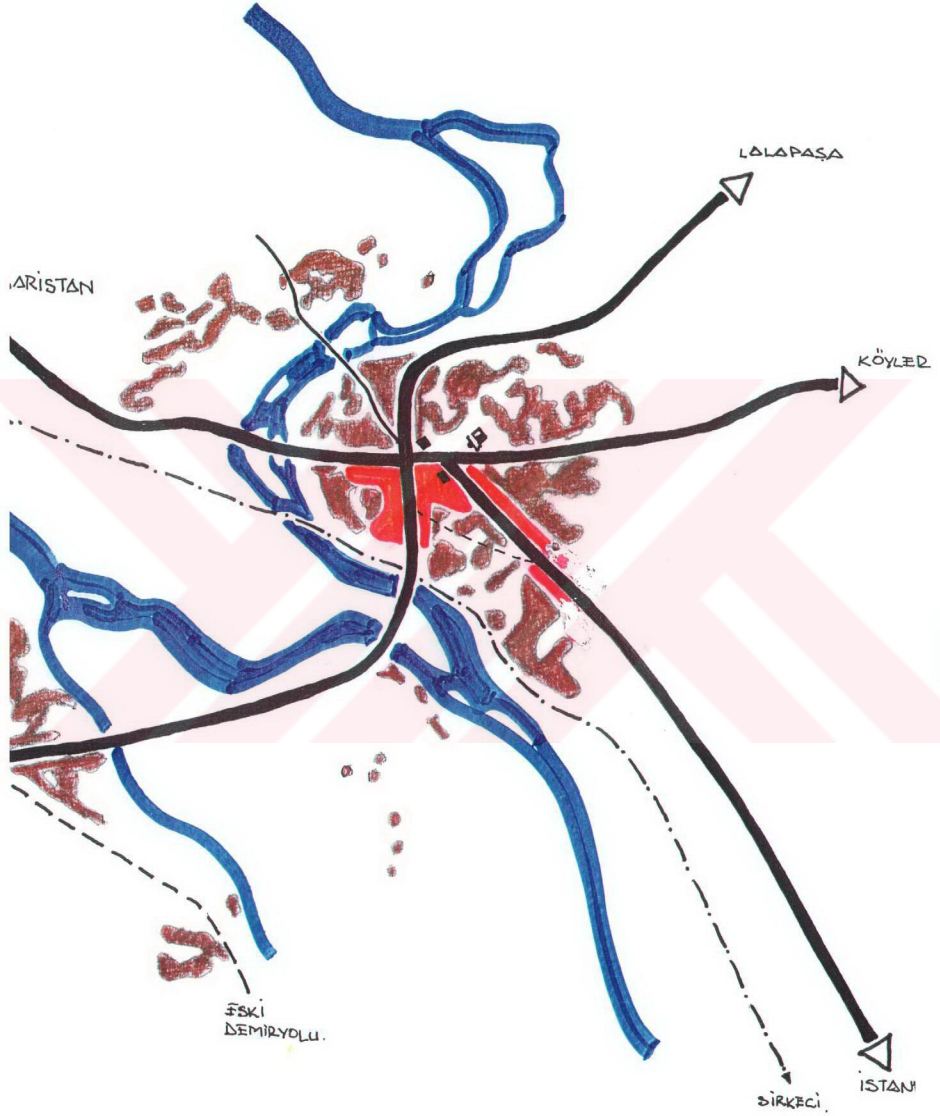
E.A.223 XV. YY.'İN İLK YARISI, BEYAZIT KÜLLİYESİ SONRASI

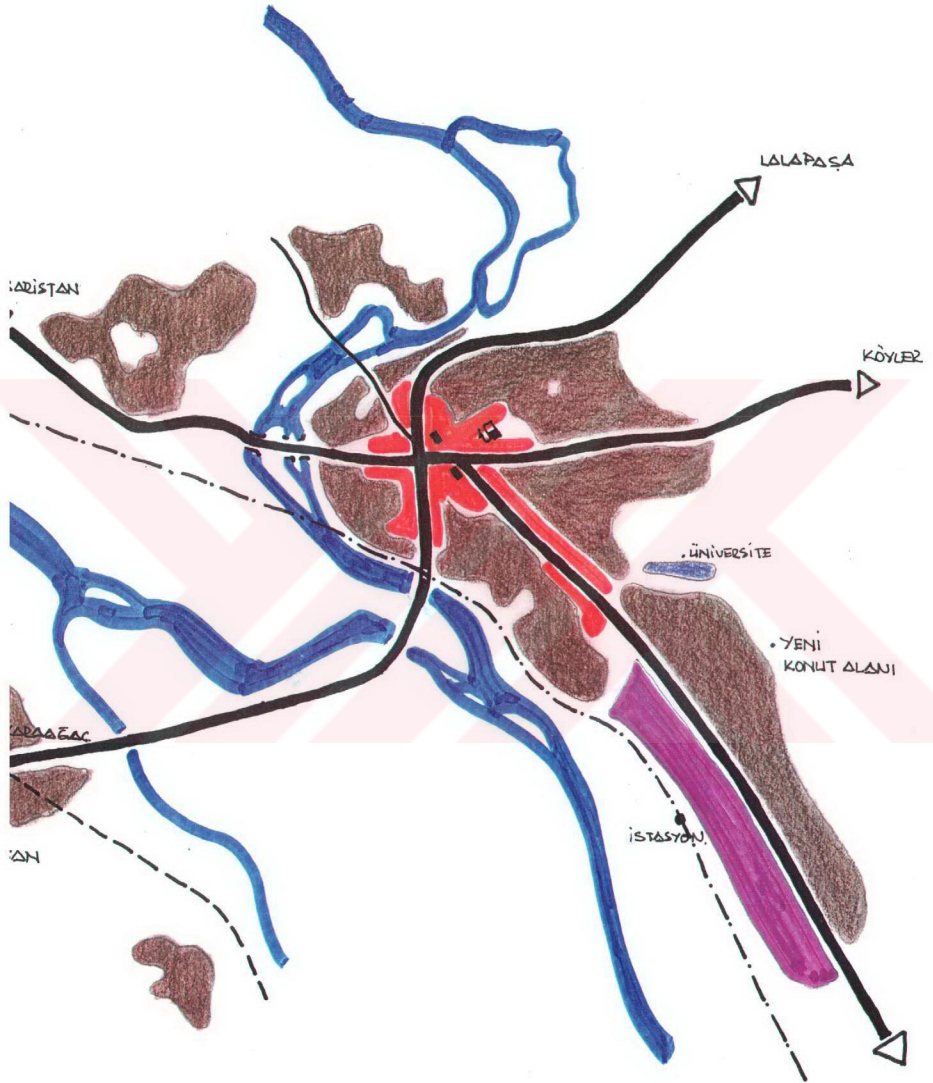
E.A.224 XVII.YY.' IN SONLARINDA KENT MAKROFORMU

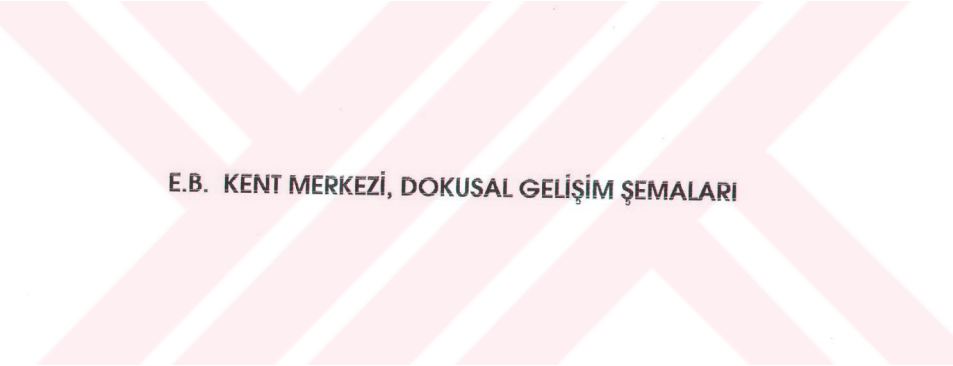
E.A.225 XIX.YY.'İN İKİNCİ YARISINDA EDİRNE MAKROFORMU

E.A.226 1950'LERDE EDİRNE MAKROFORMU

E.A.227 1980'LERDE EDİRNE MAKROFORMU

E.B. KENT MERKEZİ, DOKUSAL GELİŞİM ŞEMALARI

E.B. GELİŞME ŞEMALARI LEJANDI

İNŞA AŞAMASINDA
OLAN YAPILAR

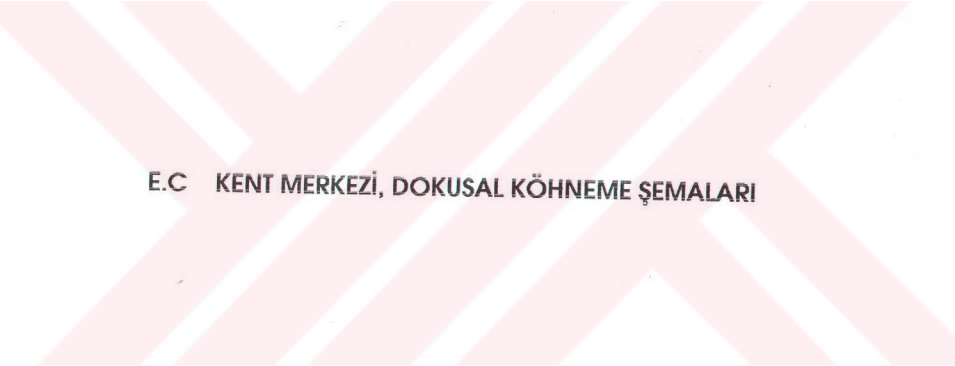
AYAKTA DURABİLEN ANCAK,
İŞLEVİNİ YİTİREN YAPILAR

İŞLEV DEĞİŞTİREN YAPILAR

İŞLEVİNİ KORUYAN YAPILAR

E.C KENT MERKEZİ, DOKUSAL KÖHNEME ŞEMALARI

E.C. KÖHNEME ŞEMALARI LEJAN

İNŞAAT AŞAMASINDA OLAN
YAPILAR

AYAKTA DURABİLEN ANCAK
İŞLEVİNİ YİTİREN

İŞLEVİNİ TAMAMEN YİTİRMİŞ
YIKINTI HALİNDE YAPILAR

İŞLEVİNİ KORUYAN YAPILAR

İŞLEVİNİ DEĞİŞTİREN YAPILAR

ÖNEMLİ ONARIMLAR
GÖREN YAPILAR

KÜÇÜK ONARIMLAR
GÖREN YAPILAR

E.G GRAFİKLER

**E.G.1 1360 - 1995 YILLARI ARASINDA EDİRNE
NÜFUS GRAFİĞİ**

HANE
SAYISI

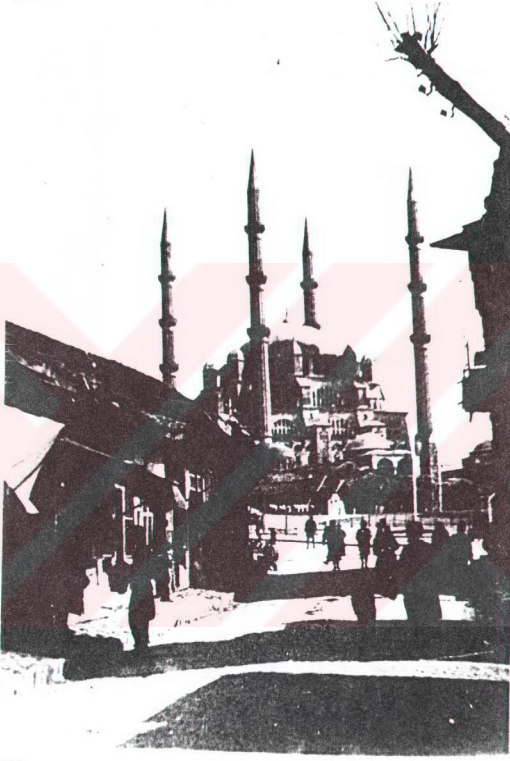
YENİ DOKULAR

ESKİ DOKULAR

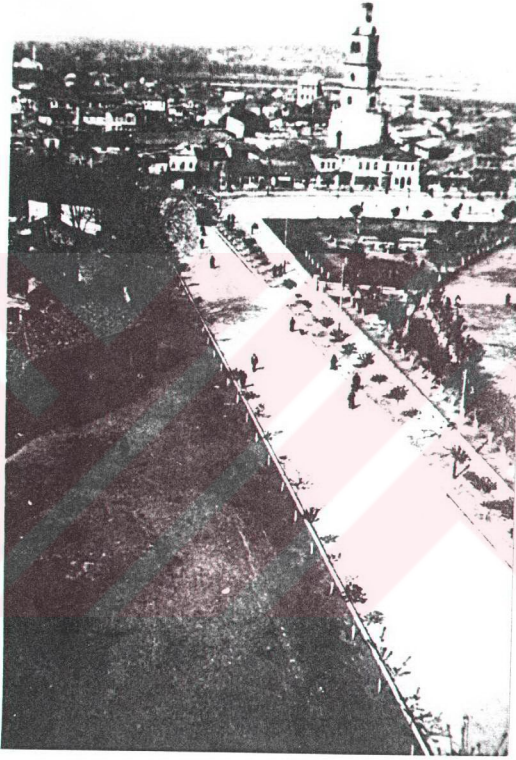
1365
1375
1385
1395
1405
1415
1425
1435
1445
1455
1465
1475
1485
1495
1505
1515
1525
1535
1545
1555
1565
1575
1585
1595
1605
1615
1625
1635
1645
1655
1665
1675
1685
1695
1705
1715
1725
1735
1745
1755
1765
1775
1785
1795
1805
1815
1825
1835
1845
1855
1865
1875
1885
1895
1905
1915
1925
1935
1945
1955
1965
1975
1985
1995
2005

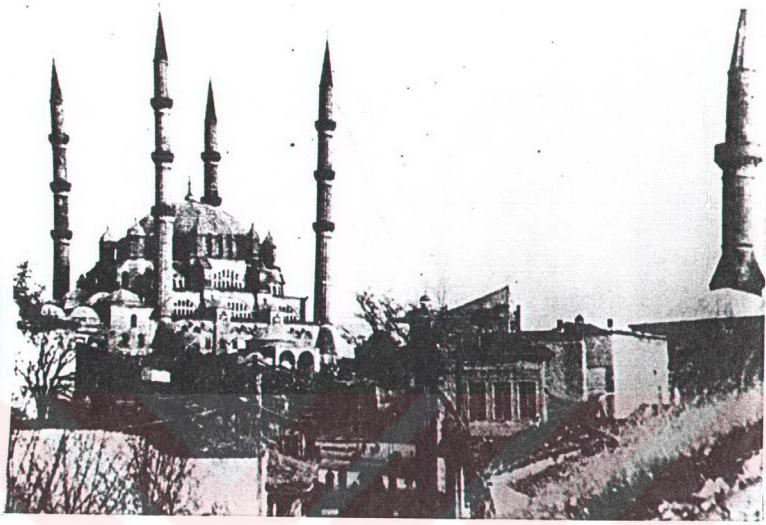
E.R FOTOĞRAFLAR

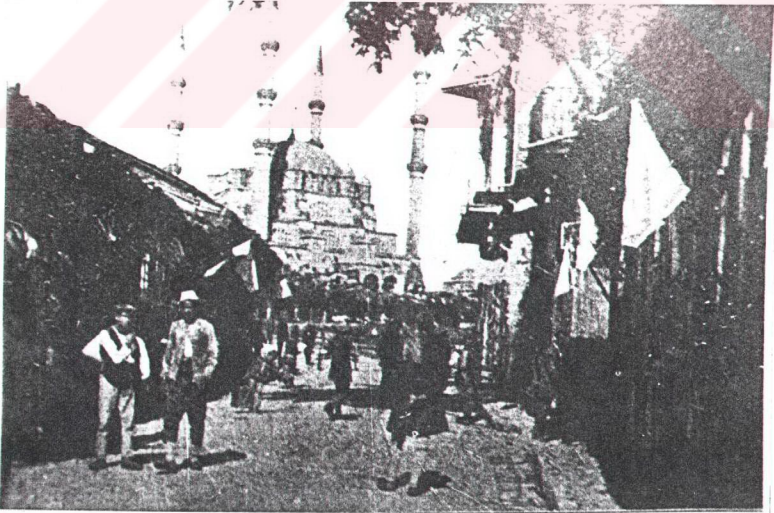
E. R. 1 : 1890-1910 YILLARI ARASINDA YEDİKÖY AĞZI,
MERKEZE ÇIKAN AKS ÜZERİNDE KARŞILIKLI TİCARETHANELER

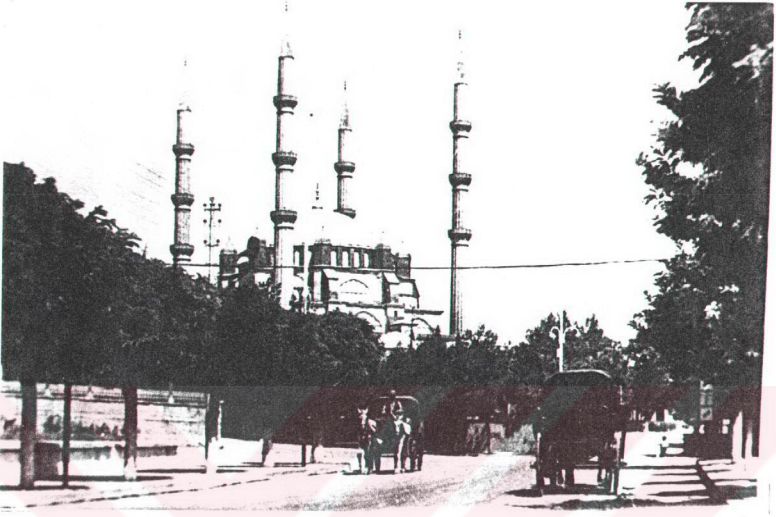
E. R. 2 : 1950 YILLARINDA AÇILAN LONDRA ASFALTI VE YEDİYOLAĞZI'NA ÇIKAN AKSIN ETRAFINDAKİ TİCARET DOKUSUNUN YOKOLUŞU.

E. R. 3 : YEDİYOLAĞZI'NA ÇIKAN TİCARET AKSİNİN 1900 YILLARINDAKİ AKTİF HALİ

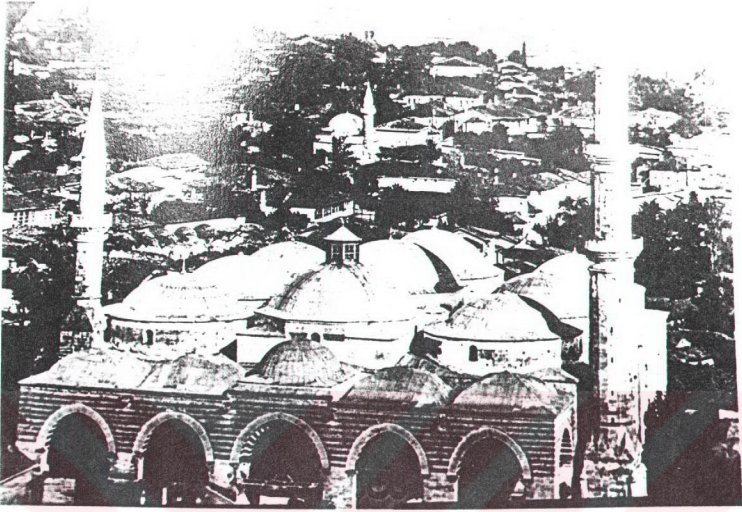
E. R. 4 : YEDİYOLAĞZI'NA ÇIKAN TİCARET AKSİNİN 1920 YILLARINDAKİ AKTİF HALİ

E. R. 5 : 1956'LARDA KARAYOLLARININ YEDİYOLAĞZI'NA ÇIKAN AKS ÜZERİNDEN GEÇİRİLMESİ İLE GENİŞLEYEN VE KARAKTERİNİ KAYBEDEN KENT DOKUSU

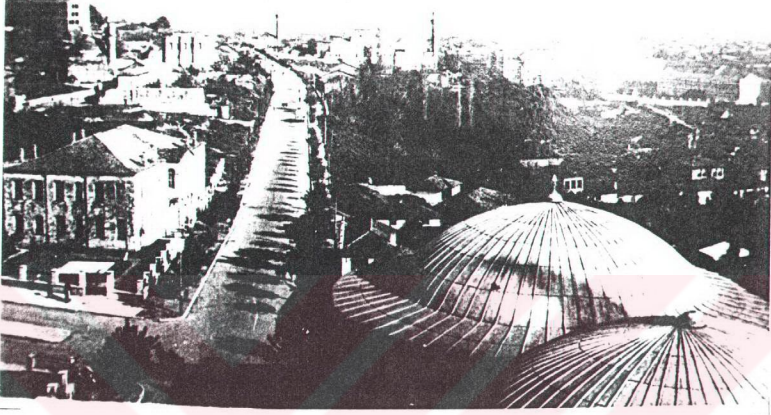
E. R. 6 : YEDİYOLAĞZI'NA ÇIKAN AKSIN 1990'LARDAKİ HALİ

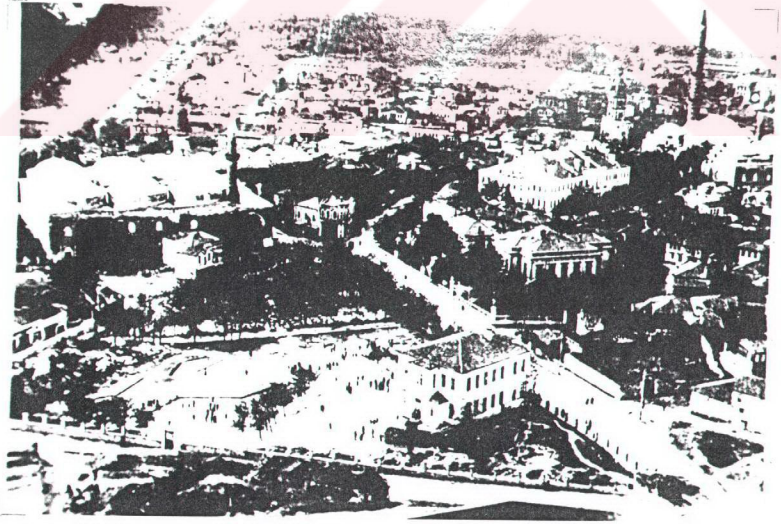
E. R. 7 : 1900 'DE ESKİ CAMİ'NİN ARKASINDA BUGÜNKÜ ORDUVEİNİN YERİNDEKİ 16.YY.' DAN KALMA HANIN YIKIK DURUMU VE AYNI ZAMANDA 1950 'DE AÇILAN LONDRA ASFALTI ÖNCESİ KENT DOKUSU GÖZLENMEKTEDİR.

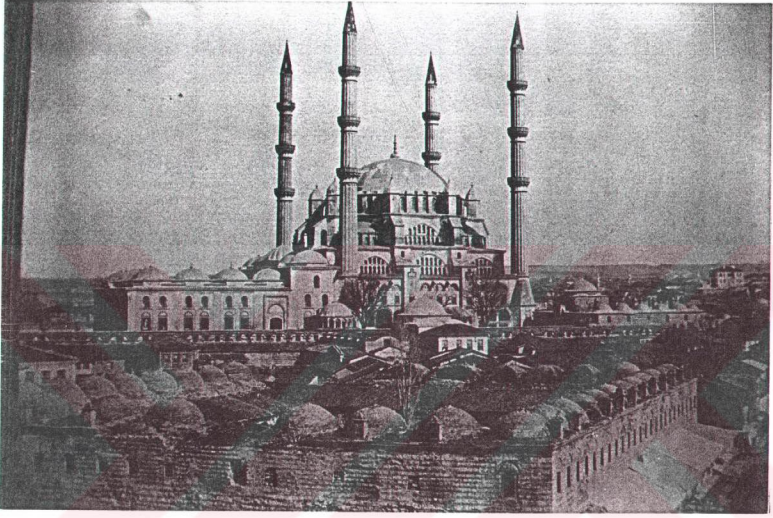
E. R. 8 : 1960'LAR DA VAROLDUĞU GÖZLENEN ESKİ CAMİ ARKASINDAKİ ASKERİ RÜŞTİYE BİNASI, SONRALARI BU YAPI YERİNE ORDUVEİ BİNASI İNŞAA EDİLMİŞTİR., AYNI ZAMANDA 1950 'DE AÇILAN LONDRA ASFALTI VE DEĞİŞEN KENT DOKUSU,

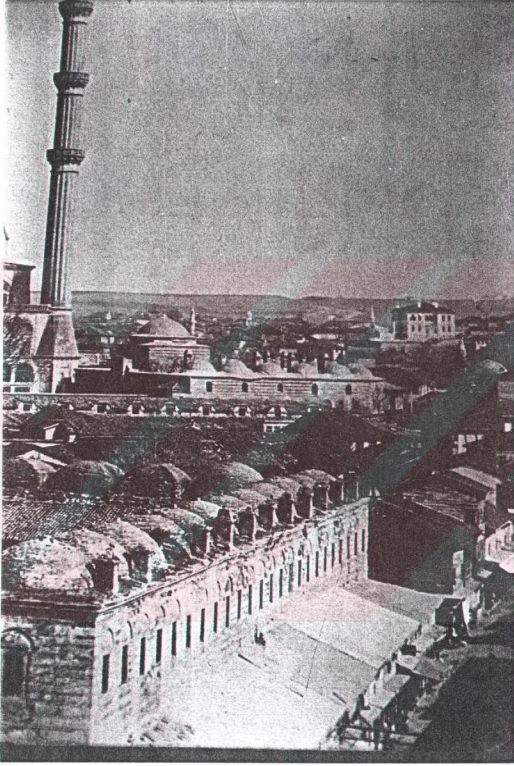
E. R. 9 : 1960'LARDAKİ BU FOTOĞRAFDA AÇILAN YENİ KARAYOLUNUN KENT DOUSUNA NEGATİF ETKİLERİ GÖZLENEBİLMEKTEDİR.

E. R. 10 : 1940'LARDA TARİHİ KENT MERKEZİ, BU RESİMDE AYNI ZAMANDA KORUMA VE MİMARİ ANLAYIŞLARDAKİ DEĞİŞİMLERİN, KENT SİLÜETİNE ETKİLERİ GÖZLENMEKTEDİR.

E. R. 11 : 1610 YILINDA YAPILAN KAPANIN 1905 YILINDAKİ YARI AKTİF DURUMU VE SELİMİYE CAMİİ İLE KAPAN ARASINDA KALAN KÜÇÜK ARASTA YAPILANMASI,

E. R. 12 : 1905 YILINDA, KAPAN VE KÜÇÜK ARASTA 'NIN
TİCARET AKTİVİTESİ

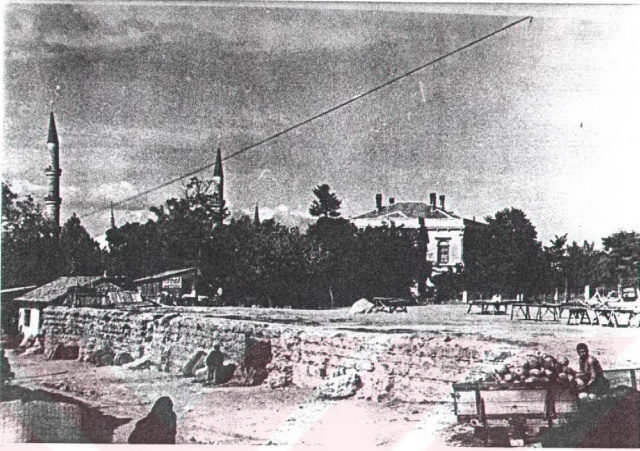
E. R. 13 : 1905 YILINDA ALİPAŞA ÇARŞISINDAN ÇEKİLEN BU FOTOĞRAFDA ; KAPAN, SELİMİYE CAMİ VE ESKİ CAMİ İZLENMEKTEDİR.

E. R. 14 : 1967 YILINDA SELİMİYE İLE KAPAN ARASINDA YER ALAN KÜÇÜK ARASTA'NIN YIKINTI HALİ, BU YAPILAR 1970'LERDE ONARIM GEREĞİ DUYULMAKSIZIN YIKILMIŞTIR.

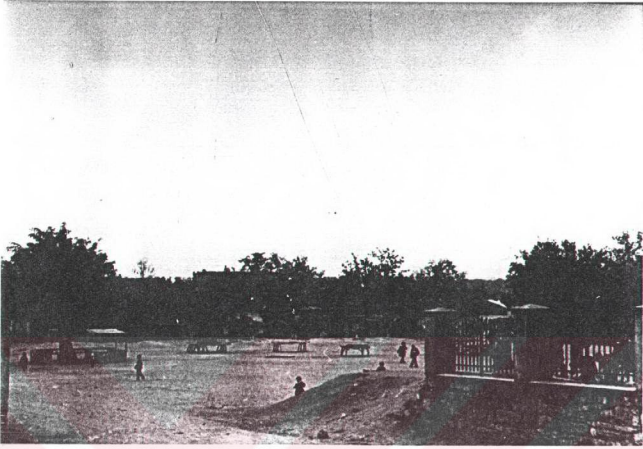
E. R. 15 : 1967 YILINDA KÜÇÜK ARASTANIN YIKINTILARI,

E. R. 16 : 1967 YILINDAKİ BU FOTOĞRAFDA 1935 YILINDA BELEDİYE TARAFINDAN YIKILAN KAPAN'IN İLK KAT DUVARLARI GÖZLENMEKTEDİR. BU DUVARLAR BUGÜN DE YERİNDE DURMAKTADIR.

E. R. 17 : 1905- 1920 YILLARI ARASINDA NAHİL HANI YERİNE, NEO-KLASİK AKIMLARLA YAPILAN GAZÎ PAŞA İLKOKULU,

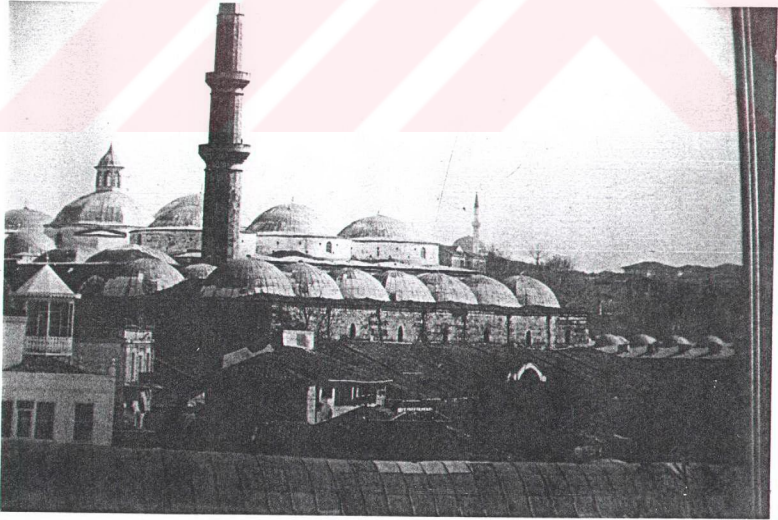
E. R. 18 : 1967 YILINDA HAVLUCULAR HANI'NİN AYAKTA KALAN TEK KOLUNUN GAZİ PAŞA İLKOKULU TARAFINDAN ÇEKİLEN FOTOĞRAFI,

E. R. 19 : II.MURAT TARAFINDAN YAPTIRILAN VE MİMAR SİNAN TARAFINDAN ONARILAN SARAY HAMAMI'NİN 1992'DEKİ DURUMU,

E. R. 20 : 1900'DE KALEİÇİ'NDEN ÇEKİLEN BU FOTOĞRAFDA SELİMİYE, ESKİ CAMİ, BEDESTEN, KAPAN, İKİ KAPILI HAN VE ALİPAŞA ÇARŞISI İZLENMEKTEDİR.

E. R. 21 : 1900 YILINDA KALEİÇİ'NDEN ÇEKİLEN BU FOTOĞRAFTA; ESKİ CAMİ, BEDESTEN, İKİ KAPILI HAN VE ALİPAŞA ÇARŞISI İZLENMEKTEDİR

E. R. 22 :1993 YILINDA ÇEKİLEN BU FOTOĞRAFTA KERVANSARAY HANI'NIN ÖNÜNDEKİ, YIKILAN İKİ KAPILI HANIN YERİNE YAPILAN PARK; BU PARKIN HAFRİYATI SIRASINDA İKİ KAPILI HANIN TEMELLERİ ORTAYA ÇIKMIŞ ANCAK BELEDİYE TARAFINDAN KAPATILMIŞTIR.

E. R. 23 : 1902

Abdülâzîz Han

E. R. 23 : 1902 YILINDA KALEİÇİ'NİN BÜYÜK YANGIN SONRASI DURUMU,

E. R. 24 : 1890-1900 ARASINDA KIRACI HANI,

E. R. 25 : YENİ MİMARİ VE PLANLAMA AKIMLARI SONUCU YAPILAN YENİ YAPILAR,
GENİŞLETİLEN YENİ YOLLAR VE DEĞİŞEN TARİHİ KENT DOKUSU,

E. R. 26 : 1960'LARIN SONUNDA SELİMİYE CAMİ'SİNİN
ARKASINDA MİMAR SİNAN TARAFINDAN YAPILAN
TAŞODALAR ,

E. R. 27 : TAŞODALARIN, 1970'LERİN SONUNDAKİ DURUMU,

E. R. 28 : TAŞODALARIN 1993 YILINDAKİ DURUMU,

E. R. 29 : 1980'LERİN SONLARINDA TAŞ ODALAR,

E. R. 30 : 1535 YILINDA YAPILAN İKİ KAPILI HANIN 1890'LARDAKİ DURUMU, FOTOĞRAFTA SAĞDA KERVANSARAY HANI, ÖNDE SEBİL VE BİRKAÇ TİCARİ YAPI VE İKİ KAPILI HAN VAR.

E. R. 31 : 1905 YILINDA KALEİÇİ'NDEN ÇEKİLEN BU FOTOĞRAFTA SOLDA ESKİ CAMİ, ÖNÜNDE BEDESTEN, SAĞDA İKİ KAPILI HAN VE ÖNDE DE ALİPAŞA ÇARŞISI , BU YAPILAR ARASINDA DA KENT DOKUSU GÖZLENMEKTEDİR.

E. R. 32 : TARİHİ KENT MERKEZİ İLE SİVİL DOKULAR ARASINDA
YOKOLAN ORGANİK İLİŞKİYE KANIT AYAKTA DURMAYA
ÇALIŞAN BİR EDİRNE SİVİL MİMARİ ESERİ,

E. R. 33 : 1913 YILINDA KENT MERKEZİ, BU FOTOĞRAFTA ESKİ CAMİ'NİN SOL TARAFINDA MEDRESE-İ ATİK BİNASI GÖRÜLEBİLİYOR, AYNI ZAMANDA YIKIK OLAN KAPAN VE MERKEZE EKLENEN KLASİK OSMANLI TARZINDAN FARKLI YENİ TARZ YAPILAR DA İZLENİYOR.

E.T. . DOKUSAL TAHRİBAT HARİTALARI

ÖZGEÇMİŞ

B.Önder ÖZYURT, 14 Temmuz 1971 tarihinde İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini sırasıyla Elazığ ve Ankara'daki değişik okullarda ve son olarak da 1984-1985 öğretim döneminde İstanbul Bahçelievler Lisesi'nde tamamladı.

1984-1988 yılları arasında Kuleli Askeri Lisesi'nde sürdürdüğü ortaöğrenimini 1988-1989 öğretim döneminde Bakırköy Lisesi'nde tamamladı.

1989 yılında girmeye hak kazandığı, Trakya Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü'nü 1993 yılında, birincilikle bitirdi.

1993 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde, Yüksek Lisans Programına başlayan ÖZYURT 1994 yılında teorik derslerini vererek koruma-yenileme konulu tez çalışmasına başladı.

Özyurt'un mimarlık öğrenimi gördüğü dönemde; üç kişilik öğrenci grubu içinde katıldığı üniversiteler arası tarihi çevre yenileme konusunda açılan bir yarışmada mansiyon ödülü bulunmaktadır.